

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI
TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ**

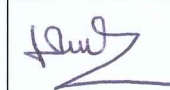
AYHAN KÜNGERÜ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. SİBEL TURAN

EDİRNE 2014

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYHAN KÜNGERÜ tarafından hazırlanan **SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. Maddeleri uyarınca **29.01.2014** Çarşamba günü saat **14.00**'da yapılmış olup, tezin kabul edilmesine..... OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Sibel TURAN (Danışman)	<u>kabul edilmesine</u>	
Yrd. Doç. Dr. Sibel KAVUNCU	<u>Kabul edilmesine</u>	
Yrd. Doç. Dr. Erhan ATAY	<u>Kabul edilmesine</u>	

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10027699
Yazar Adı / Soyadı	AYHAN KÜNGERÜ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 32170426892
Telefon	5325769311
E-Posta	akungeru@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri
Tezin Tercümesi	Turkish-Syrian Relations in the Post Cold War
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2014
Sayfa	110
Tez Danışmanları	PROF. DR. SİBEL TURAN 24508893278
Dizin Terimleri	Arap Baharı=The Arab Spring
Önerilen Dizin Terimleri	Türkiye-Suriye İlişkileri=Turkish-Syrian Relations Suriye Krizi=Syria Crisis
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 21.02.2017 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

21.02.2014

İmza:.....

Tezin Adı: Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri

Hazırlayan: Ayhan KÜNGERÜ

ÖZET

Bu tez çalışması Türkiye-Suriye ilişkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu düşünceden hareketle giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde ülke hakkında bir kanı, düşünce oluşturulması amacıyla, Suriye hakkında genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, iki ülke arasında Soğuk Savaş sırasında yaşanan önemli olaylar irdelenmeye çalışılmış ve ülkenin kaderini belirleyen Baas Partisi hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde Soğuk Savaş'ın bitişi ve yeni oluşan dünya düzeninde iki ülkenin birbirlerine karşı yaklaşımları ve ilişkilerdeki gerginlik dönemi yansıtılmıştır. 1990'ların sonu itibariyle iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşamaya başlamıştır. Bu arada Körfez Krizi ve yansımaları da verilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölüm iki kısma ayrılmıştır. Bunun nedeni 2000'li yıllarda ilişkiler tarihin en zirve noktasına ulaşmış daha sonra da yönetsel anlamda kopmuştur. İlk kısımda uluslararası gelişmelerin Türkiye ve Suriye üzerindeki etkileri ve gelişen ilişkiler irdelenmiştir. Bu dönemde iki ülke ekonomik anlamda birbirine kenetlenmiş, sınırları kaldırmış ve hükümet düzeyinde ortak toplantılarla tam bir eşgüdüm oluşturmuştur. İki ülke de birbirlerini stratejik ortağı olarak görmekteydiler. İkinci kısımda, Arap Baharı ile bozulmaya başlayan ve daha sonra da kopan ilişkiler irdelenmiştir. Arap Baharı ve yansımaları, Türkiye'nin yaklaşımları ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin kopma aşamasına nasıl geldiği irdelenmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yapılmış ve Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerinin düzelmesine yönelik bir takım öneriler ortaya konmuştur. Bu çalışma yeni bir yaklaşım ortaya koymayı değil; güncel bilgileri de içine katarak bir fikir oluşturmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Suriye İlişkileri, Arap Baharı, Suriye Krizi

Title of the Thesis: Turkish-Syrian Relations in the Post Cold War

Prepared by: Ayhan KÜNGERÜ

ABSTRACT

This master thesis aims to analyze Turkish-Syrian relations. With this understanding, this study has been separated into four chapters in addition to introduction and conclusion. In the first chapter, general information on Syria was given with an attempt to create an idea of the country to reflect on. In the second chapter, important developments concerning the relations between the two countries during the Cold War were analyzed and information on the Baath Party which determined the course of events in Syria was provided. The third chapter is a reflection of the two country's attitudes to one another starting from the end of the Cold War to the newly formed new international order. From late 1990's the relations between two countries began to soften. This chapter also included an explanation of the Gulf Crisis and its ramifications. Chapter four is separated into two parts. This is because relations reached its historical peak and then plunged into a total break off at the governmental level. In the first part, the effects of international developments on Turkish-Syrian relationship and the developing tendency of relations were analyzed. During this period, the two countries became economically integrated, removed travel restrictions and established total coordination with joint governmental meetings. The two countries treated one another as strategic partners. The second part is about the deterioration and breaking off relations with the Arab Spring. The analysis focused on the Arab Spring and its repercussions, how Turkey's approached to this phenomenon and how Turkish-Syrian relations broke off. The conclusion included a general evaluation of the subject matter and put forward suggestions for the improvement of Turkish-Syrian relations. This thesis aims at introducing understanding of Turkish-Syrian relations with the latest publicly available information, rather than putting forward a new approach.

Keywords: Turkish-Syrian Relations, Arab Spring, Syria Crisis

ÖNSÖZ

Ortadoğu dünya tarihi boyunca çatışmanın ve mücadelenin arenası durumunda olmuştur. Bölge; birçok ırk, din ve mezhebe ait halklara ev sahipliği yapmaktadır. Coğrafyanın homojen olmayan bu özelliği kültürlerin çeşitliliği kadar kültürler arasında ayrışmaları da beraberinde getirmektedir. Ortadoğu'nun önemli ölçüde doğal kaynaklara sahip olması da bölgeyi büyük devletlerin politikalarının merkezine oturtmaktadır. İşte, böyle bir coğrafya da iki komşu devlet olan Türkiye ve Suriye ilişkilerini yürütmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın amacı, güncel bilgileri de ekleyerek Türkiye-Suriye ilişkilerini incelemektir. Soğuk Savaş sonrası gelişmeler, 2003 Irak Savaşı ve Arap Baharı ilişkileri etkileyen dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye'de yaşanan iç savaş ve iki hükümet arasındaki gergin ilişkiler de ilişkilerin seyrini önemli ölçüde değiştirmiştir.

Farklı bir alandan gelmeme rağmen bana uluslararası ilişkileri anlamamda ve bu konuda bilgilenmemde katkısı olan tüm Trakya Üniversitesi hocalarıma teşekkür ederim. Bu çalışmayı hazırlamamda beni cesaretlendiren, katkılarıyla her zaman yol gösteren, dış politika ve uluslararası ilişkilere yönelik bakış açısı kazandıran değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Sibel Turan'a emeğinden ötürü teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans öğrenimi boyunca destekleriyle her an yanımda olan anneme ve babama sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SURIYE ÜLKE BİLGİLERİ

1.1. Genel Özellikleriyle Suriye.....	5
1.1.1. Suriye'nin Nüfusu	6
1.1.2. Suriye'nin Ekonomik Yapısı	6
1.2. Suriye'nin Etnik ve Dini Yapısı	8
1.2.1. Suriye'de Etnik Yapı	8
1.2.1.1. Araplar	9
1.2.1.2. Türkmenler.....	9
1.2.1.3. Kürtler.....	9
1.2.1.4. Ermeniler	11
1.2.1.5. Filistinliler.....	11
1.2.1.6. Dürziler	11
1.2.1.7. Yahudiler	11
1.2.2 Suriye'de Dini Yapı.....	12
1.2.2.1. Sünni Müslümanlar	12
1.2.2.2. Aleviler	12
1.2.2.2.1. Nusayriler.....	13
1.2.2.3. Hristiyanlar	14

İKİNCİ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ

2.1 Fransız Manda Yönetimi Zamanında İlişkiler ve Hatay Sorunu	15
2.1.1 Hatay Sorunu	18
2.2. Soğuk Savaş Döneminde Suriye Türkiye İlişkileri	25
2.2.1. İsrail'in Kuruluşu ve Filistin Meselesi	26
2.2.2. 1957 Suriye Bunalımı ve Türkiye-Suriye İlişkileri	28
2.2.3. 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Türkiye'nin Politikası	30
2.2.4. 1973 Arap İsrail Savaşı	32
2.2.5. Baas Partisi	33
2.2.6. Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası	36
2.2.6.1. İsrail ile İlişkiler	38
2.2.6.2. Lübnan ve Filistin ile İlişkiler	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990-2002 ARASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

3.1. Soğuk Savaş Sonrası Yeni Dünya Düzeni	42
3.2. 1991 Körfez Savaşı	44
3.2.1. Körfez Savaşı ve Türkiye	46
3.2.2. Körfez Savaşı ve Suriye	47
3.3. Türkiye Suriye İlişkilerinde 1990'lı Yıllar	49
3.3.1. Adana Mutabakatı ve Yumuşayan İlişkiler	54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE İLE İLİŞKİLERDE 2000'Lİ YILLAR: İLİŞKİLERİN GELİŞMESİNE VE BOZULMASINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

4.1. Suriye ile İlişkilerde İlerleme Dönemi	60
4.1.1. 2000'li Yılların Başında Uluslararası Ortam	60
4.1.2. 2003 Irak Savaşı	62
4.1.3. 2003 Irak Savaşı ve Türkiye	65
4.1.4. 2003 Irak Savaşı ve Suriye	68

4.1.5. Beşar Esad Dönemi Dış Politikası.....	70
4.1.6 Adalet ve Kalkınma Partisi Dış Politika Anlayışı	73
4.1.7 2000’li yıllarda Türkiye-Suriye İlişkileri	75
4.2. Arap Baharı ve Kopan İlişkiler	81
4.2.1. Arap Baharı	81
4.2.2. Türkiye’nin Arap Baharı Tutumu ve Değişen Dış Politikası	83
4.2.3 Suriye İç Savaşı	86
4.2.4. Türkiye ve Suriye: Kopan İlişkiler	87
4.2.5 Türkiye’nin Suriye Halkına Yönelik Politikası	94
SONUÇ	98
KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA.....	104

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FBI	Federal Bureau of Investigation
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
G-20	The Group of Twenty
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
H.z.	Hazreti
ISAF	International Security Assistance Force
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	Milletler Cemiyeti
MGK	Milli Güvenlik Kurulu

NATO	North Atlantic Treaty Organization
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
RF	Rusya Federasyonu
SANA	Syrian Arab News Agency
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UGK	Ulusal Geçiş Konseyi

GİRİŞ

Ortadoğu tarih boyunca çatışma ve mücadelenin merkezi durumunda olmuştur. Jeopolitik konumu ve doğal kaynakları Ortadoğu'yu vazgeçilmez kılmaktadır. Bundan dolayı; bölge, önümüzdeki on yıllarda da dünya politikasının gündeminde en üst sıralarda olmaya devam edecektir.

Ortadoğu terimi 1939 yılına kadar dar ve kapalı bir anlam taşımıştır. Bundan sonra İngiltere Hükümeti'nin resmi kaynaklarında Ortadoğu terimi kullanılmaya başlanmıştır.¹ Bölgenin sınırları, dönemin büyük güçleri İngiltere ve Fransa gibi ülkeler tarafından çizildiğinden homojen olmamakla birlikte birçok sorunu da içinde barındırmaktadır. Bu sorunlar da Ortadoğu'daki ana çatışma konularını oluşturmaktadır.

Ortadoğu'da Arap ülkeleri çoğunlukta olsa da Arap olmayan Türkiye, İran ve İsrail bölgedeki en önemli aktörlerdendir. İsrail, Müslüman nüfus çoğunluğuna sahip olmayan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bölgede İslam dininin birleştirici egemenliğine rağmen, mezhep farklılıklarının ayrıştırıcı özellikleri de çatışma ve mücadele alanları yaratmaktadır. Ortadoğu'da devlet olmayan ama Türkiye, Suriye, İran gibi ülkelerde yaşayan Kürt nüfus ta göz ardı edilmemesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

I. Dünya Savaşından sonra Türkiye, Ortadoğu ile ilişkilerini asgari düzeye indirmiş ve yönünü Batı'ya çevirmişti. Suriye ile olan ilişkileri de ilk dönemde Fransa manda yönetimi üzerinden gerçekleşmiştir. Hatay sorunu Türkiye'nin lehine çözülmüş ve iki ülke arasındaki, özellikle Suriye'nin Türkiye'ye karşı, husumetin ana nedenini oluşturmuştur. Soğuk Savaş yıllarında genel olarak iki ülkenin dış politikaları blok politikaları etrafında şekillenmiştir. Yaşanan krizler iki komşu ülkeyi ilişkilerinde uzaklaştırmıştır ve iki devlet arasında güven bunalımı ortaya çıkarmıştır.

¹Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde ORTADOĞU "Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar"*, İstanbul 1997, s. 2.

Soğuk Savaş sonrasında dünya yepyeni tehdit ve sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye ve Suriye yeni oluşan dünya düzenine kendilerini entegre etmek için dış politikalarını yeniden gözden geçirmeye başlamışlardır. Sovyetlerin dağılması, I. Körfez Savaşı, su sorunu, Türkiye'nin mücadele ettiği terör ve Suriye'nin teröre desteği iki ülkenin karşılıklı dış politikalarının ana problemlerini oluşturmuştur.

Suriye'de Beşar Esad'ın ve Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi, ilişkilerde yumuşama dönemine girilmesine ortam hazırlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali ve Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin artan etkinliği, önemli Kürt nüfus barındıran iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. İki ülke, ilişkilerini ekonomik ve siyasi düzlemde önemli bir seviyeye getirmişlerdir. Ancak daha sonra başlayan Arap Baharı ilişkilerin durma noktasına gelmesine ve müteakiben kopmasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın konusu, Suriye ve Türkiye ilişkilerinin ve ilişkilerde yaşanan önemli gelişmelerin incelenmesidir.

Çalışma, Türkiye ve Suriye ilişkilerini çok boyutlu bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek için öncelikle Suriye hakkında tarihsel, kültürel, politik ve ekonomik bilgilere sahip olunması gerekmektedir. Bu bağlamda; Suriye'nin konumu, demografik yapısı, ekonomik durumu, siyasi yapısı incelenecektir.

Suriye, bağımsızlığını II. Dünya Savaşı'nın sonunda kazanmış bir ülkedir. Bu hususta uzun bir süre mücadele vermiştir. Daha sonraki dönemde iç hesaplaşmalar ve darbeler ülkeyi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Hafız Esad dönemine kadar ülke istikrarsız bir görüntü çizmiştir. Hafız Esad her ne kadar diktatoryal bir yönetim anlayışı gütmüşse de ülkede göreceli bir istikrar sağlamıştır. Bu hususta; Baas Partisi, Suriye'nin Arap Milliyetçiliği hususundaki eğilimleri ve uygulamaları, azınlık yönetiminin kendini devam ettirebilmek için attığı adımlar da inceleme alanımızı oluşturmaktadır.

Türkiye-Suriye ilişkileri uluslararası ortamdan yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Soğuk Savaş döneminde bloklar arası çekişmeler iki ülkenin birbirlerine karşı olan politikalarını olumsuz bir şekilde yürütmelerine sebep olmuştur. Ayrıca bölgede İngiltere güdümünde kurulan ve ABD tarafından desteklenen İsrail de ikili ilişkileri, bölge politikalarını ve uluslararası politikayı etkilemiştir. Günümüzde Soğuk Savaş'ın ağırlığını üzerinden atan ilişkiler, Arap Baharı denilen bölgesel nitelikli ama küresel düzeyde etkileri bulunan hareketin sonucunda yeniden bozulmuştur. Suriye'ye gelir mi gelmez mi denilen Arap Baharı, ülkede mevcut olan sorunları ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda, fraksiyonlar arasındaki çatışma büyük boyutlara ulaşmıştır.

Bu çalışmada; uluslararası konjonktürün Türkiye-Suriye ilişkilerini ne yönde etkilediği sorusu araştırılacaktır. Soruyla bağlantılı olarak çalışmanın hipotezi şu şekildedir: İlişkilerin düzelmesinde veya bozulmasında ana etken uluslararası konjonktürdür.

Çalışmanın yukarıda ortaya konulan hipotezinin çözümlenmesi için aşağıda açıklanan yol haritası izlenecektir.

Birinci bölümde, Suriye'nin jeopolitik yapısı incelenecektir. Ülkenin konumu, ekonomisi, etnik ve dini yapısı hakkında bilgiler verilecektir.

İkinci bölümde, Soğuk Savaş sırasında yaşanan krizler ele alınmaya çalışılacaktır; ayrıca Suriye'nin iç siyasetinde etkin olan Baas Partisi ve politikaları da irdelenecektir.

Üçüncü bölümde, Soğuk Savaş sonrası uluslararası durum ve iki ülke arasındaki ilişkilere yansımaları ele alınacaktır. İkili ilişkilerde problem yaratan hususlar incelenecektir.

Dördüncü bölümde, 2000 yılı ile başlayan ve günümüze kadar uzanan süreç ele alınmaya çalışılacaktır. Bu dönem de kendi içerisinde iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım, Türkiye ve Suriye'nin ilişkilerinde gelişme ve ilerleme dönemi, ikinci kısım ise ilişkilerin kopma aşamasına adım adım geldiği süreçtir. İlk kısımda yaşanan gelişmeler ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmaya çalışılacak, bölgesel ve

uluslararası durum da incelenecektir. 2001 sonrası yaşanan gelişmeler, bölgeyi ve iki ülkeyi önemli ölçüde etkilemiş ve ilişkilerin ileri düzeye taşınmasına katkı sağlamıştır. İlaveten, Türkiye'nin dış politikasının ilişkilerde yaşanan ilerlemeye etkisi irdelenecektir. Ayrıca AKP'nin Ortadoğu politikasının temellerinin de ilişkileri bu dönemde ne düzeyde etkilediği üzerinde durulacaktır. Dördüncü bölümün ikinci kısmında Suriye İç Savaşı ve kopan ilişkiler incelenmeye çalışılacaktır. Buradan hareketle, Arap Baharı olgusu, Bahar'ın Suriye'deki etkileri ve tırmanan çatışmalar irdelenecektir ve Türkiye'nin Suriye'deki çatışmalara yönelik tutumu verilmeye çalışılacaktır. İlişkilerin kopma aşaması ve sonrasında yaşanan krizler ele alınacaktır.

Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler, konu bütünlüğü açısından tekrar ele alınacak ve hipotezin doğruluğu değerlendirilecektir. Elde edilen sonuçların uluslararası konjonktürün Türkiye-Suriye ilişkilerini etkilemede yeterli olup olmadığı tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURIYE ÜLKE BİLGİLERİ

1.1. Genel Özellikleriyle Suriye

Ortadoğu bölgesinin önemli devletlerinden biri olan Suriye'nin resmi adı Suriye Arap Cumhuriyeti'dir. Arapçası; El-Cumhuriyetü'l-Arabiyetü's-Suriye'dir. Suriye Akdeniz'in doğu kıyısında kalan bir ülkedir. Kuzeyden Türkiye, doğudan Irak, güneyden Ürdün ve İsrail, batıdan Lübnan ve Akdeniz ile çevrelenmiştir. Yüzölçümü 185.180 kilometrekaredir. En uzun sınıra sahip olduğu komşusu Türkiye'dir.²

Yönetim biçimi çok partili başkanlık tipi cumhuriyettir. Başkent Şam olmasıyla birlikte, ülke 14 ayrı idari bölgeye bölünmüştür. Bunlar; Al Hasakah, Al Ladhiqiyah, Al Qunaytirah, Ar Raqqah, As Suwayda', Dar'a, Dayr az Zawr, Dimashq, Halab, Hamah, Hims, Idlib, RifDimashq, Tartus'tur.³

Coğrafi konumundan dolayı ülkede beş ayrı iklim bölgesi bulunmaktadır. Ülkenin kuzeyindeki Akdeniz'e açılan kıyı düzlüklerinde kışlar yağışlı ve ılık, yazlar ise sıcak ve nemli geçer. Halep'ten Humus'a kadar olan içteki kısımlar çorak düzlüklerden oluşmaktadır. Doğudaki alanlar ve Türkiye ile olan sınır bölgeleri Türkiye'nin yüksek kesimlerinden yağış almaktadır. Bu bölgelerde buğday üretimi yaygındır. Güney kesimlerinde yazların sert, kışların kuru geçtiği çöllere rastlanmaktadır. Şam ve çevresinde Lübnan sınırı boyunca uzanan dağlar ve Golan Tepeleri bulunmaktadır. Buralarda kışlar soğuk ve yağışlı, yazlar kuru ve sıcak geçmektedir.⁴ Toplamda 2253 km kara sınırı bulunmaktadır. Irak ile 605 km, İsrail ile 76 km, Ürdün ve Lübnan ile 375 km, Türkiye ile 822 km sınır uzunluğu bulunan Suriye, 193 km kadar da kıyı şeridine sahiptir.⁵

² Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.153.

³ "Suriye", <http://www.ulkeler.net/suriye.htm>, (30.05.2013)

⁴ Oğuz Kuyumcu, *Suriye ülke raporu*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara 2011, s.3.

⁵ "Syria", *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, (03.12.2013)

1.1.1. Suriye'nin Nüfusu

Suriye'nin nüfusu Temmuz 2013 tahmini verilerine göre 22.457.336 civarındadır. Nüfusunun büyüklüğüne göre dünyada 54. Sıradadır. Ayrıca 2012 rakamlarına göre Golan Tepeleri'nde yaşayan 18.900 kadar da İsrailli yerleşimci bulunmaktadır.⁶ Dini gruplara bakıldığında ülkede %74 ile Sünni Müslümanlar çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Alevi, Şii ve diğer Müslüman mezhepler %16, Hristiyanlar %10 ve Museviler de geri kalan nüfusu oluşturmaktadırlar.⁷

Son yaşanan gelişmeler neticesinde binlerce insan hayatını kaybetmiş, yüz binlercesi de Suriye'den komşu ülkelere sığınmışlardır. Bundan dolayı ülkenin nüfusu ve nüfus oranları üzerinde değerlendirmeler yapmak sağlıklı sonuçlar vermeyebilir.

1.1.2. Suriye'nin Ekonomik Yapısı

Merkezi planlı, devletçi bir ekonomik sistemle yönetilen ve 2000 yılından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren Suriye'de temel gelir kaynakları petrol, dış yardımlar, yurt dışında çalışan Suriyelilerin döviz gelirleri ve tarımdır. Ülke petrol dışı sanayi üretimi, kimyasallar, kauçuk, plastik, tekstil, deri sanayi ve gıda üretimi alanlarında gelişme göstermiştir. Hizmet sektörü içerisinde turizm hızlı gelişme gösteren alanlar arasındadır. Ülkedeki büyük sanayi şirketlerinin çoğu devlet tarafından işletilmektedir. Suriye, 2010 yılı itibariyle, 60 milyar dolarlık GSMH'si, 14 milyar dolarlık ithalatı ve 11 milyarlık ihracatı ile toplam 25 milyar dolarlık dış ticaret hacmiyle ülkemiz açısından da ekonomik yönden çok önemli bir ülke konumundadır.⁸

2000 yılından itibaren Suriye ekonomisinin serbestleştirilmesi ve dışa açılması için politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. 2001'de ülkede özel bankaların kurulmasına izin verilmiş, 2007 yılında yabancı yatırımcılara gayrimenkul edinme hakkı tanınmış, 2009 yılında da Şam Borsası açılmıştır. Suriye 2001 ve 2004 yılında

⁶ "Syria", *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, (03.12.2013)

⁷ "Suriye", <http://www.ulkeler.net/suriye.htm#02>, (03.12.2013)

⁸ "Suriye", *T.C. Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu*, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=7F86AC865C88>, (04.06.2013).

DTÖ üyeliği için müracaat etmiş, 2010 yılında ABD bu husustaki vetosunu kaldırmıştır.⁹

Dünya Bankası, ülkeleri kişi başına gelire göre düşük, düşük-orta, yüksek-orta ve yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırmaktadır. Suriye bu sınıflandırmada düşük-orta gelirli grupta yer almaktadır. Bu bağlamda Suriye ekonomik açıdan zayıf bir ülke olarak değerlendirilebilir.¹⁰

Suriye ekonomisinin içinde bulunduğu durum şöyle özetlenebilir: “Suriye hızla artan nüfusuna iş ve gelir sağlamak için yüksek oranda yatırım yapmak zorunda olan bir ülkedir. Kişi başına gelirin düşük olmasına karşın tasarruf oranlarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu durumda, Suriye’nin en azından nüfus artışı kontrol altına alınıncaya ve ekonomik gelişmişlik düzeyini belirli seviyelerin üstüne çıkarılıncaya kadar cari işlemler açığı vereceğini öngörebiliriz. Suriye bu durumda cari işlemler açıklarını finanse etmek için yeni yollar bulmak durumundadır. Bu yollardan biri doğrudan yabancı yatırımların çekilmesidir. Ancak uluslararası sermaye ekonomik ve politik olarak istikrarlı ve serbest piyasa kurallarının hüküm sürdüğü; ortaklık, dış ticaret, kar transferi gibi konularda liberal olan ülkelerde yatırım yaparlar. Bu özelliklerin büyük kısmı bu gün itibariyle Suriye’de mevcut değildir.”¹¹

Suriye’nin ekonomik büyümesine yönelik engeller ülkede yaşanan çatışmalardan daha önce de bulunmaktaydı. Bunlar arasında; çok büyük ve sağlıksız bir şekilde işleyen kamu sektörü, petrol üretiminde yaşanan düşüş, yaygın olarak görülen yolsuzluk, güçsüz finans ve para piyasası, nüfus artış hızındaki yükselmeye bağlı işsizlik oranındaki artışlar sayılabilir. Suriye ekonomisini taşıyan iki temel unsur tarım ve petroldür. Yaşanan kuraklıklar tarımı etkilemiş, diğer yandan petrol

⁹ “Suriye’nin Ekonomisi”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/suriye-ekonomisi.tr.mfa>, (06.12.2013)

¹⁰ Harun Öztürkler, “Suriye Ekonomisinin Genel Özellikleri ve 2001 Sonrası Dönemdeki Gelişimi”, http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011513_makale3.pdf, (07.06.2013), s.42.

¹¹ Harun Öztürkler, *a.g.m.*, s. 46.

fiyatlarındaki artış petrol üretiminde düşüşü getirmiş ve Suriye'ye uygulanan uluslararası yaptırımlar petrol gelirlerini etkilemiştir.¹²

1.2. Suriye'nin Etnik ve Dini Yapısı

Ortadoğu ülkelerinin neredeyse hepsi sağlıklı bir ulus-devlet inşa sürecini gerçekleştirememiş ülkelerden oluşmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrası büyük güçlerin manda politikaları sonucunda halklar, mezhepsel ve etnik açıdan ayrıştırılmışlardır. Sınırlar çizilirken insanların etnik ve mezhepsel aidiyetleri de göz ardı edilmiştir. Günümüzde yaşanan sorunların temelinde sınırlar ve uygulanan böl-yönet politikaları gelmektedir.

Suriye halkı etnik ve dini kimlik bakımından büyük çeşitlilik göstermektedir. Ortadoğu ülkeleri arasında en ayrışık nüfusa sahip ülke Suriye'dir.¹³ Bu özelliği onu bir bakıma Ortadoğu'nun bir yansıması olarak göstermektedir. Günümüzde Suriye ve bulunduğu bölgede bu kadar çok dini ve etnik grubun bir arada bulunmasına ve varlığını sürdürebilmesine çeşitli etkenler neden olmuştur. İlk önce; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in kökleri Suriye'nin de içinde bulunduğu bölgeye dayanmaktadır. Böylece bu dinler kapsamında oluşan tarikatlar ve değişik inanç okulları dini çeşitliliğe yol açmıştır. Suriye'nin de dahil olduğu 'Verimli Hilal' diye bilinen bölge Araplar, Moğollar ve Türkler gibi halkların istilasına uğramıştır. Din ve dil çeşitliliği coğrafi yapının da etkisiyle korunmuş ve güçlenmiştir. Buna Lazkiye bölgesinin dağlık ve ovalık kısımları ile ulaşımı güç Cebel-el Dürüz örnek gösterilebilir. Ulaşımı güç yerlerde iletişimin yetersiz olması ve güçlü merkezi otoritenin yokluğu çeşitli dini ve milli grupların farklı özelliklerini korumasına katkıda bulunmuştur.¹⁴

1.2.1.Suriye'de Etnik Yapı

Suriye, çeşitli etnik yapıyı haizdir. Bu etnik yapı içerisinde Araplar baskın çoğunluğu oluşturmaktadır. Arapların dışında ülkede çoğunlukta olan etnik grup

¹² Background Notes On Countries Of The World: Syria, Economy 2012, Business Source Complete, (06.12.2013), s.7.

¹³ Mustafa Balbay, *Suriye Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, Ekim 2006, s. 117.

¹⁴ Nikolaos van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi*, İletişim Yayınları, 2000, s.18.

Kürtlerdir. Bunların dışında ülkede Türkmenler, Filistinliler, Ermeniler ve diğer başka topluluklar da yaşamaktadır.

1.2.1.1. Araplar

Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arapların %70'den fazlası Sünni mezhebine mensuptur. Kalan diğer kısım ise Alevi, İsmaili ve Şii mezheplerindendir. Araplar arasında ciddi bir kısım da Hristiyan'dır. Bunların çoğu Ortodoks Grek Kilisesi, Suriye Ortodoks Kilisesi ve Katolik Grek Kilisesi'ne bağlıdırlar. Suriye'de Sünni mezhebe mensup Araplar Osmanlı döneminden beri siyasi, ekonomik ve kültürel ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. Günümüzde Lazkiye ve El-Süveyde dışında her yerde çoğunluğu oluştururlar ve genellikle kentli-tüccar sınıfı temsil ederler. İsrail işgalindeki Golan'da 200.000 Arap yaşamaktadır.¹⁵ Alevi Araplar son elli yıldır önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Askeri ve sivil bürokraside önemli görevlerde bulunmuşlardır.

1.2.1.2. Türkmenler

Suriye'de Türkmenlerin nüfusunun üç milyona yaklaştığı belirtilmektedir. Araplaşmış Türkmenler de eklendiğinde bu sayı daha yukarılara da ulaşabilmektedir. Suriye'de toplam 523 Türkmen köyü bulunmakta ve bu köylerin Türkçe olan adları Suriye hükümeti tarafından değiştirilmektedir. Suriye Türkmenleri şiveleri bakımından Türkiye Türkçesine yakındır. Türkmenlerin yaşadığı yerler, Halep, Lazikiye, Hama, Humus, Şam, Daraa ve Kunteyra bölgesi civarındır.¹⁶

1.2.1.3. Kürtler

Suriye'de Arap olmayan en büyük azınlık olan Kürtler, nüfusun ortalama %9'unu oluştururlar. Genellikle aşiretler halinde yaşarlar. Kürt azınlık Şam'da Ekdar ve Dumman semtlerinde, Hama, Halep, Kamışlı bölgelerinde, Türkiye'den ayrılıp bölücülüğü amaç edinenler de Lübnan'da Bekaa vadisine yerleşmiştir. Suriye Kürtleri Farsça'ya yakın bir Kürtçe ile konuşmaktadırlar. Kürtlerin bir bölümü

¹⁵ Yasin Athloğlu, "Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı", <http://heartoforient.blogspot.com/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnik-ve.html>, (12.06.2013)

¹⁶ Deniz Türkmenoğlu, "Suriye Türkmenleri", <http://www.turansam.org/makale.php?id=367>, (06.12.2013)

şehirlerde yerleşik hayat sürmektedirler. Diğer bir kısım ise aşiretler halinde yaşar. Gelenek göreneklerini önemseyen Kürtlerin aşiret bağları da çok kuvvetlidir.¹⁷

Suriye'de Kürtler birçok haktan mahrum bırakılmışlardır. Ağustos 1962 kararnamesi ile 1945 yılından beri Suriye'de yaşadığını ispat edemeyen Kürtler vatandaş sayılmamıştır. Bu durumdakilere özel kırmızı kimlik verilmiştir. Bunlar Suriye vatandaşlarının sahip olduğu birçok haktan mahrum bırakılmışlardır. Bu durumdaki Kürtlerin nüfusu iki yüz elli bin civarındadır. Suriye'deki Kürtler, vatansız sayılan gruptaki yabancılar ve dışarıdan gelenler ile nüfusa kaydedilmemiş olanlar olarak ayrılmaktadırlar. Kırmızı kimlik sadece yabancı olan veya dışarıdan gelen gruptaki Kürtlere verilmektedir. Diğer gruptakilerin kimlik kartları bile yoktur.¹⁸

Suriye'de olaylar başladıktan sonra Suriyeli Kürtler adına olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Suriye devlet başkanı Beşar Esad, demokrasi yanlısı protestolar karşısında giriştiği reform programında, ülkenin Türkiye sınırındaki Hasaka bölgesinde yaşayan ve 'yabancı' statüsünde görülen 250 bin Kürt'e vatandaşlık hakkı vermiştir. Devlet ajansı SANA, Suriyeli Kürtlerin 1962'den bu yana sürdürdüğü vatandaşlık mücadelesindeki elde ettiği kazanımları şöyle duyurmuştur: "*Devlet Başkanı Esad, kuzeydoğudaki Hasaka'da yabancı olarak kayıtlı bulunan kişilere Arap Suriye vatandaşlığı veren bir kararname çıkardı.*"¹⁹

Suriye'de bugün itibariyle Kürtleri temsil eden üç farklı grup olduğu söylenmektedir. Biri PKK ve uzantısı PYD, diğerleri de Irak'taki Barzani ve Talibani'dir. Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle Kürtler kendi örgütlenmelerini sürdürmektedirler.²⁰

¹⁷ Mustafa Balbay, *a.g.e.* s.125.

¹⁸ Mustafa Balbay, *a.g.e.* s.125-126.

¹⁹ "250 bin Kürt 50 yıl sonra vatandaş oldu", *Milliyet*, <http://dunya.milliyet.com.tr/250-bin-kurt-50-yil-sonra-vatandas-oldu/dunya/dunyadetay/08.04.2011/1374800/default.htm>, (12.06.2013)

²⁰ Tolga Tanış, "Kuzey Suriye'den Rojava'ya", *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/25082952.asp>, (06.12.2013)

1.2.1.4. Ermeniler

Suriye’de asimile olmamış veya asimile edilmemiş en büyük azınlık Ermenilerdir. Ermeniler birçok şeyi müdahale olmadan gerçekleştirebilmişlerdir. Ermeniler kendi dillerini konuşurlar, geleneklerini sürdürürler, kendi okullarında eğitim görür ve kendi gazetelerini çıkarırlar. Ermeniler Suriye’de iktidarda olan Baas Partisi’ni desteklemektedirler. Diğer azınlık grupların aksine Ermenilere ayrıcalıklı sosyal haklar tanınmıştır. Suriye’de yaşayan Ermeniler seçme-seçilme, askerlik yapma haklarına sahiptirler. Ayrıca serbest bir şekilde ticari alanda iş yapabilmektedirler. Ermeniler Baas Partisi’ne de üye olabilmektedirler.²¹

1.2.1.5. Filistinliler

Suriye’de 250 bin civarında Filistinli yaşamaktadır. Suriye’de yaşayan Filistinliler diğer ülkelerde yaşayanlara göre daha iyi yaşam koşullarına sahiptirler. Kamplarda yaşayan Filistinlilerin barınma, yiyecek, eğitim, sağlık gibi birçok ihtiyacı karşılanmaya çalışılmaktadır.²²

1.2.1.6. Dürziler

Farklı bir inanca mensup Dürziler, Cebelü El-Dürüz (Dürzi dağı) bölgesinde yaşamaktadırlar. Yaşadıkları bölge üç vilayetten oluşmaktadır. El-Hikme adında kutsal kitapları vardır.²³

1.2.1.7. Yahudiler

Yahudiler Şam, Halep ve Kamışlı da yerleşik halde yaşamaktadırlar. Sayıları beş bin civarındadır. Ekonomik durumları iyi düzeydedir. ABD ve İsrail’e göç etme izinleri vardır.²⁴

Suriye devleti ülkedeki nüfus artışını kontrol etmeye ve nüfusu dengelemeye yönelik bir siyaset izlemektedir. Alevi kesimin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde

²¹ Mustafa Balbay, *a.g.e.* s.126-127.

²² Mustafa Balbay, *a.g.e.* s. 127.

²³ Hasan Özmen, "Suriye'nin Etnik Yapısı", *Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye'nin Etnik Yapısı*, İstanbul, 2000, s. 29.

²⁴ Mustafa Balbay, *a.g.e.* s. 128.

nüfus artış oranını destekleyici bir politika izlenirken, farklı etnik grupların yaşadığı yerlerde bu oranı azaltıcı tedbirler alma yoluna gidilmektedir. Bu amaçla, devlet kontrolünde çalışmalar yürütülmektedir.²⁵

1.2.2 Suriye’de Dini Yapı

Suriye’de devletin dini İslam’dır. Devlet başkanının da Müslüman olması gerekir. Bu özellikler Anayasa’da da açıkça belirtilmiştir. Buna karşın sosyal hayatta de facto bir laik yapıdan bahsedilebilir. Suriye’de diğer dinler ise Hristiyanlık (Katolik-Protestan, Ortodoks, Nasturi, Süryani), Yahudilik, Dürzilik ve Yezidiliktir. Dinlerin beşiği olan Ortadoğu’da bir devlet olan Suriye de dinlerin doğuşundan itibaren gelişmelerin etkisinde kalmıştır. Bu bağlamda, Asya dinleri haricinde hemen hemen bütün dini topluluklara Suriye’de rastlamak mümkün olabilmektedir. Suriye halkının %85’i Müslüman’dır. Ülkede din, toplum ve insanlar arasında bağlayıcı önemdedir.²⁶

1.2.2.1. Sünni Müslümanlar

Suriye nüfusunun %85’ini Müslümanlar oluşturur. Nüfusun çoğunluğunun Müslüman olmasına karşın, Müslümanlar da kendi aralarında mezheplere ayrılmışlardır. Sünniler Suriye’deki Müslüman nüfusun % 73’ünü oluşturmaktadırlar. Sünni mezhebi içerisinde de Hanefiler çoğunluktadır. Sünni kelimesi, Hz. Muhammed’in yaptıklarını ve öğütlediklerini ifade eden “sünnet” kelimesinden gelmektedir. Peygamberin yolundan giden anlamına gelen “Sünni” veya “Eh-li Sünnet” tabiri ilk defa Hz. Ali’nin ölümünden sonra halifeliğini ilan eden Suriye Genel Valisi “Muaviye” tarafından kullanılmış ve büyük bir mezhep olarak gelmiştir.²⁷

1.2.2.2. Aleviler

Suriyeli Alevilerin çoğu Lazkiye bölgesinde ikamet ederler. Büyük bölümü tarım sektöründe çalışır. Bu nedenle Lazkiye’nin kırsal kesimlerinde de çoğunluk

²⁵ Mustafa Balbay, *a.g.e.*, s. 130.

²⁶ Mustafa Balbay, *a.g.e.*, s. 131-132.

²⁷ Mustafa Balbay, *a.g.e.*, s. 135.

Alevilerdedir. 1970'lere kadar sahil şeridindeki kentlerde Sünnilere ve Hristiyanlara oranla nüfusları daha azdı. Suriye'nin bağımsızlığını elde etmesinden sonra ve 1963'te Baas Partisi'nin iktidarı ele geçirmesinin ardından Alevi köylülerinin sosyal ve ekonomik durumları düzelmiştir. Lazkiye bölgesinde büyük bir büyüme ve gelişme görülmeye başlanmıştır.²⁸

Aleviler ülke yönetiminde kilit noktaları ellerinde tutmaktadırlar. Bu durum şöyle özetlenebilir: *“Genellikle bankaların idareleri Alevilerin elindedir. Askeri ve sivil kuruluşlarda (Ordu, güvenlik servisi ve çeşitli bakanlıklar) önemli görevlere getirilmişlerdir. Subayların %40'ı Alevi'dir. Sünni olarak mevki sahibi görevlilere mutlaka bir Alevi yardımcı verilmektedir. Toprak reformu uygulaması dolayısıyla toprak dağıtımında Aleviler ön planda tutulmuşlardır. Baas yönetimi tarafından alınan her türlü ekonomik ve sosyal kararlarda daima Alevi azınlığın çıkarı gözetilmiştir. Anası ve babası Alevi olmayan kimse, Alevi mezhebine alınmamakta ve Alevi olmayanlarla evlilik bağı kuramamaktadır.”*²⁹

1.2.2.2.1. Nusayriler

Nusayri ismi Ebu Şuayb olarak ta bilinen Muhammed İbn Nusayr el-Namiri el-Bakri el-Abdi'den gelmektedir. Şiiiliğin on birinci İmamı El Askeri ile aynı dönemde yaşayan Muhammed İbn Nusayr, Nusayriler tarafından yazılan eserlerde 'On birinci İmam Hasan el-Askeri'ye açılan kapı olarak anılmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde gelen El-Khasibi'nin Nusayri tarihinde ayrı bir yeri vardır. Nusayrileri kendi öğretisi etrafında birleştirmiş, Bağdat ve Halep'te iki Nusayri medresesi kurmuştur. Günümüzde Nusayrilerin yoğun olarak yaşadığı Lazkiye bölgesine Nusayri medresesini taşıyan ise el-Talabarani olmuştur.³⁰

Nusayrilerin yoğun olarak yaşadıkları yer Lazkiye bölgesi ve Suriye'nin kuzeyinde yer alan sıradağlardır. Dağlık bölgenin dışında çok sayıda Nusayri,

²⁸ Nikolaos van Dam, *a.g.e.*, s. 26-27-29.

²⁹ Mustafa Balbay, *a.g.e.*, s. 139.

³⁰ Pınar Arıkan, “Suriye'nin Nusayri yüzü ve İran”, http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012717_kapak2.pdf, (24.01.2014) s. 19.

Lazkiye limanı ve çevresinde bulunmaktadır. Antakya ve çevresinde de yaşayan Nusayriler, Adana civarında da yerleşim yerleri kurmuşlardır.³¹

Nusayri topluluğu 10. Yüzyıla kadar el- Namiriyya adıyla anılmışlardır. Daha sonra ise Khasibiyya veya Nusayri olarak anılan topluluk için Alevi isminin kullanılması 1920'lere dayanmaktadır.³²

1.2.2.3. Hristiyanlar

Hristiyanlar nüfusun %12'lik kısmını oluşturmaktadırlar. Suriye'de yaşayan Hristiyanlar ibadetlerini özgürce gerçekleştirebilmektedirler. Kiliseler Hristiyanların sosyal yaşamını düzenleyebilmektedirler. Şehirleşme düzeyi Müslümanlara göre çok daha iyidir ve Hristiyanlar daha çok Şam, Halep, Hama ve Lazkiye şehirlerinde yaşamaktadırlar.³³

³¹ Ahmet Beşe, "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler", <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/viewFile/1151/1140>,(24.01.2014) s. 163.

³² Pınar Arıkan, *a.g.m.*,s.19.

³³ Mustafa Balbay, *a.g.e.*, s. 133-134.

İKİNCİ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ

2.1. Fransız Manda Yönetimi Zamanında İlişkiler ve Hatay Sorunu

I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'ten Milletler Cemiyeti'nin Fransa'ya Suriye üzerinde mandaterlik yetkisi verdiği 1922'ye kadar geçen sürede Suriyeli Araplar, kısa bir süre için de olsa bağımsızlıklarını kazabilmişlerdir.³⁴ Büyük devletler mandaterlik sistemi uygularken manda rejimi altına giren ülkelere veya halklara bu konudaki düşüncelerini sormamışlardır. I. Dünya Savaşı'nda Arapların isyan hareketi İngilizlerin desteğiyle başlamıştır. Her ne kadar Fransa önemli bir güç olsa da Orta Doğu'daki baskın güç İngiltere'ydi. İngilizler bölgedeki çıkarlarını gerçekleştirmek için Şerif Hüseyin'i yanlarına çekmişlerdir.

Şerif Hüseyin, İngilizlerin çağrısını kabul edip 5 Haziran 1916'da oğullarının liderliğindeki Hicaz kabileleriyle birlikte Türklere karşı isyan etmiştir. Ekim 1918'de Türk ordusunun şehri boşaltmasının ardından da Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, emrindeki kuvvetlerle Şam'a girmiştir.³⁵ Faysal'ın Şam'a girmesiyle birlikte Suriye'de yaklaşık iki yıl sürecek fiilî bağımsızlık dönemi başlamış oluyordu. Askeri bir yönetici olan Faysal, Fransız birliklerinin bulunduğu sahil şeridi hariç, bütün Suriye'yi kısa zamanda kontrolü altına almış, Temmuz 1919'da Büyük Suriye Kongresi'ni toplayarak Suriye'nin egemen ve özgür bir ülke olduğunu tescil etmiştir. Kongre, 1920 yılı Mart ayında aldığı kararla Faysal'ın Suriye Kralı olduğunu dünyaya duyurmuştur.³⁶ Fransa ve İngiltere, Suriye'nin bağımsızlığını tanımayı reddetmişlerdir. İtalya'nın San Remo şehrinde 1920 yılı Nisan ayında toplanan Yüksek İttifak Konseyi, Sykes-Picot Antlaşması'na uygun olarak Arap topraklarını

³⁴ Stephen Hemsley Longrigg, *Syria and Lebanon Under French Mandate*. Beyrut: Oxford University Press, Akt. Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/214.pdf>, (15.06.2013), s.138.

³⁵ Zeine N. Zeine, *The Struggle for Arab Independence. Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*. New York: Caravan Books..s. 25. Akt. Mehmet Akif Okur, *a.g.m.*, s. 139.

³⁶ Zeine N. Zeine, *a.g.e.*,s. 25-43., Akt. Mehmet Akif Okur, *a.g.m.*, s. 140.

manda yönetimlerine bölmüştür.³⁷ Suriye'nin Fransız mandası olarak kabul edilmesinin ardından Fransız orduları Beyrut'tan hareket ederek Şam'a doğru ilerlemeye başlamışlardır. Zaten zayıf olan Arap direnişi kolayca kırılmış ve 25 Temmuz 1920'de Fransızlar Şam'a girmişlerdir. Kral Faysal Avrupa'ya kaçmak zorunda kalmıştır.³⁸

Fransa, manda yönetimi döneminde Arap milliyetçiliğini zayıflatmak amacıyla dini azınlıkları ve ayrımcı hareketleri desteklemiş ve mezhep esasına dayalı kuzeyde Alevi, merkezde Sünni, güneyde Dürzi federe devletlerini ve Lübnan Dağı bölgesinde Hristiyan bir devlet kurmaya çalışmıştır. Bu devletler nihai olarak Federal Suriye Devleti içinde bütünleşik bir yapı oluşturacaklardı. Sünni federe devlet gerçekleşmemiştir. Fransa, Sünni Federe Devlet yerine Lübnan Dağı bölgesinde kurulmuş Hristiyan Federe Devleti'nin sınırlarını, çoğunluğu Müslüman olan nüfusun yaşadığı bölgeleri kapsayacak şekilde genişleterek Lübnan'ı oluşturmuştur. Suriye'nin Lübnan dışında kalan toprakları da Fransız mandası altında beş yarı otonom bölgeye ayrılmıştır. Bunlar Dürzi Dağı, Halep, Lazkiye, Şam ve İskenderun'dur.³⁹ Ayrıca Yahudilere vaat edilen Filistin toprakları da bulunmaktaydı. Böylece, Arap birliğini arzulayan milliyetçi duyguların zayıflatılması hedeflenmiştir. Dürzilere en yoğun olarak yaşadıkları Cebel-i Dürzi bölgesinin idaresi verilmiş, Suriye'de en büyük dini azınlık olan Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları kuzey sahili ve Cebel-i Nusayriye bölgesi de Lazkiye devletinin çatısı altında birleştirilmiştir. Türklerin yoğun olarak yaşadıkları İskenderun bölgesi de ayrı bir idari yapıya sahipti.⁴⁰

Manda yönetimi döneminde Suriye, sosyal ve ekonomik yönden baskı altındaydı. Ekonomi, Fransız bankerlerin kontrolündeydi ve Fransa'nın çıkarlarını korumaktaydı. Fransa, Afrika'daki sömürgelerinden edindiği tecrübelerle

³⁷ Zeine N.Zeine, *a.g.e.*, s. 138., Akt. Mehmet Akif Okur, *a.g.m.*, s. 141.

³⁸ Zeine N.Zeine, *a.g.e.*, s.153-171., Akt. Mehmet Akif Okur, *a.g.m.*, s. 141.

³⁹ A. Öner Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, Temmuz 2004, s. 91.

⁴⁰ Adeed I.Dawisha, *Syria And The Lebanese Crisis*. Hong Kong: Macmillan., s. 18, Akt. Mehmet Akif Okur, *a.g.m.*, s. 142.

Suriye'deki manda yönetimini uygulamaktaydı. Fransızca resmi ve zorunlu dil olarak ilan edilmişti.⁴¹

Fransa'nın uyguladığı baskı yönetimi karşısında Aleviler, Dürziler ve Bedeviler 1925 yılında ayaklanmışlardır. Ancak bu ayaklanmalar Suriye'nin bağımsızlığı için organize hareketler olmayıp, bölgesel nitelikte kalmışlardır. Fransa, manda idaresi altında anayasa hazırlanması hususunda Cemiyet-i Akvam'ın kararına muhalefet etmekteydi. Şam'da Arap milliyetçisi bir grup bunu protesto etmeye başlamıştır. Diğer taraftan Irak, İngiliz mandası altında Mart 1924'te seçilmiş bir meclis kurma hakkı elde etmiştir. Suriye'deki Arap Milliyetçileri de benzer hakların verilmesi için manda yönetimine karşı direnişlerini arttırmışlardır.⁴²

Fransızlar, ülkeyi altı bölgeye böldüğünden dolayı Suriyeli milliyetçiler için en önemli sorun ülkenin bütünlüğünün sağlanması olmuştur. Bu bağlamda; 1925 yılında Halep ve Şam vilayetleri birleştirilmiştir. Lübnan ise 1926'da Fransız kontrolü altında bağımsız bir cumhuriyet haline getirilmiştir.⁴³

1930 yılında Fransa, Suriye'nin kendi kendini yönetmesini sağlayan anayasayı yürürlüğe koymuştur. Fransa'nın Suriye üzerindeki hedeflerinin sınırlanması amacıyla milliyetçiler, İngiltere'nin 1922 yılında Irak ile yaptığı anlaşmanın bir benzerini Fransa'nın Suriye ile yapmasını istemekteydiler. Ancak Fransa manda yönetimi hususunda sahip olduğu hakların pazarlık konusu yapılmasına karşı çıkmaktaydı. 1930'ların ikinci yarısının başında ülkede yoğun protestolar ve şiddet eylemleri yaşanmaya başlamıştır. Fransa, Suriye'deki liderler ile görüşme kararı almıştır. 1936 yılında Fransa ve Suriye arasında bir ittifak anlaşması yapılmıştır; fakat Fransız manda yönetimi yapılan anlaşmayı Fransız meclisinin onayına sunmamıştır. Bütün bu yaşananlara rağmen Suriye'de ilk ulusal hükümet kurulmuştur. 1930'ların ikinci yarısından itibaren Suriye tam bir istikrarsızlık sürecine girmiştir.⁴⁴

⁴¹ A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s.91-92

⁴² A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s. 92.

⁴³ Mehmet Akif Okur, *a.g.m.* s. 147.

⁴⁴ A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s. 92-93.

Fransa'nın itirazlarına rağmen, Temmuz 1944'te SSCB ve Eylül 1944'te ABD, Suriye ve Lübnan'ı bağımsız devlet olarak tanımışlardır. İngiltere ise 1945'te Suriye'yi bağımsız devlet olarak tanımıştır. Mart 1945'te Suriye, Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edilmiştir. Suriye ve Lübnan'ın bağımsız birer devlet olarak tanınmasının ardından Fransa Suriye'yi 1946 yılında terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁵ Zaten İkinci Dünya Savaşı'ndan süper güç olarak çıkan ABD ve SSCB'nin Suriye'yi tanımlarının ardından Fransa'nın statükoyu sürdürmesi mümkün olmamıştır.

2.1.1. Hatay Sorunu

Mustafa Kemal Atatürk Sakarya Savaşı'ndan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin önünde barış istediklerini ve barışı özlediklerini; sadık bir şekilde uzanan eli reddetmeyeceklerini söylemiştir.⁴⁶ Bu sözler Fransa ile imzalanan Ankara Anlaşması için söylenmiştir. Bu anlaşma neticesinde Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan İskenderun Sancağı, Fransız Manda Yönetimi'nin kontrolüne girmiştir. Ancak 1921 anlaşmasının yedinci maddesi şöyledir: *“İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır.”*⁴⁷

Ankara Anlaşması Fransız Parlamentosu'nda onaylanmadığından dolayı Türkiye Lozan'da bu durumun teyit edilmesini istiyordu. 1921 Anlaşması'nın sadece sınırları çizen 8. Maddesinden bahsedilmesi anlaşmanın geri kalan kısmındaki önemli detayları arka plana itebilirdi. Fransa ise 1921 Anlaşması'nın iki ülke arasında gerçekleşen bir anlaşma olduğunu Lozan'da teyit edilmesinin anlaşmayı değiştireceğini, anlaşmayı Suriye adına imzaladığını belirtmiştir. En sonunda taraflar anlaşmaya varabilmişlerdir. Varılan anlaşma şöyledir: *“24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 3. Maddesinde sadece Suriye sınırının 20 Ekim 1921 günü yapılan Fransa-Türkiye Anlaşması'nın 8. Maddesinde tanımlanmış sınır olduğu belirtilmiştir. Fransa aynı gün bir mektup göndererek, Lozan Barış*

⁴⁵ A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s. 94.

⁴⁶ Hasan Köni, “1921 tarihli Türk-Fransız Anlaşması Hakkında Bir Belge”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/806/10266.pdf>, (08.12.2013), s.224.

⁴⁷ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 1. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.51

Antlaşması'nın 1921 Anlaşması'nın hükümlerine hiçbir helal vermediğini teyit etmiştir. Ayrıca, bir bildiriyle de 1921 Anlaşması'nın tümüyle yürürlükte olması için gerekli onayın yapıldığını açıklamıştır. Böylece 1921'de çizilmiş olan Türkiye Suriye sınırı ve Sancak'a tanınmış olan özel yönetimin geçerli olduğu Lozan'da bir kez daha onaylanmıştır."⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nin mesele üzerindeki kararlılığı Gazi Mustafa Kemal'in 15 Mart 1923 günü yaptığı konuşmada " *Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız.*" sözleriyle belli olmuştur.⁴⁹

1921 Anlaşması'nın 8. Maddesinde, Anlaşma'nın imzalanmasından bir ay sonra Türkiye-Suriye sınır hattını tespit etmek üzere bir komisyon kurulacağı öngörülmüştü; ancak sınır komisyonunun kurulması Eylül 1925'te gerçekleşebilmiştir. Sınır meselesinin Komisyon'da da çözülememesi üzerine Fransa'nın Yüksek Komiseri De Jouvenel konu ile ilgili Türk Hükümeti ile temaslarda bulunmak üzere Şubat 1926'da Ankara'ya gelmiştir. Fransız temsilci ile yapılan görüşmeler olumlu seyretmiş ve 18 Şubat 1926'da De Jouvenel ile Tefik Rüşti Aras arasında bir sözleşme, beş protokol ve bir de imza Protokolü kaleme alınarak parafe edilmiştir. 1926 Sözleşmesi Lozan'dan sonra iki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyen ilk belge olma özelliğini taşımaktadır. Türk-Fransız sözleşmesi 18 Şubat 1926'da parafe edilmiş olduğu halde sözleşmenin imzalanması iki buçuk ay kadar gecikmiştir. Bunun nedeni Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul sorununun sürmesiydi. Musul sorunu Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin gelişmesine engel olduğu gibi, Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkilerin gelişmesini de önlemekteydi.⁵⁰

Fransa'da Sosyalist Halk Cephesi Hükümeti 9 Eylül 1936'da Suriye temsilcileriyle bir Dostluk ve İttifak Andlaşması parafe etmiştir. Bu andlaşmayı da MC Konseyi'nde 26 Eylül'de açıklamıştır. Suriye Parlamentosu'nda onaylanan bu

⁴⁸ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1 Derleyen: Baskın Oran, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 280-281.

⁴⁹ Fransız İşgali ve Milli Mücadele Döneminde Hatay, *Hatay Valiliği*, <http://www.hatay.gov.tr/IcerikDetay.aspx?IcerikId=184#>, (08.12.2013)

⁵⁰ Mehmet Gönübol, Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 1919-1939 Dönemi, cilt 1, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987, s. 85-86.

andlaşmaya göre; Fransa Suriye'ye üç yıl içinde bağımsızlık tanıyacaktı ve Suriye üzerindeki tüm haklarını da Suriye Hükümeti'ne devredecekti. Bu andlaşma, Suriye MC üyesi olduğunda yürürlüğe girecek, böylece Fransa'nın mandası da sona erecekti.⁵¹

Suriye'deki manda yönetimini sona erdiren 9 Eylül 1936'da imzalanan ön anlaşma, Suriye ve Fransız parlamentolarının onay işlemlerini tamamlamalarının ardından 3 yıl sonra ve Suriye'nin Milletler Cemiyeti üyesi olmasıyla yürürlüğe girecekti. Söz konusu anlaşmada Sancak'ın durumuna ilişkin bir madde bulunmamaktaydı. Ancak, anlaşmanın 3. Maddesi şöyle demektedir: “ *Yüksek Akit Taraflar Manda rejiminin sona erdiği gün, Fransa Hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün anlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye hükümetine devretmek için bütün tedbirleri alacaktır.*”⁵² Böylece, Sancak ve Sancak'ta yaşayan Türklerin statüsü tehlikeye girmiştir. Zira, Suriye daha önce Fransa ile Türkiye arasında yapılan antlaşmaları geçersiz kılabilirdi.

Türkiye, müteakiben, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verdiği notada Suriye'ye verilen bağımsızlık hakkının, halkının çoğunluğu Türk olan Sancağa da verilmesini istemiştir. Bunun da 1921 ve 1926 antlaşmalarının bir sonucu olduğu belirtilmiştir. Fransa'nın verdiği cevapta, MC tarafından kabul edilen manda yasasında Fransa'nın Suriye'yi bağımsızlığa götürmekle yükümlü olduğu, Suriye'nin bölünmesine izin verilmeyeceği ve bu hususta Sancağın bağımsızlığının söz konusu olamayacağı bildirilmiştir.⁵³

Fransız Hükümeti 10 Kasım 1936 tarihli notasında Manda Antlaşması'nın 1. ve 4. Maddelerine dayanarak, Fransa'nın Suriye Mandasının iki kısma ayrılabilceğini, Suriye ve Lübnan Antlaşmalarına benzer bir antlaşmanın Sancak ile yapıldığı takdirde Suriye'nin parçalanmış olacağını, Fransa'nın buna yetkisi olmadığını belirtmiştir. İlerleyen süreçte iki ülke karşılıklı notalarla görüşlerini ifade etmişlerdir. Fransa, sorunun Milletler Cemiyeti'ne gitmesini teklif etmiştir.

⁵¹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.540.

⁵² Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 283.

⁵³ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.541.

Türkiye'nin teklifi kabul etmesi üzerine Sancak sorunu 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında Milletler Cemiyeti Meclisi'nde görüşülmüştür. Bu sırada Sancak'ta Türkler ile Fransız polisi arasında çatışmalar da başlamıştır.⁵⁴ Fransa Suriye'yi Lübnan üzerinden açıkça böldüğünü kabul etmiştir. Bundan dolayı ikinci bir hadisenin yaşanmasını istememekteydi.

Cemiyet Meclisi, İsveç temsilcisi Sandler'i Sancak sorunu için raportör tayin etmiştir. Sandler, 16 Aralık'ta Meclise bazı esaslar içeren raporunu sunmuştur. Rapor, Sancak meselesinin Cemiyet Meclisinin Ocak ayındaki olağan toplantısında yeniden ele alınmasını, mümkün olan en kısa sürede Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmesini belirtmiştir.⁵⁵

Milletler Meclisi kararı gereğince Tefvîk Rüştü Aras ikili görüşmelerde bulunmak üzere 21-22 Aralık 1936 tarihleri arasında Paris'i ziyaret etmiştir. Ancak, Fransız Hükümeti ile gerçekleştirilen görüşmelerden olumlu bir sonuca ulaşamamıştır. Milletler Cemiyeti Meclisi 20 Ocak 1937 tarihinde tekrar toplanmıştır. Bu toplantılar sırasında Türk ve Fransız temsilcileri İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in arabuluculuğuyla Sancak sorunu üzerine ikili görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmelere Sandler de katılmıştır. Türk-Fransız görüşmeleri sonunda 26 Ocak'ta Sancak meselesi üzerinde prensip anlaşmasına varılmıştır.⁵⁶

27 Ocak 1937'de rapor Konsey'de oybirliğiyle kabul edilmiştir. Raporda Sancağın ayrı bir varlık olarak içişlerinde bağımsız kalacağı; dışişlerinin Suriye tarafından yönetileceği, ancak Suriye'nin MC Konseyinin kararı olmadan Sancağın bağımsızlığına zarar verecek kararlar alamayacağı; Suriye ve Sancak arasında gümrük ve para birliği olacağı, resmi dilin Türkçe olacağı ve ikinci bir dil için MC Konseyi'nin karar vereceği belirtilmiştir. Ayrıca Sancak statüsü ve anayasasının sancağa atanmış Fransız bir delege tarafından denetleneceği, sancağın yeterli jandarma ve polisten başka askeri güç bulundurmayacağı, Türkiye ve Fransa'nın aralarında gerçekleşecek bir andlaşma ile sancağın toprak bütünlüğünü güvence

⁵⁴ Mehmet Gönübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 128-129.

⁵⁵ Mehmet Gönübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 129.

⁵⁶ Mehmet Gönübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 129.

altına alacakları bildirilmekteydi. İlâveten; Türkiye'nin İskenderun limanından faydalanması için Sancak statüsüne hükümler konulacağı, statü ve anayasanın Konsey kararı ile yürürlüğe gireceği ve Konsey'de Sancak ile ilgili kararların 2/3 çoğunlukla alınabileceği açıklanmıştır.⁵⁷

Bu kararın Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmasını Türkiye memnunlukla karşılamıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından resmi bir mahiyet verilmeden mitingler ve gösterilerin yapılması istenmiştir. Bu mitinglerde Hatay'ın Türk olduğu, oradaki Türklerin haklarının Milletler Cemiyeti tarafından verilmesinin Türk halkını memnun ettiği ve Fransa ile dost geçinmek istenildiği vurgulanmıştır. Bu mitinglerin aynısı Hatay'da da yapılmıştır.⁵⁸

Milletler Meclisinin kararı gereğince, Sancak için bir statü ve anayasa hazırlamak için uzmanlar komitesi oluşturulması kararı alınmıştır. Komite 25 Şubat'ta kurulmuş, Sancak'a gönderilen gözlemci heyeti ile birlikte çalışmalarına başlamıştır. Komite Türkiye ve Fransa tarafından sunulan tasarıları da göz önüne alarak, 15 Mayıs'ta Statüyü, Anayasayı ve Sancak'ın sınırlarını içeren raporunu hazırlamıştır. Bu rapora göre, Sancak'ta resmi dil Türkçe ve Arapça olacaktı. Komite çalışmalarını sürdürürken, Türkiye ile Fransa arasında doğrudan görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda, Sancak üzerinde birçok noktada uzlaşmaya varılmış ve iki devlet arasında 29 Mayıs 1937 tarihinde Cenevre'de bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma Sancak'ın milli bütünlüğünü teminat altına almakta ve yeni Türkiye-Suriye sınırını belirlemektedir. Aynı gün Cemiyet Meclisi Komitenin raporunu onaylamıştır.⁵⁹

Konsey, Sandler başkanlığında Türkiye, Fransa, İngiltere ve Belçika temsilcilerinden oluşacak komitenin gerekli düzenlemeleri yapmasına karar vermişti. Komite Cenevre'de çalışmalara başlayıp düzeltmeleri yapmıştır. Bu arada 1938 Nisanı'nda seçim dönemi MC komisyonunun gözetiminde başlamıştı. Ancak Fransız makamları seçimlerle ilgili Türkler aleyhine çalışmalarını sürdürmekteydi ve

⁵⁷ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 542.

⁵⁸ Yusuf Sarıınay, Atatürk'ün Hatay Politikası I, s.20, Akt. Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)* Elazığ, 2003, s. 221.

⁵⁹ Mehmet Gönübol, Cem Sar, *a.g.e.* s. 130-131.

komisyon da tarafsızlığını kaybetmişti. Bunun üzerine halk arasında karışıklıklar çıkmıştır. Gerginliğin tırmandığı bu sıralarda Mayıs ayında Atatürk, orduyu denetlemek için geziye çıkmıştır. Türkiye Sancak'taki durumu Fransa ve MC nezdinde protesto etmişti. Buna istinaden, Türkiye ve Fransa, Seçim Komisyonunun çalışmalarını durdurmasını Konsey'den isteyince Komisyon 29 Haziran'da Sancak'tan ayrılmıştır. Gerilimin yükseldiği bu dönemde Türkiye, Suriye sınırına 30 bin kişilik askeri kuvvet yığmış bulunmaktaydı.⁶⁰

Avrupa'daki konjonktürün tehlikeli bir duruma gelmesi Fransa'yı Türkiye ile olan anlaşmazlığı çözüme yoluna sevk etmiştir. 3 Temmuz 1938'de iki ülke bir Askeri Anlaşma ve ertesi günde bir Dostluk Anlaşması imzalamışlardır. Askeri anlaşma Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alan 1937 Türk-Fransız Anlaşmasının 2. Maddesine dayanmaktaydı. Bu maddeye göre sancağın dış güvenliğini sağlamak amacıyla özel anlaşmalar yapılabilirdi. Anlaşmaya göre Sancak'ta Türk ve Fransız kuvvetleri eşit sayıda olacaktı. Anlaşmanın ek protokolünde Sancak'a girecek Türk kuvvetlerinin başında bir Albay bulunacaktı ve bu kuvvetler en çok 2500 kişiden oluşacaktı. Askeri Anlaşması'nın ertesi günü Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk kuvvetleri Sancağa girmiştir.⁶¹

Diğer taraftan Paris ve Ankara'da gerçekleştirilen Türk Fransız görüşmeleri sonucunda 4 Temmuz'da Türk Dışişleri Bakanı ve Fransa'nın Ankara Büyükelçisi arasında Ankara'da bir Dostluk Andlaşması parafe edilmiştir. Bu andlaşmada; Doğu Akdeniz'de barışın sürdürülmesi için taraflar Sancak'ın bütünlüğünü güvence altına alan 29 Mayıs 1937 tarihli andlaşma hükümlerine bağlı kalacaklarını ifade etmişlerdir. Türk-Fransız Andlaşması'nın imzalanmasından sonra seçim çalışmaları tekrar başlamıştır. 24 Ağustos 1938 tarihinde gerçekleşen seçimlerde Türkler, Sancak Meclisi'nde 40 milletvekilliğinden 22'sini almışlardır. Sancak Meclisi ilk toplantısını 2 Eylül 1938'de yapmıştır. Sancak statüsüne göre resmi dillerin Türkçe ve Arapça

⁶⁰ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 546.

⁶¹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 546-547.

olmasına rağmen, mebuslar yeminlerini Türkçe etmişlerdir. Meclis Sancak'a Hatay Devleti adını vermiştir.⁶²

Türkiye ile Suriye arasındaki arazi meselesinin kesin olarak çözümü ve Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını tazammum eden anlaşmalar Hariciye Vekaletinde Hariciye Vekili Saraçoğlu ve Fransa büyükelçisi M. Masigli arasında 23 Haziran 1939 tarihinde imzalanmıştır. Aynı gün Paris'te Türk-Fransız müşterek beyannamesi de parafe edilmiştir. Buna göre; oluşacak bir tecavüz hareketinin Akdeniz bölgesinde bir savaşa neden olması durumunda, taraflar birbiriyle işbirliği yapacak ve birbirlerine ellerinden gelen bütün yardımı göstereceklerdi.⁶³

Mustafa Kemal Atatürk Hatay'ın anavatana katıldığını görmeden hayata gözlerini yummuştur. Tayfur Sökmen Hatay'ın anavatana katılmasıyla ilgili şunları söylemiştir: “ ...*Senelerce hasret kaldığımız Anavatana kavuşmanın heyecanı içinde Hatay Millet Meclisi oybirliği ile 23 Haziran 1939'da Anavatana katılma kararı vererek, Hatay Devleti Atatürk'ün yüce himmeti ile tarihe 17 nci Türk Devleti olarak geçmiştir. Bu suretle Devlet Reisliği vazifem son bulduğu için 1939 Haziran sonunda güzel Hatay'dan ayrılarak, Ankara'ya döndüm ve aziz Atatürk'ün armağanı olan Hatay Devleti bayrağını ismet İnönü'ye teslim ederek, esas vazifem Antalya bağımsız milletvekilliğine devam ettim...*”⁶⁴

Türkiye Kurtuluş Savaşı'ndan sonra statükocu bir politika izlemiştir. Bir taraftan dönemin büyük güçleri ile mevcut problemleri çözerken diğer taraftan komşu ülkelerle ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir. 1930'larda Avrupa'da revizyonist hareketler başladığında Türkiye büyük ölçüde komşuları ve dönemin büyük güçleri ile olan sorunlarını çözmüştü. Avrupa'da ise Almanya Versay zincirlerini birer birer kırıyordu. Ren bölgesine asker sokmuş, zorunlu askerliği getirmiş ve hızla silahlanmaktaydı. 12 Mart 1938'de Almanya Avusturya'yı topraklarına katmış, 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etmiştir. Polonya ile Saldırmazlık Paktına son vermiş ve İtalya ile çelik paktı kurmuştur. Türkiye bu

⁶² Mehmet Gönübol, Cem Sar, *a.g.e.*, s. 132.

⁶³ "Hatay artık bizimdir", *Cumhuriyet*, 24.06.1939

⁶⁴ Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1978, s. 117.

gelişmeleri çok iyi değerlendirmiş; Fransa ve İngiltere'nin gözünde kaybedilemeyecek bir değer haline gelmiştir. Fransa, yoğun Alman tehdidi karşısında Ortadoğu'da Türkiye gibi bir güçle karşı karşıya gelmeyi göze alamamıştır. Türkiye, Montrö ile kazandığı diplomatik zaferi Hatay sorununu lehinde sonuçlandırarak taçlandırmıştır. Burada üzerinde durulması gereken husus, Türkiye'nin uluslararası gelişmelerin seyrini büyük bir farkındalıkla yakalaması ve bunu bir manevra alanı olarak kullanabilmesidir. Türkiye 1921 Ankara Anlaşması'na koydurduğu maddelerle 1939 yılının başarısını elde etmiştir. Ayrıntılı düşünülmemiş bir anlaşma yapılmış olsaydı, Hatay hiçbir zaman Türk yurdu olmayabilirdi. Türkiye Musul'u kaybetmiştir; ancak Musul'u kaybetmesinden sonra güçlü bir İngiliz desteği arkasına almıştır. Bunun neticelerini de Boğazlar ve Hatay sorunlarında İngiliz diplomasisini yanında bularak kazanmıştır.

2.2. Soğuk Savaş Döneminde Suriye Türkiye İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı bittiğinde 1815'den beri bir şekilde sürmekte olan Avrupa Uyumuna tamamen ortadan kalkmıştı. İngiltere dengeleyici büyük güç rolünü kaybetmişti. Fransa kazanan ülkelerin arasında olmasına karşın, savaşın kazanılmasında ciddi bir rol oynayamamıştı. Almanya savaştan yenik bir ülke olarak tam bir yıkım içinde çıkmıştı. Diğer Avrupa devletleri de ekonomik, siyasi ve askeri açıdan yeterince güçlü değillerdi. Bu yıkımın arasında iki devlet süper güç olarak sıyrıldı. Bunlar; Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'dir. İşte; Avrupa ve dünya devletleri bu iki devletin arkasında kümelenenlerdir. Bu iki devlet arasındaki mücadele de Soğuk Savaş olarak adlandırılacaktır.

Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkmış iki süper güç ve bu iki güç etrafında kümelenmiş küçük devletler arasında anlaşmazlık ve çatışmanın doğrudan silahlı mukavemete yol açmadan sürdürüldüğü döneme verilen addır.⁶⁵ Diğer bir tanıma göre şöyledir: “ *Soğuk Savaş, iki blok arasındaki ilişkilerde, blokların ve üyelerin davranışlarını denetlemeye yönelik, taraflarca benimsenmiş kuralların bulunmadığı ve ilişkilerde tamamıyla güce dayanan davranışların başat*

⁶⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih, 1918-1994*, 9. Baskı, İmge Kitabevi, 2001, s. 224.

olduğu bir dönemdir.”⁶⁶ Bir başka tanıma göre ise şöyle tanımlanmaktadır: “*Soğuk Savaş kavramı, İkinci Dünya Savaşı Sonrasında, temelde ABD ve SSCB arasında gelişen düşmanca ilişkileri ve ideolojik çatışmayı tanımlamak için kullanılmıştır. Bu çatışma kendisini açık askeri eylemlerle değil, ekonomik baskı, propaganda ve silahlanma yarışıyla gösterdi.*”⁶⁷

Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Suriye ilişkilerinde çeşitli sorunlar yaşamışlardır. Yaklaşık elli yıllık Soğuk Savaş süresince hem bölge ülkeleri hem de iki ülke zor ve sancılı dönemler geçirmişlerdir. Bu süre zarfında, Filistin sorunu ve İsrail’in kuruluşu bölgeyi ve dünyayı ilgilendiren bir konu olarak karşımıza çıkmıştır ve hala çözüme kavuşturulamamıştır. Türkiye ve Suriye arasında 1957 yılında büyük bir kriz yaşanmıştır. Türkiye 1950’li yıllarda Üçüncü Dünya ülkelerinin sorunlarını anlayamamış ve Batı’nın sözcüsü durumuna düşmüştür. Ortadoğu olaylarına yaklaşımıyla büyük prestij kaybetmiştir. Öbür taraftan; Suriye’de Baas Partisi gerçeği ortaya çıkmış ve Hafız Esad dönemi başlamıştır. Arap-İsrail savaşları bölge politikalarını etkileyen diğer bir husus olarak karşımıza çıkmıştır.

2.2.1. İsrail’in Kuruluşu ve Filistin Meselesi

Siyonist hareket yani tüm Yahudilerin Filistin’de bağımsız bir devlet kurmaları Theodor Herzl’in Basel’de ilk dünya Siyonist Kongresi’ni toplamasıyla başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Chaim Weizman’ın İngiliz politikası üzerinde etkili olması sonucunda 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu ile Filistin’de Yahudilere ulusal bir yurt kurulacağı sözü verilmiş ve Milletler Cemiyeti burada manda yönetimi kurmuştur. Bu arada zengin Yahudilerin maddi katkılarıyla Filistin’de Araplardan büyük oranda toprak satın alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı başladığında Filistin nüfusunun üçte biri Yahudilerden oluşmaktaydı ve bağımsız Yahudi devletinin temelleri atılmıştı.⁶⁸

⁶⁶ Oral Sander, *a.g.e.*, s.224.

⁶⁷ F. Keskin, "Soğuk Savaş Kavramı ve Kronolojisi kutusu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, Derleyen: Baskın Oran, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 536.

⁶⁸ Oral Sander, *a.g.e.*, s.297.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere, Filistin'deki Manda yönetimini kaldırma kararı almış ve sorun BM'nin gündemine gelmiştir. BM Genel Kurulu'nun kararıyla kurulan Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komisyonu çalışmalarına başlamıştır ve konu ile ilgili iki plan ortaya çıkmıştır. Çoğunluk Planı'na göre bölgenin ekonomik birliği sağlanacak, Arap ve Yahudi devletleri şeklinde taksim edilecekti. Kudüs ise uluslararası denetim altında tutulacaktı. Azınlık Planına göre ise başkenti Kudüs olan ve Arap-Yahudi federe devletlerinden oluşan federal bir yapı öngörülmekteydi.⁶⁹

Araplar taksim fikrine karşı çıkmaktaydı. Ancak dönemin süper güçleri ABD ve SSCB'nin taksimden yana olduklarını açıklaması üzerine 29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında taksim edilmesine karar verilmiştir. Türkiye bu süreçte taksim fikrine karşı çıkmış ve bağımsız bir Arap Filistin devletinin kurulmasından yana tavır almıştır. Türkiye aralarında 6 Arap ülkenin bulunduğu 12 ülkeyle birlikte ret oyu kullanmıştır.⁷⁰

İngiliz Manda yönetiminin sonuna yaklaşmasıyla çatışmalar da artmıştır. Irgun ve Stern adlı Yahudi grupları Araplara yönelik katliamlara başlamışlardır. 14 Mayıs'ta Yahudi Geçici Ulusal Konseyi İsrail devletinin kurulmasına karar vermiştir ve Ben Gurion İsrail'in kurulduğunu dünyaya duyurmuştur. Dönemin iki büyük gücünden ABD hemen, SSCB ise daha sonra İsrail'i tanıdıklarını açıklamışlardır.⁷¹

İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Mısır, Suriye, Ürdün ve Irak orduları saldırıya geçmişlerdir. Savaş sonunda İsrail Negev Çölü'nün tamamını ve Galilee bölgesini ele geçirmiştir. Kendisine ayrılan topraklardan daha geniş bir alana sahip olmuştur. Savaş sonunda bir milyon Filistinli evlerini terk etmek zorunda kalmış ve komşu Arap ülkelerine sığınmıştır.⁷² BM Güvenlik Konseyi 29 Aralık'ta derhal ateşkes ilan edilmesini istemiştir. Bu çağrıya ilk uyanlar Mısır ve İsrail'dir. İsrail; Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye ile ayrı ayrı ateşkes anlaşmaları imzalamıştır.

⁶⁹ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, Filistin Sorunu, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, Derleyen: Baskın Oran, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 637.

⁷⁰ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.637.

⁷¹ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 300.

⁷² Oral Sander, *a.g.e.*, s.300.

Savaş sırasında kurulmasına karar verilen BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda Türkiye'nin de bulunması, Türkiye'nin İsrail politikasında değişiklik olacağının ilk sinyallerini vermiştir.⁷³

Türkiye, 28 Mart 1949'da İsrail'i tanıyan Müslüman nüfus çoğunluğuna sahip ilk ülke olmuştur. Türkiye'nin bu kararı almasında Batı yanlısı bir politika izlemesi etkili olmuştur. Türkiye, ABD'den siyasi ve mali destek beklemekteydi. SSCB'yi tehdit olarak görmekteydi ve İsrail'in sosyalist kampta yer almasından endişelenmişti.⁷⁴

2.2.2. 1957 Suriye Bunalımı ve Türkiye-Suriye İlişkileri

Ortadoğu 1950'li yıllarda birçok önemli gelişmeye sahne olmuştur. Türkiye 1952 yılında NATO'ya kabul edilmiş ve Batı ittifakındaki yerini sağlamlaştırmıştı. Amerika'nın ünlü çevreleme politikası gereği bölgesel paktlar aracılığıyla SSCB'nin Ortadoğu'ya girişi engellenmeliydi. Suriye Buhranından önce iki gelişme bölge politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bunlardan biri 1955 tarihinde İran, Irak, Türkiye, Pakistan ve İngiltere'nin dahil olduğu Bağdat Paktı idi. ABD bölgedeki imajını bozmamak adına dışarıdan destek vermektedir. Diğer önemli gelişme Süveyş Krizi'nin patlak vermesidir. Süveyş Krizi'nin ardından İngiltere ve Fransa Ortadoğu'ya dönmemesine veda etmişlerdir. Truman doktrini ile izolasyonist politikayı terk eden ABD, Eisenhower doktrini ile Ortadoğu'da kesin olarak var olduğunu göstermiştir. Soğuk Savaş Uzakdoğu'da yoğun bir şekilde sürerken Ortadoğu'da da kendisine yeni mücadele alanları yaratmaktaydı. Suriye Bunalımı böyle bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Yukarıda yaşanan gelişmelerle birlikte, Suriye'de Batı aleyhtarlığı artmıştır. 1956 yılının Temmuz ayında Suriye Savunma Bakanı Halit-el Azm Moskova'ya giderek Sovyetler ile bazı anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmaların açıklanması ile Suriye Buhranı patlak vermiştir. Bu anlaşmalara göre; Sovyetler Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaktı. Bu yardım kapsamında

⁷³ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 639-640.

⁷⁴ Çağrı Erhan, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 641.

Lazkiye’de bir liman, karayolları ve demiryolları, Suriye’ye 6 yeni havalimanı yapılacaktı. Suriye’nin silahlandırılması da bu yardım çerçevesinde ele alınmıştır. Anlaşmaların açıklanmasından sonra Suriye Genelkurmay Başkanı General Nizameddin emekliye sevk edilmiş ve yerine Albay Afif el- Bizri getirilmiştir. Bizri gençliğinde Fransız Komünist Partisi’ne üyeydi.⁷⁵

Yaşanan gelişmeler ışığında, Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin 24 Ağustos’ta Türkiye cumhurbaşkanı ve başbakanıyla, ABD’li yetkili Loy Henderson arasında görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Suriye üzerinde yoğunlaşmıştır. Henderson, Türkiye’ye yaptığı ziyaretin ardından Irak, Ürdün ve Lübnan’a gitmiştir ve daha sonra hazırladığı raporda Suriye’ye Sovyet tarafından yoğun silah sevkiyatı olduğu belirtilmiştir.⁷⁶ Bu arada ABD’de Suriye’nin silahlı saldırısı karşısında Türkiye’ye silah yardımı yapacağını iletmıştır. Fakat Suriye’ye askeri müdahalede bulunmayacağını da bildirmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Suriye sınırına asker yağmaya başlamıştır.⁷⁷

Sovyetler bu duruma büyük tepki göstermişlerdir. Sovyet Başbakanı Bulganin 10 Eylül 1957’de Türkiye Başbakanı Adnan Menderes’e gönderdiği mesajında duyduğu endişeyi belirtmiş ve Türkiye’nin Suriye’ye karşı girişeceği askeri operasyonun bir dünya savaşına yol açacağını söylemiştir. Ayrıca Sovyetler BM nezdinde Türkiye’yi saldırgan olmakla suçlamıştır.⁷⁸ Menderes’te verdiği cevapta Suriye’nin bir silah deposu haline gelmesinin Türkiye’de doğurduğu endişeyi dile getirmiştir.⁷⁹ Bu sırada iki Sovyet savaş gemisi Lazkiye limanına gelirken, Amerikan 6. Filosu da İzmir’i ziyaret etmekteydi. Sorun gitgide büyümeye başlamıştı. Bunun üzerine Suudi Arabistan Kralı arabulucuk önermiş ve bu girişim iki ülke tarafından da kabul edilmiştir. Mısır, Kral Suud’u Amerikan ajanı olmakla

⁷⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, cilt:1, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 507.

⁷⁶ Mehmet Gönübol, A. Haluk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1945-1965 Dönemi*, Cilt1, s. 291.

⁷⁷ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, “Ortadoğu Bunalımları ve Türkiye”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, Derleyen: Baskın Oran, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 630.

⁷⁸ Michael B. Bishku, "Turkish Syrian Relations: A Checked History", *Middle East Policy*, Vol. XIX, No. 3, Fall 2012, s. 40.

⁷⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 508.

suçlamıştır.⁸⁰ Türkiye teklifi kabul etmiş, Suriye ise önce kabul edip sonra reddetmiştir. Durum BM'ye intikal etmiştir. Genel kurulda 22 Ekim'de görüşmeler başlamıştır. Bu sırada Endonezya temsilcisi sunulan tasarılarından hiçbirinin oylamaya konulmamasını ve sorunun taraflar arasında görüşmelerle çözülmesini önermiştir. Bu teklif kabul edilmiştir ve 30 Ekim'de Genel Kurul'un gündeminden sorun çıkarılmıştır.⁸¹

Suriye Krizi küçük ülkelerin blok liderleri etrafında kümelenmesi sonucu oluşturdukları bağımlı politikanın bir sonucudur. Türkiye SSCB'yi kendisine tehdit olarak görmekteydi; ancak Sovyet tehdidi Soğuk Savaşın ilk yıllarındaki gibi aynı şiddette sürmemekteydi. Türkiye, Suriye ile SSCB arasındaki yakınlaşmayı dış politikasında fazla abartarak yorumlamıştır.

Türkiye, Batı ittifakı açısından önemli olduğunu kanıtlamıştı. Ancak Arap devletleriyle olan ilişkisini daha da bozmuştur. Suriye ile olan ilişkisi de uzun yıllar düzelmeyecektir. Demokrat Parti'nin, parlamento seçimlerinin yaklaşması sebebiyle, seçmenlerin kafasını ülke içi sorunlardan uzaklaştırmak amacıyla krizi kendi lehine kullandığı da iddia edilmiştir.⁸²

2.2.3. 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Türkiye'nin Politikası

1948 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'ndaki hezimet Arap Devletleri'ni daha çok bilemiştir. Yaşadıkları yenilgiyi kabullenemeyen ve bölgede suni bir şekilde kurulmuş bir devletin o toprakların sahibi olan insanları mülteci duruma sokarak topraklarını genişletmesi Arapları yeni bir savaş düşüncesine sıcak bakmaya itmekteydi.

Mısır Başkanı Nasır 1948 ve 1956 savaşlarının intikamını almak ve prestijini arttırmak istiyordu. Mısır, Arap Devletleri arasında liderlik rolünü tekrar kazanmalıydı. Sovyetler Birliği Suriye'yi büyük oranda silahlandırmıştı ve olası bir

⁸⁰ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 631.

⁸¹ Mehmet Gönübol, A. Haluk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, *a.g.e.*, s. 298.

⁸² Michael B. Bishku, *a.g.e.*, s.40.

savaşta Suriye'nin galip geleceğine kesin gözüyle bakılıyordu. Ayrıca Amerika Vietnam'da bir savaş yürütmekteydi ve bu savaşta İsrail'i desteklemeyebilirdi.⁸³

Nasır 22 Mayıs 1967'de Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine 24 Mayıs'ta da bütün deniz trafiğine kapatmıştır. Böylece İsrail'e deniz yoluyla yardımın gelmesinin önüne geçilmek amaçlanmaktaydı. Tiran Boğazı'nın ardından Akabe Körfezi de kapatılmıştır. İsrail bu manevraları kendisine yönelik bir savaşın habercisi olarak görmüştür. Bu arada ABD ve SSCB savaşın önüne geçmek için yoğun çaba göstermekteydiler.⁸⁴

5 Haziran'da İsrail uçakları Mısır, Suriye ve Ürdün havalimanlarına bomba yağdırmışlardır. 16 Mısır havalimanı yerle bir olmuş, 280 Mısır uçağı, 52 Suriye uçağı, 20 Ürdün uçağı yok edilmiştir. Hava üstünlüğünden dolayı İsrail kara hareketinde kolayca ilerleyebilmiştir. Sina yarım adasını tamamıyla ele geçirmişlerdir. Mısır 8 Haziran'da ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır. Ürdün kuvvetleri İsrail'e ciddi kayıplar verdirmişlerdir; ancak İsrail bütün Batı Şeria'yı işgal etmiştir. Ürdün de 7 Haziran akşamında ateşkesi kabul etmiştir. Suriye'de İsrail karşısında fazla direnememiş ve Golan tepelerinin işgal edilmesini önleyememişti. Eğer, SSCB araya girmeseydi, İsrail'in Şam'a kadar yürümesinde önünde hiçbir engel gözükmemektedir. Suriye de 10 Haziran günü ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece, İsrail ve Arap Devletleri arasındaki altı gün savaşı sona ermiştir.⁸⁵

Savaş sonunda İsrail öncekine göre topraklarını dört misli genişletmiştir. Gazze Şeridi ile Sina Yarımadasının tümünü, Şeria Akarsuyunun Batı Yakası'nı, Kudüs'ü, Suriye'nin elindeki stratejik önemdeki Golan Tepeleri'ni ele geçirmiştir.⁸⁶ İsrail'in Araplar karşısındaki ezici üstünlüğü bölgesel güç dengelerini radikal bir şekilde kendi lehine değiştirmiştir. İsrail buradan tatmin bir güç olarak çıkmıştır.⁸⁷

⁸³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 702.

⁸⁴ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 704-705.

⁸⁵ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 706-707.

⁸⁶ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 536.

⁸⁷ A. Gerges Fawaz, *The 1967 Arab-Israeli War: US Actions and Arab Perceptions*, Middle East & the United States: A Historical & Political Reassessment, US: Perseus Books, LLC, 2006. History Reference Center, EBSCOHOST, (11.12.2013), s.175.

Türkiye bu savaşta açıkça Arap Devletleri'nin yanında yer almıştır. Türkiye Kıbrıs sorununda yalnız kalmıştı. Johnson Mektubu ile de dış politikasını gözden geçirmesi gerektiğini anlamıştı. BM ve diğer uluslararası forumlarda Arap devletlerinin desteği gerekiyordu.⁸⁸

2.2.4. 1973 Arap İsrail Savaşı

6 Ekim 1973'te başlayan Arap-İsrail Savaşı 20 gün gibi bir süre devam etmesine rağmen etkileri daha derin hissedilmiştir. En başta savaşla birlikte iki süper güç arasındaki yumuşama dönemi ciddi bir şekilde test edilmiştir. Çünkü iki süper güç te Orta Doğu'da kendi çıkarlarını savunuyorlardı. İsrail Amerikan tarafında Mısır ve Suriye ise Sovyetlerin tarafındaydı. 1973 Savaşı ve diğer adıyla Yom Kippur Savaşı'nın temel nedeni Altı Gün Savaşları sonrası tıkanan diplomatik süreçti.⁸⁹

Ramazan ayı ve Yahudilerin kutsal ayı olan Yom Kippur'da Mısır ve Suriye birlikleri İsrail'e sürpriz bir saldırı düzenlemişlerdir. İsrail karşılaştığı bu iki cepheli saldırı karşısında başta bocalamıştır. Golan Tepeleri ve Sina Yarımadasından geri çekilmesine rağmen ilerleyen günlerde tekrar toparlanarak Golan Tepelerini geri almış ve Mısır Birliklerini çevirmiştir. Savaş tehlikeli boyutlara gelince BMGK tarafların ateşkes ilan etmeleri ve 1967 kararlarına uymaları yönünde bir karar almıştır. Ancak karar etkili olmamış ve gerilim tırmanmaya devam etmiştir. İki bloğun karşı karşıya gelme ihtimali üzerine bağlantısız devletler bir öneri getirmişler ve bu öneri doğrultusunda BM Barış Gücü çatışan tarafların arasına girmiştir.⁹⁰

Türkiye Arap Devletleri'nin yanında yer almıştır. ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasına izin verilmezken SSCB'ye Türk hava sahası açılmıştır.⁹¹ Türkiye'nin motivasyonları Kıbrıs sorununda uluslararası destek bulmak ve petrol ithalatının güvenli bir şekilde devam etmesidir.

⁸⁸ Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, “Arap Olmayan Ülkelerle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, Derleyen: Baskın Oran, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 796.

⁸⁹ Elizabeth Stevens, “Caught on the Top: The Yom Kippur War”, *History Today* 58,no.10, History Reference Center, EBSCOhost,(13.12.2013), s.44.

⁹⁰ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 538.

⁹¹“Türkiye-İsrail İlişkileri”,*Stratejik Düşünce Enstitüsü*, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf>, (26.12.2013), s.9

Öbür taraftan, savaş sonundaki süreç İsrail ve Mısır'ı Camp David Anlaşmasının imzalanmasına götürmüştür Suriye, İsrail ile mücadelede ve Filistin sorununun sahiplenilmesinde kendini başat aktör görmüştür ve senelerdir Mısır'ın önderliğinde ele alınan Filistin davası ve İsrail ile karşı yürütülen politikalarda Suriye ön almaya başlamıştır.

2.2.5. Baas Partisi

Baas Partisi, Soğuk Savaş yıllarından günümüze Suriye'nin politik hayatında temel rol oynamaktadır. Parti, Ortodoks Hristiyan Mişel Eflak ve Sünni Müslüman Selah el-Din Bitar tarafından kurulmuştur. Orta sınıf Şamlı ailelerden gelen Eflak ve Bitar iki savaş arasında gelişen milliyetçi duygularla yetişmişlerdir. 1942 yılında iki arkadaş öğretmenlik kariyerlerini terk ederek kendilerini bütün Arapları tek bir devlet etrafında birleştirecek birlik fikri ve yabancı kontrolünden kurtulmak için özgürlük fikrine adanmışlardır. Bunu gerçekleştirmek için kendilerine sosyalizmi temel almışlardır. Sosyalizmi de fakirlere ve aşağı tabakalara sosyal adaleti götürmek olarak yorumlamaktadırlar. Sloganları ise 'Birlik, Özgürlük, Sosyalizm' olmuştur.⁹²

Arap Baas Sosyalist Partisi'nin tüzüğünde, Arap ulusunun kültürel birlik oluşturduğu, vatandaşları arasında hiçbir farklılığın bulunmadığı, farklılıkların önemli olmadığı ve Arap bilincinin uyanmasıyla bütün farklılıkların ortadan kalkacağı söylenmekteydi. Ayrıca Arap Devleti'nde din, mezhep, ırk gibi farklılıklarla mücadele ederek, herkesi tek bir ulus potasında eritmek amaçlanmıştı.⁹³ Bir bakıma bir üst kimlik yaratma çabası gözükmekteydi.

Partinin resmi olarak kurulması için Fransız kuvvetlerinin Suriye'yi terk etmesi beklenmiştir. Parti resmi kurucu kongresini Şam'da 4-6 Nisan 1947 tarihlerinde 200 katılımcıyla gerçekleştirmiştir. Üyelik herkese açık olduğu için katılanların çoğu Suriye dışındaki ülkelere gelen Araplardır.⁹⁴

⁹² John F. Devlin, "The Baath Party: Rise and Metamorphosis", *The American Historical Review*, Vol. 96, No. 5., Dec., 1991, s. 1397.

⁹³ Nikolaos van Dam, *a.g.e.*, s.39.

⁹⁴ John F. Devlin, *a.g.m.*, s.1398.

Parti'nin benimsediği sosyalist ilkeler sayesinde, parti büyük kentlerden ziyade yoksul bölgelerde ve kasabalarda kendine sağlam bir zemin bulmuştur. Sünni Araplar daha çok büyük kentlerde yaşamaktaydı. Bu düşünceden hareket edildiğinde dini azınlıkların Parti'ye ilgi göstermesi ve parti içinde çoğunluğu oluşturmaları olağandı. Azınlığın Baas Partisi'nde çoğunluğu oluşturma nedeni ise Baas temelli Arap milliyetçiliğinin laik karakteridir.⁹⁵

Partinin programında Arap anavatanının Toros Dağları'ndan Basra Körfezi'ne, Hint Okyanusu'ndan Akdeniz'e kadar uzanan topraklar olduğu belirtilmekteydi.⁹⁶

Baas Partisi, Ekrem el Havrani'nin Arap Sosyalist Partisi ile birleşmiştir. Birleşmeden sonra partinin adı değişmiş, Arap Baas Sosyalist Partisi olmuştur.⁹⁷ Baas Partisi 1954'te yapılan seçimlerde meclise girmeyi başarmıştır. Bu, Baas için önemli bir başarıydı.

Pan-Arabist hedeflerle ortaya çıkan ilk parti olma özelliğine sahip olan Baas Partisi 1950'li yıllarda birlik fikrini yaymada lider hareket olmuştur. Lübnan, Irak ve Ürdün'de parti kolları kurulmuştur. Mısır'da da 1952 yılında Cemal Abdül Nasır bir darbeyle başa geçmiştir. Nasır Arap milliyetçiliğini Mısır'ın dış politikasının temelinde oturtmuştu ve Arap dünyasının lideri olmak istiyordu. Böylece birliğe giden yol gitgide hızlanmış oldu. Baas Partisi 17 Nisan 1956'da Mısır ve Suriye'nin birliği hususunda çalışacağını duyurmuştu.⁹⁸

Baasçılar Mısır ile birleşmeyi çok istiyorlardı. Nasır Suriye'deki bütün partilerin feshedilip tek bir partinin çatısı altında birleştirilmesi şartıyla birleşmenin uygun olacağını bildirmişti. Böylece, 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti altında birleşmişlerdi. Nasır bu durumu politik bir manevra olarak kullanmıştı. 1959 seçimleri Baas için tam bir hezimete dönüşmüş, Eflak, Bitar ve

⁹⁵ Nikolaos van Dam, *a.g.e.*, s.41.

⁹⁶ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, s. 283.

⁹⁷ Türel Yılmaz Şahin, "Suriye'de Baas Yönetimi", *Mülkiye*, 2011, Cilt: XXXV, Sayı:272, s. 108.

⁹⁸ John F. Devlin, *a.g.m.*, s. 1399.

Havrani kimseye danışmadan partiyi feshetme kararı almışlardır. Parti yapısı çökmüş ve bu üç liderin prestiji düzeltemeyecekleri boyuta ulaşmıştı.⁹⁹

28 Eylül 1961’de ordunun gerçekleştirdiği darbe sonucunda Suriye BAC’den ayrılmıştır.¹⁰⁰ 1962 yılında gene askerlerin müdahalesi sonucunda General Zahdeddin başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Zahdeddin yönetimi kısa sürmüş, Irak’ta Baasçıların yaptığı darbeyi takiben 8 Mart 1963’te Suriye’deki Baasçılar bir darbeyle iktidarı ele geçirmişlerdi. Bu darbe sonucunda Bitar Başbakan olmuş ve Suriye’de Baas’ın etkinliği oldukça artmıştı.¹⁰¹

Darbeden sonra Suriyeli subaylar arasında Alevi dinine mensup olanların sayısında artış yaşanmaya başlamıştı. Bunun en temel nedeni ise, Baas yanlısı askeri liderler konumlarını sağlamlaştırmak için aynı aileden, aşiretten veya bölgeden subay ve astsubayları yanlarına almışlardı. 8 Mart 1963’ten hemen sonra yapılan tasfiyelerin yerine Alevi subaylar getirilmişti. Darbe sırasında Baas Askeri Komitesi’nin on dört üyesinin beşi de Alevi’ydi. Askeri Komite’nin liderliği de üç Alevinin elindeydi. Bunlar; Muhammed Ümran, Selah Cedit ve Hafız Esad idi. Bu üç komutan Suriye Silahlı Kuvvetleri’nin Baasçı dönüşümünün gerçekleşmesinde büyük rol oynamışlardır.¹⁰²

Çoğu Sünni ve Nasırcı olan subaylar grubunun 18 Temmuz 1963’te başarısız darbe girişiminin ardından Baas Partisi’nin iktidar tekeli büyük oranda gerçekleşmişti. Darbeyi kanlı biçimde bastıran subayların içinde Aleviler çoğunluğu oluşturmaktaydı. Bu gelişmeler sonrasında Askeri Komite’deki liderler arasında iktidar mücadelesi baş göstermişti. Bu liderler konumlarını sağlamlaştırmak için çevrelerine kendi yandaşlarını toplamaya başlamışlardı.¹⁰³

23 Şubat 1966’da Salih Cedit öncülüğündeki darbe ile denetim Baas içindeki radikal solculara geçmişti. Mişel Eflak ve Salah Bitar ile birlikte birçok Baasçı tutuklanmış ve Lübnan’a sürgüne gönderilmiştir. General Cedit darbenin ardından

⁹⁹ John F. Devlin, *a.g.m.*, s. 1400.

¹⁰⁰ John F. Devlin, *a.g.m.*, s. 1400.

¹⁰¹ Türel Yılmaz Şahin, *a.g.m.*, s. 108.

¹⁰² Nikolaos van Dam, *a.g.e.*, 63-66.

¹⁰³ Nikolaos van Dam, *a.g.e.*, 67-69.

denetimini uzun süre sürdürememiş ve 1966'da kurulan hükümete alınmamıştır. Nurettin Atassi devlet başkanı olurken General Hafız Esad savunma bakanı olmuştur.¹⁰⁴

1967 yılında İsrail'e karşı alınan büyük yenilginin ardından, Suriye Baasçıları milliyetçiler ve ilericiler olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Hafız Esad'ın önderliğindeki milliyetçi cephe bir darbeye devlet başkanlığına Ahmet Habib'i yerleştirmişti.¹⁰⁵ 1970'in Kasımında Hafız Esad parti meclisinde parti ve hükümet görevlerinden ayrılması oylaması karşısında durumu düzeltmek için kansız bir darbeye iktidarı ele geçirmişti.¹⁰⁶ 12 Mart 1971'de yapılan halk oylamasında Hafız Esad bağımsızlıktan bu yana ilk Alevi (Nusayri) devlet başkanı olmuştu.¹⁰⁷

Suriye'deki ve Irak'taki Baasçılar inanılmaz bir büyüme göstermişlerdir. 1980'lerin ortaları itibariyle, Suriye'de partinin yüz bin tam üyesi, dört yüz bin kadar da aday üyesi bulunmaktaydı.¹⁰⁸

2.2.6. Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası

Hafız Esad'ın 1970'te iktidarı ele geçirmesiyle Suriye'nin dış politikasında da yeni bir dönem başlamıştır. İdeoloji belirleyici olmaktan çıkmış, realist eğilimler ve uluslararası konjonktür dış politikayı şekillendirmiştir. Bu süreçte Suriye, dış politikası ulusal güvenlik, bölgede güç ve saygınlığın arttırılmasına ağırlık vermiştir.¹⁰⁹

Suriye'nin Ortadoğu coğrafyasının kalbinde yer alması ona jeopolitik açıdan ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bu jeopolitik önem, Esad'a Levant üzerindeki Arap komşuları üzerinde liderlik etme hakkı vermekteydi. Bu merkezîyet ve Suriye'nin İsrail'e karşı üstlendiği ön cephe pozisyonu Suriye'ye Arap yardımı ile diplomatik

¹⁰⁴ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 285.

¹⁰⁵ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 286.

¹⁰⁶ John F. Devlin, *a.g.m.*, s. 1403-1404.

¹⁰⁷ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 286.

¹⁰⁸ John F. Devlin, *a.g.m.*, s. 1407.

¹⁰⁹ Şatlık Amanov, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Derleyen: Türel Yılmaz, Ankara, Platin Yayınları, s. 202.

destek olarak geri dönmüştür. Bu da doğal olarak İsrail ve Suriye'yi Levant'ın kontrolü için rakip durumuna getirmiştir.¹¹⁰

Suriye'nin Arap ülkelerinin İsrail'e karşı ortak hareket etmesiyle daha fazla taviz elde edeceğine yönelik politikası Esad Doktrini olarak belirtilmektedir. Bu doktrinin en temel niteliği Suriye'nin Arap-İsrail görüşmelerini yönetebileceği iddiasıdır. Bu da Büyük Suriye kavramına yapılan vurguyla açıklanmaktadır.¹¹¹ Ancak Suriye'nin bizzat kendi dahil olduğu Arap-İsrail çatışmasını yönetebileceği iddiası gerçek olmaktan uzaktır.

Suriye'de dış politika yapımı, iç politika veya sınırlayıcılardan bağımsız tek bir liderlikte rasyonel dış politika yürütülmesini sağlayan 'rasyonel aktör' modeline benzemektedir. Bu rasyonellik, Esad'ın dış politikasının üç özelliğinde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, mevcut araçlarla ulusal çıkarı yansıtan gerçekçi ve sınırlı amaçlara tutarlı bir şekilde ulaşmaktan geçmektedir. Esad bunun için iktidara geldiğinde Suriye'nin hedeflerini daraltmış, dış politika vizyonuna revizyonizm yerine realizmi yerleştirmiştir. İkincisi, hedeflerle sonuçları uyumlaştırmasıdır. Gücün dış politikada ne kadar önemli olduğunu gören bir realist olan Esad, İsrail ile stratejik eşitlik sağlamak amacıyla Suriye'nin askeri gücünü artırma yoluna gitmiştir. Böylece ulusal güvenliği sağlamanın yanında Suriye'nin İsrail'e karşı pazarlık elinin güçleneceğini düşünmüştür. Esad'ın bu konudaki asıl amacı Suriye'yi Arap davasının başat savunucusu durumuna getirmek olmuştur. Üçüncü özelliği ise uluslararası arenada tehditlere karşı ve fırsatlara yönelik stratejileri adapte etmede büyük taktiksel esnekliğe sahip olmasıdır. Ancak Esad'ın rasyonelliğinin yanında rasyonellikten uzak kararları da olmuştur. Yaser Arafat ile yaşadığı kişisel ihtilaf İsrail'in Suriye ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nü birbirinden ayırmasını sağlamıştır. Bu da iki tarafa zarar vermiştir. Diğer taraftan, Saddam Hüseyin ile yaşadığı kişisel rekabet doğu cephesi için gereken Irak-Suriye ittifakının başarısız olmasının etkenlerindendir.¹¹²

¹¹⁰ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *Syria and Iran, Middle Powers in a penetrated regional system*, Routledge, 1997, s. 58.

¹¹¹ Şatlık Amanov, *a.g.m.*, s. 204-205.

¹¹² Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*, s. 67-69.

2.2.6.1. İsrail ile İlişkiler

Suriye'nin bölgesel dış politikasının temelinde İsrail'e karşı yürütülen politikalar bulunmaktadır. Diğer Arap ülkeleri ve komşu ülkelerle ilişkiler Suriye'nin İsrail'e karşı oluşturduğu politika çerçevesinde yürütülmeye çalışılmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde İsrail ve Suriye arasındaki ilişkiler blok politikaları etrafında şekillenmiştir. İsrail bu süreçte Batılı ülkeler arasında görülürken, Suriye ise Doğu Bloku içerisinde diktatörlükle yönetilen bir ülke olarak görülmekteydi. Suriye uzlaşmaz, İsrail'i yıkmayı hedefleyen ve bu bağlamda terörist grupları destekleyen bir ülke imajına sahipti.¹¹³

Esad'ın iktidara geldikten sonra en öncelikli politikası Golan Tepeleri'nin geri alınması olmuştur. Hafız Esad, Golan Tepeleri'nin savaşıyla geri alınabileceğini düşünmekteydi. Bu bağlamda, Enver Sedat ile yapılan ittifak çerçevesinde 1973 savaşı bu toprakların kazanılmasını sağlayamamıştır.

Suriye, Golan Tepeleri'ni askeri açıdan geri alamamıştır ama bu esnada büyük bir politik güç de kazanmıştır. Esad, Kissinger önderliğinde gerçekleşen İsrail ile arabuluculuk görüşmelerine katılmıştır. 1974'den itibaren İsrail ile ateşkesin kesilmesi yakın zamana kadar devam etmiştir. Ancak Suriye, İsrail'e karşı büyük nüfuz elde ettiğini düşünürken Sedat'ın savaş sonrasında İsrail ile ayrı anlaşmalar imzalaması Mısır-Suriye ittifakını dağıtmış ve Suriye'yi barış sürecinden çıkarmıştır.¹¹⁴ Bunun üzerine Mısır, Arap Birliği'nden çıkarılmıştır. Suriye'nin Mısır gibi bir müttefiki kaybetmesi gücünü etkilemiştir. Mısır, İsrail'e karşı yürütülen mücadelenin öncülüğünü yapmıştı ve İsrail'in çevrelenmesinde büyük etkene sahipti. Böylece Suriye kendi dış politika hedeflerini gerçekleştirme yolunda büyük kan kaybetmiştir.

Suriye barış sürecinden uzaklaşınca Esad dış politikasını Camp David sürecinin Arap dünyasında meşruiyet kazanmasını engellemek üzerine kurmuştur. Ayrıca kendisini de İsrail'e karşı, tek cephe ülkesi olarak yansıtarak Arap desteğini

¹¹³ Şatlık Amanov, *a.g.m.*, s. 207.

¹¹⁴ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*, s. 70.

sağlamak istemiştir. Suriye, süper güçler arasındaki çekişmeyi de kullanmasını bilmiştir. Sovyetlerle kurulan ittifak Esad için hayati önemdeydi. Sovyetlerin desteği İsrail'i bir bakıma Suriye'ye karşı hareket etmekten alıkoymaktaydı. Öbür taraftan bu destek, Esad'a İsrail'in 1982'de Lübnan işgali sonrası, İsrail ve Amerikan kuvvetlerine meydan okuma cesaretini vermiştir. Esad'ın cephe ülke olarak Suriye'yi dönüştürmesi petrol zengini Arap ülkelerinden yardım almasını sağlamıştır. Bu yardım da onun Suriye'yi askeri güç yapmasını sağlamıştır. 1980'ler boyunca Suriye diplomatik maniveladan yoksun kalmıştır ve 1982 yılındaki İsrail'in Lübnan işgalinde yalnız bırakılmıştır.¹¹⁵

1980'lerin sonuyla birlikte Suriye, İsrail'e karşı olan değişmez tutumundan vazgeçmeye başlamıştır. Bunun sebebi, diğer Arap ülkelerinin İsrail ile barış yapmaları olmuştur. 1991 yılında Suriye barışı temin etmek için ilk kez Madrid görüşmeleri ile masadaki yerini almıştır. Bir sonuç sağlanamamasına rağmen, Suriye bu hareketiyle bölgedeki yalnızlığını sonlandırmak istemiştir.¹¹⁶

2.2.6.2. Lübnan ve Filistin ile İlişkiler

Lübnan Suriye'den koparıldıktan sonra Fransız Manda Yönetimi tarafından ülkede yaşayan Hristiyan unsurları gözetilen bir yönetim anlayışı oluşturulmuştur. Suriye, Lübnan'ı ayrı bir devlet olarak tanımış olmakla beraber ülkeyi kendisinin doğal bir uzantısı olarak görmekteydi. Lübnan Suriye'den koparılmış bir parçaydı.

Lübnan'da Hristiyan ve Müslüman gruplar bir arada yaşamasına rağmen, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrası binlerce Filistinli bu ülkeye göç etmek zorunda kalmıştır. Filistinlilerin ülkeye gelişi ile demografik yapı değişmiş ve ülkede Müslümanlar çoğunluğu oluşturmaya başlamışlardır. 1975 yılında Beyrut'ta Filistinli gerillalarla Falanjist Parti arasında çatışma çıkmış ve bütün Lübnan'ı kapsayan bir savaşa dönüşmüştür.¹¹⁷

Suriye'nin 1976 müdahalesi, iç savaş ihtimali ve bölünmenin yaratacağı etkiden dolayı İsrail'in Lübnan'a nüfuz edeceği endişesinden kaynaklanmaktaydı.

¹¹⁵ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*, s. 70-71.

¹¹⁶ Şatlık Amanov, *a.g.m.*, s. 209.

¹¹⁷ Şatlık Amanov, *a.g.m.*, s. 212.

Aynı zamanda çatışma Suriye'ye arabulucu olma ve Lübnan'ın politik-askeri kanadını yanına çekme şansı da vermiştir. Suriye, krizi hem engellemek hem de kullanmak istemiştir ve başlangıçta Filistinli Müslüman Sol kanadı, Maruni Sağ kanada karşı desteklemiştir. Ancak desteklediği kanat kendisine sırtını dönünce ve Marunileri askeri olarak mağlup etmeye kalkışınca Suriye yeni güvenlik tehditleri algılamış ve 1976'da büyük bir güçle eski müttefiklerine karşı Marunilerin yenilmesini engellemek için müdahale etmiştir. Esad Marunilerin İsrail'i savaşa çekmek istediklerini biliyordu ve İsrail'in Hristiyanları hamiliği Lübnan'ı Balkanlaştırabilirdi. Esad bu süreçte kendisine meydan okuyan FKÖ'yü devre dışı bırakmıştır.¹¹⁸

FKÖ ile yollarını ayıran Suriye bölgedeki etkinliğini sürdürmek için başka grupları desteklemeye başlamıştır. 6 yıl süren Lübnan işgalinin ardından İsrail 1982'de FKÖ'yü ortadan kaldırmak için Lübnan'a girmiş ve işgal de ortadan kalkmıştır. Hafız Esad ve Yaser Arafat arasındaki ilişkiler çıkar çatışmalarından kaynaklanmıştır. Her iki lider de Filistinliler üzerinde nüfuz sağlamaya çalışmışlardır. Suriye müdahalesi ile bozulan ilişkiler Camp David Anlaşmaları sırasında düzelmiş gibi gözükse de Arafat, İsrail-Filistin sorununa Amerika-destekli çözüm önerisini kabul edince ilişkiler tekrar gerilemiştir.¹¹⁹

İsrail'in güney Lübnan'dan çekilmesiyle birlikte Lübnan-Suriye ilişkileri de gelişmiştir. Suriye, 1989 yılında Arap ligi Öncülüğünde gerçekleştirilen Taif Anlaşmasına¹²⁰ destek vermiştir. Böylece Lübnan daha istikrarlı bir yapıya kavuşturulabilecekti. 1990 yılında Suriye, iç savaşın bitimine kadar taraflar arasında denge rolünü üstlenmiş, 1991'de de Lübnan ile 'Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Antlaşması' imzalanmıştır. Böylece, Suriye Lübnan'ın savunma, güvenlik ve dış

¹¹⁸ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*, s. 72.

¹¹⁹ ŞatlıkAmanov, *a.g.m.*, s. 216-217.

¹²⁰ İç savaş boyunca uzlaşma yolunda yapılan tüm çabalar başarısız kalmıştır. Ancak çatışmalar sürerken 22 Ekim 1989'da Arap Birliği'nin öncülüğünde ve ABD'nin desteğinde Suudi Arabistan'ın Taif şehrinde Lübnanlı siyasetçilerin üzerinde uzlaştığı Taif Anlaşması, bir yıl sonra iç savaşın sona ermesinde etkili olmuştur. Bu anlaşma, iç savaşın ardından Lübnan siyasetini şekillendiren temel belgedir. Bkz. [http://lubnan.ihh.org.tr/tarihisurec/icsavas/taifanlasmasi.html\(17.07.2013\)](http://lubnan.ihh.org.tr/tarihisurec/icsavas/taifanlasmasi.html(17.07.2013))

politikasında daha büyük bir nüfuz oluşturabilecekti.¹²¹ Bu etki alanının oluşmasında Suriye'nin Irak'a karşı yapılan müdahaleye destek vermesi de etkili olmuştur.

Arafat ve Esad'ın arasındaki gerginliğin büyüme nedenlerinden biri de Arafat'ın 1993 Oslo Antlaşmalarına katılma kararı almasıdır. 1991 Madrid Konferansları'nda oluşturulan barış çerçevesinin ihlali olarak değerlendirilmiştir.¹²²

Hafız Esad'ın dış politikasında izlediği tutumlara bakıldığında uyguladığı hemen hemen her politikada uluslararası alanda Suriye'nin dış-politik etki kapasitesini arttırma yoluna gitmiş olduğu gözlemlenmektedir.

¹²¹ ŞatlıkAmanov, *a.g.e.*, s. 213-214.

¹²² ŞatlıkAmanov, *a.g.e.*, s. 217.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990-2002 ARASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

3.1. Soğuk Savaş Sonrası Yeni Dünya Düzeni

Soğuk Savaş göreceli istikrar dönemi yaratmış olsa da, blok liderleri arasındaki mücadeleler ve çevre ülkelere sıçrayan çatışmalar uluslararası ortamın pek istikrarlı olmadığını kanıtlamaktadır. Yaklaşık 45 yıl süren Soğuk Savaş herhangi bir sıcak çatışma gerçekleşmeden kendiliğinden sona ermiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Batı'nın ve ABD'nin zaferi olarak görülmüştür. Savaş'ın bitişiyle tek süper güç olarak ortaya çıkan ABD, uluslararası arenada en güçlü aktör konumuna gelmiştir. SSCB, 45 yıllık mücadelenin sonunda yarışı kaybetmiştir.¹²³

Soğuk Savaş'ın kesin olarak sona ermesi 1989 yılında Komünist rejimlerin Orta ve Doğu Avrupa'da çözülmesiyle ve bundan iki sene sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş, Sovyetlerin kendi içinde dağılmasıyla sonuçlanmayabilirdi. Gorbaçov da bunu düşünmüştür. ABD ve Sovyetler arasındaki uzlaşma Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimi koruyabilir ve süper güç ilişkileri de bozulmadan kalabilirdi. Ancak Soğuk Savaş'ın bitişi iki kutuplu yapının çökmesiyle sonuçlanmıştır. Sovyet blok hükümetleri yeni hükümetler seçmişler, Doğu ve Batı Almanya birleşmiş ve NATO'ya dahil olmuş, Sovyetler Birliği de tarih sahnesinden silinmiştir. İki kutuplu uluslararası düzen yok olmuş ve gücün yeniden dağılımı teşekkül etmiştir.¹²⁴

SSCB'nin parçalanmasından sonra yerini Rusya Federasyonu almıştır. Ülke demokratik siyasi yapıyı ve serbest piyasa ekonomisini inşa sürecinde köklü reformlara girişmiştir. Dağılışın ilk yıllarında RF, Batı yanlısı politikalar izlemeye

¹²³ Abdülkadir Baharçipek, "Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Derleyen: İdris Bal, 2. Baskı, Ocak 2004, s. 67.

¹²⁴ G. John Ikenberry, "The restructuring of the international system after the Cold War", *The Cambridge History of the Cold War Volume III Endings*, ed. Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad, Cambridge University Press, s. 539.

başlamış ve bütün dikkatini iç politika üzerinde yoğunlaştırmıştır. ABD'nin uluslararası alanda doğal olarak ortaya çıkmış liderlik konumuna cevap verebilecek durumda değildi. Rusya yakın çevresindeki etkisini büyük oranda kaybetmiş; böylece Avrasya, Balkanlar, Orta Asya havzalarında bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır. 1990-2000 yılları arasında ABD, uluslararası ortamda büyük bir hareket serbestisi bulmuş ve küresel düzeyde bir imparatorluk kurma amacıyla hareket etmiştir.¹²⁵

1990'lı yıllar liberalleşme hareketlerinin yoğun olduğu yıllar olmuştur. Rusya Batı'nın bir bakıma üyesi olmuş, Çin Washington'un stratejik ortağı durumuna gelmiştir. Mevcut örgütlerin yapıları genişletilmiş ve yeni örgütler kurulmuştur. Avrupa Birliği oluşturulmuş ve üyeliği arttırılmıştır. Serbest piyasa ekonomisine yeni geçen gelişmekte olan ekonomiler dünya ekonomisine hızlı bir şekilde entegre olmuşlardır.¹²⁶

Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde ABD öncülüğündeki Batı dünyası ekonomik, siyasal ve askeri açıdan rakipsiz duruma gelmiştir. Yeni oluşan dünya düzeni gerekirse savaşa korunacaktı ve 1991 Körfez Savaşı bunu kanıtlar niteliktedir. ABD Başkanı Bush Körfez Savaşı sırasında Kongre'de "Yeni Dünya Düzeni" kavramını, ortaya çıkmış olan yapıyı tanımlamak için kullanmıştır. Yeni Dünya Düzeni iki olguyu müdahale ile koruyacaktı. Bunlar da insan hakları ve serbest piyasa ekonomisidir. Böylece müdahale hukukunun da temeli atılmış oldu.¹²⁷

İki bölgesel ülke olan Türkiye ve Suriye yeni dünya düzeni çerçevesinde karşılına çıkan fırsatları değerlendirmek ve tehditlerle baş etmek durumunda kalmışlardır. Türkiye ve Suriye, Körfez Savaşı ve sonuçlarıyla uğraşırken, aralarındaki gerilim yükselmiş ve savaşa varabilecek noktaya kadar ilerlemiştir. 1990'ların sonuyla birlikte ilişkiler yumuşama dönemine girmeye başlamıştır.

¹²⁵ Şenol Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:8, Sayı:16, s. 61.

¹²⁶ G. John Ikenberry, *a.g.e.*, s. 548.

¹²⁷ Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 2, Derleyen: Baskın Oran, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 210.

3.2. 1991 Körfez Savaşı

Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan süreç daha sonra uluslararası konsorsiyomun oluşmasına ve Irak'ın müttefik kuvvetleri tarafından yenilerek, dünya politikalarından tecrit edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin çeşitli nedenleri vardı. Bunlardan ilki, Bağdat yönetiminin Kuveyt'i kendi toprakları üzerinde kurulmuş yapay bir devlet olarak görmesiydi. İşgalin diğer nedenlerinden biri de 1970'lerde petrol üretiminin artmasıyla ortaya çıkmıştı. Irak Kuveyt'in sahip olduğu petrol yataklarına erişmek istiyordu ve Kuveyt'in aşırı petrol üretimi yaparak Irak'ı zarara uğrattığını iddia etmekteydi. Irak'ın asıl amacı Kuveyt petrollerini ele geçirip bölgenin süper gücü haline dönüşmekti. Saddam bu amaçla Kuveyt sınırına asker yığmaya başlamıştı.¹²⁸ Saddam'ın uzlaşmaz ve diktatoryal kişiliğinin de nedenlerden biri olduğunu söylemek gerekir. Az gelişmiş ülkeler de liderin kişiliği dış politikanın yürütülmesinde temel teşkil etmektedir. Saddam'ın uzlaşmaz tavrı Irak halkını sefaletle sürüklemiştir.

Irak, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. 8 Ağustos'ta bu ülkeyi ilhak ettiğini, 28 Ağustos'ta Kuveyt'in Irak'ın 19. ili olduğunu açıklamıştır. Saddam işgal sırasında Sovyetlerin desteğine çok güvenmiştir. Gorbaçov, Irak'a yönelik askeri müdahalenin kabul edilemez olduğu yönünde açıklamalarına rağmen, BM'nin askeri güç kullanımına izin veren kararına olumlu yönde oy kullanmıştır.¹²⁹ Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan gelişmelerden sonra Saddam'ın uluslararası alanda SSCB'yi hala soğuk savaş mantığıyla değerlendirmesi büyük yanılğı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin 25 Aralık 1991 tarihinde dağıldığı düşünüldüğünde Irak'ın arkasında koşulsuz durması düşünülemezdi.

Irak işgalinin başladığı 2 Ağustos 1990 günü BMGK aldığı 660 sayılı kararla Irak'ın işgalini kınamış ve kayıtsız şartsız işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini istemişti. 661 sayılı kararla BMGK, Irak'a geniş kapsamlı ekonomik ambargo uygulanmasını, 9 Ağustos'ta ise Irak'ın ilhakını tanımayan ve Kuveyt'in toprak

¹²⁸Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 573-575.

¹²⁹Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 575-576.

bütünlüğü ve egemenliğini tekrar sağlayacak kararını kabul etmişti. Müteakiben, 25 Ağustos'ta Irak'ın denizden kuşatılmasını öngören kararı almıştı. Bu sırada 7 Aralık'ta ABD önderliğinde çok uluslu bir kuvvetin kurulmasına karar verilmişti. Zamanla buradaki kuvvetlerin sayısı artmış ve gerekli takviyeler yapılmıştı.¹³⁰

İlerleyen dönemlerde yaptırımlar daha da arttırılmıştı. 666 sayılı karar tüm ekonomik yaptırımların BMGK denetiminde uygulanmasını, 670 sayılı karar ise de hava ablukasını öngörmekteydi. Son olarak, 678 sayılı karar ile Irak'a güç kullanılmasının hukuksal zeminini sağlayan karar alınmış oldu.¹³¹

BMGK'nin 678 kararına dayanarak Amerikan Kongresi, Başkan'a Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için gerekli gördüğü her türlü tedbiri alması için yetki vermiştir. Bu yetki savaş yetkisiydi.¹³²

Körfez Harekatına katılan kuvvetlere Uluslararası Güç adı verilmiştir. Bu kuvvetin bel kemiğini ABD kuvvetleri oluşturmaktaydı. Uluslararası Güce katılan diğer devletler ise şöyleydi: İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya, Hollanda, Belçika, Danimarka, Norveç, Yunanistan, Sovyetler Birliği, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Fas, Pakistan, Bangladeş, Kanada, Arjantin ve Avustralya. Amerikalı generalin komutasındaki Güç, 17 Ocak 1991'de hava harekatına başlamıştır. 24 Şubat'ta da kara harekatı düzenlenmiştir.¹³³

Irak'ın BM temsilcisi 27 Şubat'taki açıklamasında 660, 662, 674 sayılı BM kararlarını kabul ettiklerini bildirmiştir. Irak, Kuveyt üzerindeki iddialarından vazgeçmiş ve Kuveyt'ten tamamen çekilmeyi kabul etmiştir. Bunun üzerine 28 Şubat'ta kara harekatı sona ermiştir. BMGK'nin kabul ettiği ateşkes koşullarına göre, Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlar sürecektir, Irak'ın sahip olduğu nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar ortadan kaldırılacak ve bu silahları geliştirip geliştirmede denetlenenecekti.¹³⁴

¹³⁰ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Beşinci Baskı, 2000, s. 803-804.

¹³¹ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 577.

¹³² Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 578.

¹³³ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 805.

¹³⁴ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 579-581.

Irak savaştan askeri ve ekonomik açıdan tamamen yenik çıkmıştır. ABD kavramsal temellerini attığı yeni dünya düzeni kavramını pratik olarak gerçekleştirebileceği ortamı yaratmış oldu. Böylece tüm dünya ABD liderliğinde uluslararası bir koalisyonda birleşmiştir. Soğuk Savaş yıllarındaki Kore Savaşı için oluşturulan koalisyondan farklı olarak iki kutuplu yapının ortadan kalkmış olması ve Rusya'nın da bu müdahaleye katkı vermiş olması önemli değişikliklerdir.

3.2.1. Körfez Savaşı ve Türkiye

Türkiye Ortadoğu ve Batılı ülkelerin oluşturdukları koalisyona destek vermiş, Irak'a karşı ambargo kararının alınmasından sonra Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatmıştır. Türkiye'deki üsleri ABD'nin ve NATO ittifakının kullanımına açmıştır. Körfez Savaşı'na büyük destek vermesine rağmen bundan en fazla zarar gören ülkeler arasında yer almıştır.¹³⁵

Türkiye'nin Irak'a yönelik ambargo talebine olumlu karşılık vermesinin çeşitli nedenleri vardır. Sovyetler Birliği eski müttefik Irak'a destek vermemiş ve Irak'a uygulanan ambargoya iştirak etmiştir. Öbür taraftan dönemin AT ülkeleri de ambargo uygulamasına katılmışlardır. Arap ülkelerinin çoğu da oluşturulan uluslararası koalisyona destek vermişlerdir. Öte yandan Türkiye'nin güvenliği için hayati önemdeki NATO'da da eğilim bu yöneydi. İkinci olarak Turgut Özal'ın verdiği destekten de söz etmek gerekir. Özal, Irak'ın Saddam Hüseyin'den arındırılması gerektiğine inanıyordu ve krizin Türkiye'nin önemini ortaya çıkaracağını düşünmekteydi. Türkiye bu krizden kazançlı çıkabilirdi.¹³⁶ Türkiye Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra bölgede hegemonik bir güç olacağını ve bölgedeki dengelerin Türkiye aleyhine bozulacağını düşünmüştür. Türkiye'nin kriz esnasında ve sonrasındaki yaklaşımı kendi aleyhine bir durumun ortaya çıkmasını engellemeye yönelikti.¹³⁷

¹³⁵ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 591.

¹³⁶ Faruk Sönmezoglu, *2. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 543.

¹³⁷ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 592.

Türkiye, BM ambargo kararlarına gereken desteği vermesine ve bir komşu devletin yaşayacağı istikrarsızlıktan en çok etkilenecek ülkeler arasında yer almasına rağmen, uluslararası camiadan yeterli desteği görememiştir.

Türkiye, Körfez Savaşı sonunda her açıdan büyük kayıplar vermiştir. Öncelikle ABD’den ve petrol zengini ülkelere elde edinmek istenen ekonomik yardım yeterli düzeyde gerçekleşmemiştir. Petrol boru hattından elde edilen gelir durmuş, sınır ticareti kesilmiş, Güneydoğu’da işsizlik artmış, müteahhitlik hizmetleri yavaşlamıştır. Bu bağlamda, Güneydoğu Anadolu’da yaşanan ekonomik sorunları PKK kendi açısından kullanmıştır. Kuzey Irak’ta oluşan güç boşluğundan dolayı PKK bölgeye yerleşmiş ve Türkiye’ye yönelik saldırılarını arttırmıştır. Saddam’dan kaçarak Türkiye’ye sığınan Kürtler, Türkiye’deki Kürtleri etkilemiş ve Kürt sorununun artmasına neden olmuştur.¹³⁸

3.2.2. Körfez Savaşı ve Suriye

Suriye’nin dış politikasında yaşanan en önemli gelişmelerden biri Esad’ın ABD önderliğindeki Irak’a karşı oluşturulan koalisyona katılmasıdır. Geleneksel milliyetçi dış politikadan bu kopuş Esad’ın dış politikada tutarlı hedefleri olduğunu ve taktiksel esnekliğe sahip olduğunu göstermektedir.¹³⁹

Irak’tan gelen tehdit temel olarak politiktir. Eğer, Irak Kuveyt’i başarıyla ilhak edebilseydi İsrail ile mücadelede Suriye’nin zararına bir şekilde Arap dünyasında liderlik için daha güçlü bir konumda olabilirdi. Bu, Irak’ın 1990 Bağdat Zirvesi’nde Batı’ya karşı İsrail üzerinden daha mücadeleci bir tavır alınmasını söylediği tutumunun bir parçasıdır. Esad, Irak işgalinin daha büyük bir savaşa yol açabileceğinden ve İsrail’in bunu Suriye’ye saldırmak için kullanabileceğinden endişe etmiş ve bundan dolayı Irak’a karşı oluşturulan koalisyona katılmak, bir

¹³⁸ İlhan Uzgel, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 2, Derleyen: Baskın Oran, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 258.

¹³⁹ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*, s. 80.

bakıma Suriye'yi garanti altına alacaktı. Ayrıca Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi veya savaşta yenilmesi Irak rejimini de yıkabilecekti.¹⁴⁰

Suriye'nin politikası, güç dengesindeki daha geniş bir değişime göre şekillenmiştir. 1990'lar ile birlikte Suriye'nin güvenilir koruyucusu ve silah sağlayıcısı olan Sovyetlerin geri çekilmesiyle, Suriye barışın olmadığı zamanlarda savaşıma hazır ülke imajından yoksun kalmıştır. Savaş zamanında ilerleyen İsrail kuvvetleri Sovyetlerin müdahalesi olmadan nasıl durdurulacaktı? Suriye bu anlamda barış sürecinin bozulması halinde Batı düşmanlığına karşı savunmasız hale gelmiştir. Diğer yandan, Suriye'nin İsrail'e yönelik terörist faaliyetlerini, İsrail saldırı bahanesi olarak kullanabilirdi. Esad, Amerikan süper gücüne karşı olarak hedeflerine ulaşamayacağını anlamıştı. Suriye bundan böyle askeri tehditler yerine diplomasiye başvurmalıydı ve ABD ile gerçekleştirilen yumuşama İsrail üzerinde etki yaratacaktı. Esad'ın, ABD'nin Suriye'yi Ortadoğu'da barışın ve istikrarın anahtarı olarak görmesine ihtiyacı vardı ve Körfez Savaşı da bu açıdan Suriye'ye büyük bir fırsat sunmuştur.¹⁴¹

Esad, ayrıca, koalisyona katılmanın ABD kuvvetleri çekildiğinde oluşacak güç boşluğunu doldurmada Suriye'ye rol biçeceğini düşünmüştür. Ayrıca koalisyona katılmak Lübnan'daki hegemoniyi sağlamak açısından fırsat sunmuştur. Böylece, Suriye Araplar arası ve Arap-İsrail görüşmelerinde Lübnan kartını oynayabilecekti.¹⁴²

Suriye yenilenen Arap güvenlik sisteminin merkezinde konumlanmak için savaşla gelen fırsatları kullanmaya çalışmıştır. Mısır ve Suriye'nin ekonomik yardım karşılığında Körfez'in güvenliğini sağlayacak olmaları başarısız kolektif Arap güvenlik sistemine bir çare arayışıdır. Suriye'ye göre Araplar yabancı müdahalesinden kaçınmak için kendi güvenliklerini oluşturmalıydılar.¹⁴³ Ancak her ne kadar ideal bir öneri olarak ortaya atılmış olsa da Arap ülkelerinin kendi

¹⁴⁰ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*,s. 80.

¹⁴¹ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*,s. 81.

¹⁴² Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*,s. 82.

¹⁴³ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*,s. 82.

arasındaki çekişmeler ve Ortadoğu'daki egemen Batılı ülkelerin politikaları bölgesel ve küresel çapta etkin bir güvenlik mekanizmasını işlevsiz bırakmaktadır.

Suriye'nin Irak'a karşı olan koalisyonda yer alması başlı başına büyük risk taşıymaktaydı. Irak'taki Baas yönetiminin devrilmesi tek milliyetçi-sosyalist Arap ülkesini bölgede daha da yalnızlaştırabilirdi; ancak Irak aksının devre dışı kalmış olması güvenlik açısından Körfez lkelerini Suriye'ye daha da yakınlaştırmıştır.

Körfez Savaşı ile birlikte Mısır ve Suudi Arabistan ile olan ilişkiler güçlenmiştir. Fakat Körfez lkeleri Batı güvenliğine dayanmaya devam etmişlerdir. Suriye ise Körfez'deki ABD stnlğn İran ile olan ittifakıyla dengelemeye çalışmıştır.¹⁴⁴ Sonuçta Suriye, İran-Irak Savaşı'nda Arap Irak'ı değil, Farsi ve şii İran'ı desteklemiştir

3.3. Türkiye Suriye İlişkilerinde 1990'lı Yıllar

Türkiye ve Suriye yeni dünya düzeni içerisinde geleneksel dış politikalarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Uluslararası konjonktürde ülkelerin karşısına çıkan en büyük gelişme Körfez Savaşı olmuştur. Devletlerin nasıl bir dış politika izleyecekleri, Körfez Savaşı'ndaki tutumlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Körfez Savaşı devletlerin karşısına tehditlerle birlikte fırsatları da çıkarmıştır.

Türkiye Körfez Savaşı'nın ertesinde Batı ittifakına yaklaşan Arap ülkelerine yönelik yeni bir girişim başlattı. Dışışleri Bakanı Kurtcebe Alptemuin 12 şubat 1991'de Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan'ı kapsayan yedi günlük bir resmi ziyaret yapmıştır. İlk nce Suriye devlet başkanı Hafız Esad ve Dışışleri Bakanı Faruk el şara ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette  önemli konu ele alınmıştır. Bu konulardan ilki, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması hususundadır. Bu konuda Türkiye ve Suriye tam bir mutabakat içerisindedirler. İkinci konu, sınır güvenliği konusudur. Suriyeli yetkililer bu konuda güvence vermişler ve Türkiye'deki i istikrara önem verdiklerini ve iki ülkenin istikrarının bağlantılı olduğunu söylemişlerdir. nc konu olan bölgesel suların paylaşımında ise taraflar uzlaşamamışlardır. Suriye bölgesel suların kotalara göre paylaşılmasını

¹⁴⁴ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch, *a.g.e.*,s. 85.

savunmaktaydı. Türkiye ise suların paylaşımı konusunda ziyade, suyun ortak projeler yoluyla kullanımı üzerinde durmaktaydı.¹⁴⁵

14 Nisan 1992'de İçişleri Bakanı İsmet Sezgin Şam'a ziyarette bulunmuştur. Görüşmelerin akabinde 17 Nisan 1992'de iki ülke arasında terörizme karşı işbirliğini öngören bir güvenlik protokolü imzalanmıştır.¹⁴⁶

İki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla 1 Ağustos 1992'de Hikmet Çetin Suriye'ye gitmiştir. Hikmet Çetin'in bu ziyaretinde Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara, Başbakan Süleyman Demirel'in GAP töreninden önce yaptığı komşu ülkelere verilen suyun yeterli olduğu açıklamalarını iki ülke ilişkileri açısından ümit kırıcı olarak değerlendirmiştir. Hikmet Çetin de bugünkü dünya koşullarında bir ülkenin dolaylı ya da doğrudan teröre yeşil ışık yakan ülke görünümünden kurtulması gerektiğini söyleyerek Suriye'yi uyarmıştır.¹⁴⁷ Çetin daha sonraki açıklamalarında Başbakan Demirel'in sözlerinin yanlış anlaşıldığını belirterek Türkiye'nin 1987 su protokolüne bağlı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Çetin, su konusunun iki ülke arasındaki bir husus olduğunu ve bunun uluslararası platformlara taşınmaması gerektiğini belirtmiştir. Çetin terör konusunda PKK kamplarıyla ilgili duyumlarını dile getirmiş, Suriye tarafı da somut şeyler hakkında gereğinin yapılacağını söylemiştir.¹⁴⁸ Suriye Dışişleri Bakanı Şara da ziyareti verimli olarak nitelendirerek PKK lideri Abdullah Öcalan'ın kesinlikle Suriye'de bulunmadığını belirtmiş, Suriye ve Lübnan'da PKK eğitim kamplarının bulunmadığını söylemiştir.¹⁴⁹

1992'nin Eylül ayında Suriye, Irak ve Türkiye temsilcilerinden oluşan üçlü teknik komite Şam'da bir araya gelmiştir. Burada Fırat ile Dicle Nehirlerinin iklimsel koşulları, hidrolik durumları, Fırat üzerinde kurulan barajlara ilişkin bilgiler tartışılmış, üç ülkenin de iki nehrin sularının adil kullanımı hususunda sundukları öneriler değerlendirilmiştir. Fakat Türk tarafı herhangi bir anlaşma tarihi saptamadan

¹⁴⁵ Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara 2005, s. 410.

¹⁴⁶ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 2, Derleyen: Baskın Oran, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 556.

¹⁴⁷ Evren Değer, "Çetin'e Suriye'de Soğuk Duş", *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1992

¹⁴⁸ Evren Değer, "Şam'da Sular Ilındı", *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1992

¹⁴⁹ Evren Değer, "Suriye: Apo bizde değil", *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1992

önce hükümete danışmaları gerektiğini söyleyince anlaşma imzalanamamıştır. 19 Kasım'da ise Hikmet Çetin, Suriye'nin suya karşı terörü kullandığını belirtmiştir. Süleyman Demirel'den de benzer açıklamalar gelmiştir. Suriye'de aynı şekilde sert açıklamalar yapmış ve Türkiye'nin su politikasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtmiş ve Ankara'ya baskı yapılması için konuyu Arap Birliği'ne götürmüştür. Ayrıca ilişkilerin gerginleşmesiyle Hatay'ın işgal altındaki Suriye toprağı olduğuna yönelik iddialar tekrar dile getirilmeye başlanmıştır.¹⁵⁰ Batı Avrupa Birliği siyasi komisyonunun Türkiye raporunda ise Suriye'nin Bekaa vadisindeki kampları kapattıktan sonra Irak'ın kuzeyindeki otorite boşluğundan yararlanarak Türkiye sınırında PKK eğitim kampları kurduğu belirtilmiştir.¹⁵¹

Kasım 1993'te Genelkurmaydan üst düzey bir yetkili Abdullah Öcalan'ın Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad tarafından korunduğunun bilindiğini söylemiştir.¹⁵²

Suriye, Ankara'nın PKK konusunda kendisini suçladığını söylemiş ve su konusunun konuşulacağı Şam toplantısı yapılmadan Irak zirvesine katılmayacağı mesajını vermiştir. Ama bir taraftan da Suriye ile güvenlik konusunda çalışmalar yürümekteydi.¹⁵³ Öbür taraftan Bayındırlık ve İskan Bakanı Onur Kumbaracıbaşı Türkiye'nin büyük bir devlet olduğunu ve su ile tehdit etmeyeceğini söylemiş ve 1987 yılında imzalanan protokolle saniyede 500 metreküp gönderilen suyun Suriye'nin ihtiyacından fazla olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴

5 Şubat 1994 tarihinde Türkiye, Suriye ve İran arasında yapılan beşinci Dışişleri Bakanları Zirvesi'nde Suriye Dışişleri Bakanı Faruk el Şara Suriye'nin terörizme ve PKK'ya hiçbir şekilde destek vermediğini ve Fırat Nehrinin sularının paylaşımı hususunda Suriye'nin kaygılarını belirtmiştir. Suyun paylaşımı konusunda

¹⁵⁰ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 556-557.

¹⁵¹ Edip Emil Öymen, "Suriye'de yeni PKK Kampı", *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1992

¹⁵² Evren Değer, "PKK liderini Esad'ın kardeşi koruyor", *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1993

¹⁵³ Haluk Geray, "Ankara'da Suriye Bunalımı", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1993

¹⁵⁴ Işık Kansu, "Türkiye kimseyi suyla tehdit etmez", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1993

olumlu gelişmeler olduğunu belirtmiştir. Türkiye ise su konusunda bir anlaşmanın söz konusu olmadığını söylemiştir.¹⁵⁵

Türkiye ve Suriye arasında imzalanan tüm güvenlik protokollerine rağmen 1995 yazında PKK Suriye sınırından Hatay'a sızarak saldırılar düzenlemiştir. Türkiye bunun üzerine 3 ayda bir yapılması planlanan güvenlik ve işbirliği görüşmelerini askıya almıştır. Suriye'nin görüşmelerin yeniden başlatılması çağrısı, Öcalan'ın Türkiye'ye iadesi ya da üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilmesi, Lübnan'daki PKK faaliyetlerinin sona erdirilmesi için Türkiye-Suriye-Lübnan üçlü güvenlik işbirliği mekanizmasının başlatılması önkoşuluna bağlanmıştır. İlişkileri gerginleştiren diğer bir husus ta Suriye ile Yunanistan'ın ortak savunma anlaşması imzalamalarıdır. Bu anlaşmaya göre Suriye, Türkiye ve Yunanistan'ın bir çatışmaya girmesi halinde Yunan savaş uçaklarına Suriye hava sahasını kullanma hakkı vermiştir. Türkiye bunun üzerine tavrını daha da sertleştirme yoluna gitmiştir. Bir yandan PKK'ya destek veren ülkelere yönelik politikalar sertleştirilirken, öbür taraftan İsrail ile yakınlaşma süreci hızlandırılmıştır.¹⁵⁶

1995 yılındaki diğer bir önemli gelişme de Suriye'nin su sorununu iki ülke arasında bir sorun olmaktan çıkarmaya çalışan girişimidir. Suriye; Mısır, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin dışişleri bakanlarıyla Şam'da bir toplantı düzenlemiştir. Şam Deklarasyonu İttifakı olarak bilinen oluşum 29 Aralık 1995 tarihinde Şam'da bir araya gelmiş ve kirli suların Suriye'ye akıtılmamasını ve Fırat'ın sularının paylaşımı hususunda adil bir anlaşma yapılmasını istemiştir. Suriye'nin bu talepleri Fırat Nehri üzerinde Birecik Barajı'nın kredi anlaşmasının imzalanması ertesinde Türkiye'ye verdiği notada belirtilmişti.¹⁵⁷ Dışişleri Bakanı Deniz Baykal terör konusunda Suriye'yi uyarmış ve Türkiye Şam büyükelçiliği aracılığıyla Suriye hükümetine su konusunda bir nota vermiştir.¹⁵⁸

Türkiye 1996 yılına girdiğinde, PKK terör örgütünün faaliyetleri tüm hızıyla devam etmekteydi. 23 Ocak 1996'da Türkiye Suriye'ye bir nota daha göndermiş ve

¹⁵⁵ Günseli Kartay, "Irak'ın toprak bütünlüğü korunmalı", *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1994

¹⁵⁶ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 559.

¹⁵⁷ Mehmet Tomambay, "Fırat ve Dicle'nin Sularında Oynanan Santranç", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 7, Sayı 20, Bahar 1996, s.96.

¹⁵⁸ "Türkiye Suriye'ye sertleşiyor", *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1996

Öcalan'ın Türkiye'ye iadesini istemiştir. Daha sonra da İsrail ile askeri işbirliği anlaşması imzalamıştır. Suriye'nin Türkiye'ye tepkisi ise Arap Birliği toplantısının gündemine su sorunu aldirmek olmuştur. Türkiye'nin İsrail ile imzaladığı askeri işbirliği anlaşması Suriye dışında diğer Arap ülkelerinde de tepkiyle karşılanmıştır.¹⁵⁹

1997 yılında Refah-Yol hükümeti Savunma Bakanı Turhan Tayan İsrail'i ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Suriye, İran ve Irak'ın tehdit oluşturan ülkeler olduğu belirlenmiş ve ortak askeri tatbikatlar yapılması kararlaştırılmıştır. Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir'in İsrail ziyareti esnasında da İsrail Savunma Bakanı ve ABD'li yetkililerle Suriye ve İran'a karşı atılacak somut adımlar belirlenmiştir. Bu gelişmelerin neticesinde İran, Irak, Mısır, Suriye, Lübnan ve Arap Birliği duydukları kaygıları dile getirmişlerdir. Arap ülkeleri Türkiye-İsrail yaklaşmasına karşı kendileri de ittifak girişimlerinde bulunmuşlardır.¹⁶⁰

Türkiye, 2 Temmuz 1998'te İyi Komşuluk Forumu diye anılan belgeyi Suriye'ye iletmıştır. Bu belgede 10 ilke sıralanmıştır ve bu ilkelerin kabulü halinde Suriye ile ilişkilerin geliştirilebileceği söylenmiştir. Bu ilkeler şöyledir: Sınırların değişmezliği, sorunların barışçıl yollardan çözümü, terörle mücadelede işbirliği, insan haklarına saygı, içişlerine karışmama, kuvvet kullanmama, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümünü taahhüt etme, terörist örgütlerin diğerinin aleyhine kullanımına izin vermeme ve uyuşmazlıklara ve yanlış anlamalara yol vermemek için birbirlerine zarar verici faaliyetlerde bulunmama.¹⁶¹

Bu arada Suriye'de karşı girişimde bulunmuş, 1982 yılından beri kapalı olan Kerkük-Banyas petrol boru hattının yeniden açılması için Suriye ve Irak petrol bakanları Bağdat'ta bir araya gelmişlerdir. Bu anlaşmayla BM tarafından uygulanan ambargo ihlal edilmiş olacaktı. Ambargo, Irak ham petrolünün Türkiye üzerinden veya Körfez üzerinden dağıtımını zorunlu kılmaktaydı.¹⁶²

¹⁵⁹ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 560.

¹⁶⁰ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 564.

¹⁶¹ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 565.

¹⁶² "Irak petrolüne Suriye yolu", *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1998

Başbakan Mesut Yılmaz Ortadoğu gezisini eleştiren Suriye'yi bölücü teröre destek vermekle suçlamıştır.¹⁶³ Suriye de Türkiye'nin Arap toprakları üzerinde yayılmacı emelleri olduğunu söylemiştir.¹⁶⁴

3.3.1. Adana Mutabakatı ve Yumuşayan İlişkiler

Türkiye-Suriye ilişkileri gitgide gerginleşmekteydi. Türkiye'deki askeri ve siyasi üst düzey yetkililerden açıklamalar gelmeye başlamıştır. Türkiye açısından geri dönülemez bir noktaya gelindiğini Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in çıkışı göstermekteydi.

Reyhanlı'da halka seslenen Orgeneral Ateş'in konuşması şöyleydi:

*"Türk devleti olarak komşularımızla iyi ilişki kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize ve gayretimize rağmen bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komşular, iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı."*¹⁶⁵

Suriye'ye yönelik uyarıların artmasıyla birlikte Türkiye'nin güney sınırında hareketlilik gözlemlenmektedir. Hatay'dan Şırnak'ın Cizre ilçesine kadar Suriye sınırında stratejik noktalara birlikler kaydırılmış ve birçok askeri önlem alınmaktaydı. Ayrıca NATO'nun planlı tatbikatlarından Dynamic 98, 11 üye ülkenin silahlı kuvvetlerinin katılımıyla İskenderun ve çevresinde başlamaktaydı. Tatbikata Yunanistan da iştirak etmekteydi.¹⁶⁶ NATO tatbikatının İskenderun ve çevresinde yapılması müttefiklerin ve ABD'nin Türkiye'nin yanında olduğuna dair bir işarettir. Türkiye ve Suriye arasında yaşanacak bir çatışma da Suriye aradığı desteği uluslararası toplum nezdinde bulamayabilirdi.

¹⁶³ "Yılmaz'dan Şam'a sert yanıt", *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1998

¹⁶⁴ "Suriye'nin Türkiye Kaygısı", *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1998

¹⁶⁵ "Suriye'ye sabrımız kalmadı", *Hürriyet*, 17 Eylül 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/09/17/67031.asp>, (06.08.2013)

¹⁶⁶ "Suriye sınırına yığınak", *Hürriyet*, 1 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/01/69497.asp>, (07.08.2013)

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Meclis açılış konuşmasında Suriye'nin PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürdüğünü ve Türkiye'nin uyarılarına ve barışçı açılımlarına rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabalede bulunma hakkını saklı tuttuğunu ve sabrının taşmak üzere olduğunu söylemiştir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu da Türkiye ve Suriye arasında ilan edilmemiş bir savaş hali olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷ Türkiye-Suriye ilişkileri giderek gerginleşirken¹⁶⁸ Suriye krizi hususunda Meclis'te hükümete destek vermiştir. Partiler alınacak tedbirler konusunda hükümet politikalarını onaylamaktadırlar.¹⁶⁹

Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, Türkiye ve Suriye arasındaki gerilimi yumuşatmak amacıyla iki ülke liderini de telefonla aramıştır. Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa 1973 Arap-İsrail Savaşı'nı konu alan bir seminerde *"Türkiye ile Suriye arasında gerçek bir sorun var. Fakat bu sorun, diplomatik ve siyasi çerçevede çözülmelidir."* açıklamasında bulunmuştur. Musa, Mısır'ın sorunun büyümesini engellemek için her çabayı göstereceğini belirtmiştir.¹⁷⁰

Fırat Üniversitesi'nin yeni öğretim yılı açılışı için Elazığ'da gazetecilerin sorularını yanıtlayan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel *"Suriye'nin yaptığı ne insanlığa, ne müslümanlığa, ne de komşuluğa ne de kardeşliğe sığar."* diyerek Suriye'ye sert mesaj göndermiştir. Demirel *"Biz uyardık. Sadece Suriye'yi değil, dünyayı uyarıyoruz. Bundan çok muzdaribiz. Bir komşu ülke diğer komşu ülkeye bunu reva göremez. Eli kanlı çeteleri, eşkiyayı kendi hudutları dahilinde muhafaza edip Türkiye'nin içine salamaz. İşte bunu bütün dünya duysun istedik. Bizim yaptığımız nefis müdafasıdır. Bundan sonra ne olacağı gelişmelere bağlı."*

¹⁶⁷ "Suriye'ye sert tepki", *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1998

¹⁶⁸ Stephen Kinzer, "Turkey's Ties To Syria Sink To War in All But the Name", *The New York Times*, 04.10.1998, <http://www.nytimes.com/1998/10/04/world/turkey-s-ties-to-syria-sink-to-war-in-all-but-the-name.html>, (17.12.2013)

¹⁶⁹ "Meclis'ten hükümete büyük destek", *Hürriyet*, 3 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/03/69860.asp>, (07.08.2013)

¹⁷⁰ "Mübarek Devrede", *Hürriyet*, 4 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/04/70049.asp>, (08.08.2013)

demıştır.¹⁷¹ Türkiye, cumhurbaşkanlığı düzeyinde sert mesajlar vermiştir. Cumhurbaşkanı, ayrıca, Türk ordusunun başkomutanı konumundadır. En üst makamdan gelen mesajlar Türkiye'nin ciddiyetini ortaya koymaktaydı.

Bu arada birçok ülke de Türkiye ve Suriye arasındaki krize arabuluculuk yapmak için devreye girmeye çalışmıştır. Ürdün Prensi Hasan Bin Talal Cumhurbaşkanı Demirel ile bir telefon görüşmesi yapmış ve krizin daha fazla tırmanmamasını istemiştir. Öbür taraftan İran ve Lübnan, Hafız Esad ve Şam'lı yetkililerle görüşmekteydi.¹⁷² Hüsnü Mübarek, 6 Ekim 1998 tarihinde görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gelmiştir. Ancak bu konuda Türkiye'nin tavrı Öcalan'ın teslim edilmesi ve PKK'ya verilen desteğin kesilmesi ön şartına dayanmaktaydı. Mübarek'in görüşmesinden somut bir adım çıkmamıştı.¹⁷³ Ayrıca MGK toplantısında da askerler, emir verildiği takdirde sabah sınırdan geçip, öğleden sonra Şam'da olunabileceğine yönelik açıklamalar yapmışlardır.¹⁷⁴

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ortamı yumuşatmak amacıyla İran Dışişleri Bakanı ile Türkiye'ye mesaj yollamıştır. Bu mesajında Esad, Suriye'de PKK'lıların bulunduğunu kabul etmekte ancak destek vermediklerini ve tedbir alacaklarını söylemiştir. Esad ülkesinde Kürt vatandaşlarının bulunduğunu, bunların arasında PKK sempaticianları olabileceğini ve süreç içerisinde halledebileceklerini iletmiştir.¹⁷⁵

Bu arada Bakanlar Kurulu toplantısında Şam yönetiminin teröre verdiği desteği çekmesi için 45 gün süre tanınmıştır. Bu sürenin sonunda Suriye'nin terörü beslemeye devam etmesi halinde diplomatik girişimlere son verilmesi ve gereğinin yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır. 45 gün içinde bakanlar da dahil olmak üzere

¹⁷¹ "Artık, acı çekmek istemiyoruz", *Hürriyet*, 5 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/05/70258.asp>, (08.08.2013)

¹⁷² "Arabulucular sıraya girdi", *Hürriyet*, 6 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/06/70442.asp>, (08.08.2013)

¹⁷³ "Önce Apo' Mübarek", *Hürriyet*, 7 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/07/70607.asp>, (08.08.2013)

¹⁷⁴ "Öğlen Şam'dayız", *Hürriyet*, 7 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/07/70602.asp>, (08.08.2013)

¹⁷⁵ "Şam'dan geri adım", *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1998

önemli ülkeler de diplomatik girişimlerde bulunulması ve Suriye'nin teröre verdiği desteğin tüm açıklığıyla dünyaya anlatılması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶

Diğer yandan, Türkiye'ye uluslararası platformlardan destek gelmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Güneydoğu Avrupa Dairesi Direktör Yardımcısı Dana Bauer Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği desteği kesmesi için güçlü telkinlerde bulunduklarını söylemiş ve ABD yönetiminin PKK terör örgütünü terörist bir örgüt olarak tanıdığı olduğunu hatırlatmıştır. Öbür taraftan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev bu gerginlikte Türkiye'nin tarafında olduklarını söylemiştir.¹⁷⁷

Türkiye tarafından sert mesajlar geldikçe, Suriye tarafından da yumuşama belirtileri gelmeye başlamıştır. Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa Suriye'nin yumuşama mesajını getirmiştir; ancak Ankara mesajı ihtiyatla karşılamış ve somut adımlar atılmasını istemiştir.¹⁷⁸

Gerginliğin en üst seviyeye tırmandığı sıralarda Abdullah Öcalan 17 Ekim'de Suriye'den çıkarılmıştır. Bunun üzerine 19-20 Ekim tarihlerinde iki ülke yetkilileri Adana'da bir araya gelmişlerdir. Yapılan görüşmeler sonrasında Türk heyeti adına Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Uğur Ziyal, Suriye heyeti adına da Siyasi Güvenlik Başkanı Tümgeneral Adnan Badr Al Hassan tarafından imzalanan Adana Mutabakatı'nın Suriye tarafından üstlenilen yükümlülükleri şöyledir:

1-) Öcalan şu andan itibaren Suriye'de değildir ve kesinlikle Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir. PKK unsurlarının da Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.

2-) PKK kampları şundan itibaren faaliyette değildir ve faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir. Birçok PKK'lı tutuklanmış ve adalete sevk edilmiştir. Listeleri vardır ve Suriye bu listeleri Türk tarafına teslim etmiştir.

¹⁷⁶ “Şam’a 45 gün süre”, *Hürriyet*, 8 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/08/70769.asp>, (08.08.2013)

¹⁷⁷ “Washington’dan Suriye’ye uyarı”, *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1998

¹⁷⁸ “Apo için savaşılmaz”, *Hürriyet*, 13 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/13/71713.asp>, (09.08.2013)

3-) Suriye topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, toprakları üzerinde, PKK'nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.

4-) Suriye PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde diğer terör örgütleri meyanında, PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.

5-) Suriye, ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmaya ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir. PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmalarına müsaade etmeyecektir.

6-) Suriye, PKK terör örgütü ele başısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır. Taraflar yukarıda değinilen tedbirlerin etkili ve şeffaf bir biçimde uygulanmaları yönünde bazı mekanizmalar oluşturmayı kararlaştırmışlardır. Bu bağlamda;

a-) İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal ve doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve kullanılmaya başlanacaktır.

b-) Taraflar yekdiğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler Misyon şefleri tarafından bulunulan ülke makamlarına takdim edileceklerdir.

c-) Türk tarafı terörle mücadele bağlamında, güvenliği arttırıcı tedbirlerin ve bunların etkinliğini denetlemek üzere, bir sistemin kurulmasını Suriye tarafına önermiştir. Suriye tarafı, bu öneriyi makamlarının onayına sunacağını ve neticesi hakkında en kısa zamanda bilgi vereceğini belirtmiştir.

d-) Türk ve Suriye tarafları, Lübnan'ın da muvafakatının alınması kaydıyla, PKK terörüyle mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmışlardır.

e-) Suriye tarafı, bu tutanakta sözü edilen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir.¹⁷⁹

Suriye, PKK terör örgütüne verdiği destek süresince örgütün güç kazanmasına büyük katkı sağlamıştır. Suriye'nin bu yıllarda sağladığı destek, örgütün ileriki yıllarda da Türkiye açısından büyük bir sorun olmasının en büyük nedenlerindendir.

¹⁷⁹ A. Öner Pehlivanoglu, *a.g.e.*, s. 122.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SURIYE İLE İLİŞKİLERDE 2000'Lİ YILLAR: İLİŞKİLERİN GELİŞMESİNE VE BOZULMASINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

4.1.Suriye ile İlişkilerde İlerleme Dönemi

4.1.1. 2000'li Yılların Başında Uluslararası Ortam

Soğuk Savaş'tan galip olarak ayrılan ABD askeri, ekonomik ve siyasal yönden tek süper güç haline gelmişti. Bunu da Körfez Savaşı sırasında Baba Bush'un ilan ettiği Yeni Dünya Düzeni kavramıyla ortaya koymuştur. Körfez Savaşı BM meşruiyeti altında ABD'nin askeri olanaklarının ve operasyonel gücünün tüm dünya tarafından görülebildiği bir alan olmuştur. ABD tüm dünya ülkelerinin gözünde müttefik olunmasa bile düşmanlığı kazanılmaması gereken bir aktördü ve 2000'li yıllara girerken dünya politikasında tek hakim güçtü.

11 Eylül 2001 Salı sabahı tüm dünya politikalarını etkileyecek bir olay yaşanmıştı. Topraklarında hiçbir zaman savaşın getirdiklerini yaşamamış ve hep deniz aşırı ülkelerde savaşmış olan ABD, topraklarında ilk kez büyük bir saldırıyla karşı karşıya kalmıştır.

Aşırı İslamcı grup El-Kaide ile bağlantılı 19 terörist 11 Eylül 2001 tarihinde dört uçağı kaçırmış ve ABD'ye yönelik intihar saldırısı düzenlemişlerdir. Uçaklardan ikisi New York şehrindeki Dünya Ticaret Merkezi'ne çarpmışlardır. Üçüncü uçak, başkent Washington'un biraz dışındaki Pentagon'u vurmuş, diğer uçak Pensilvanya'da düşmüştür. Bu saldırılar sonucunda üç bini aşkın insan hayatını kaybetmiştir.¹⁸⁰

ABD'de yaşanan terörist saldırılar sonucunda küresel terörizm, yeni yüzyılın en büyük tehdidi olarak ortaya çıkmıştır. Küresel tehditle küresel çapta mücadele edilmeliydi. Bunun için de ABD yeni güvenlik stratejisi oluşturmuştur.

¹⁸⁰ "9/11 Attacks", *History*, <http://www.history.com/topics/9-11-attacks>, (13.08.2013).

2002 yılında ABD yeni ulusal güvenlik stratejisini açıklamıştır. ABD'nin yeni güvenlik stratejisi küresel terörle mücadeleden, bölgesel çatışmaları paydaşlarla birlikte önlemekten, kitle imha silahlarının yayılımını engellemekten, küresel ekonominin serbest pazar ve ticaret yoluyla büyümesinden, açık toplumlar ve demokratik altyapının oluşturulmasından, diğer küresel paydaşları ile işbirliğinden bahsetmekteydi. Başkan Bush 1 Haziran 2002 tarihinde yaptığı konuşmada barışı tiranlara ve teröristlere karşı koruyacaklarını ve barışı her kıtada özgür ve açık toplumları desteklemek için yayacaklarını söylemiştir.¹⁸¹ Soğuk Savaşın bitişiyle doldurulamayan güvensizlik alanları 11 Eylül saldırılarından sonra doldurulmaya çalışılacaktı. Başkan Bush burada tiranlar derken demokratik olmayan yönetimleri kastetmiş ve onlarla mücadelenin sinyalini vermiştir.

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD, ülkeleri terörden yana olanlar ve olmayanlar diyerek kategorize etme yoluna gitmiş ve ülkelere yerlerini seçme çağrısında bulunmuştur. Uluslararası toplumda büyük boyutta terörizme karşı bir koalisyon oluşmuştur. NATO, tarihinde ilk defa 5. maddenin¹⁸² işletilmesine karar vermiştir.

ABD'nin güvenlik stratejisindeki değişimlere bağlı olarak Afganistan Operasyonu gerçekleştirilmiştir. 11 Eylül'den 26 gün sonra ABD, El-Kaide'yi barındırdığı gerekçesiyle ilk operasyonu gerçekleştirmiştir. ABD, 7 Ekim 2001 tarihinde İngiltere ile birlikte, Fransa, Almanya, Avustralya, Kanada gibi ülkelerin lojistik desteğini de alarak El-Kaide terör örgütü lideri Usame Bin Ladin ve bunlara destek verdiği iddiasıyla Taliban rejimine karşı büyük çapta operasyon

¹⁸¹ Bkz., The National Security Strategy of the United States of America, <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, (12.12.2013)

¹⁸² Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırının ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir. Bkz., <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/turkish/art1.html>, (13.08.2013)

başlatmıştır. 1 ayın sonunda Taliban rejimi yıkılmıştır.¹⁸³ 21 Aralık 2001 tarihinde de yeni kurulmuş Afgan Geçiş Hükümeti'ne yardım etmek, Kabul ve çevresinin güvenliğini sağlamak ve Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasına destek vermek için ISAF kurulmuştur.¹⁸⁴

ABD'nin teröre karşı açtığı savaşın ilk ayağı kısa dönemli olarak başarıyla gerçekleşmiştir. Ancak aradan on yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen Afganistan'da istikrara yönelik önemli bir netice gerçekleşmemiştir.

ABD başkanı George W. Bush 29 Ocak 2002 tarihindeki ulusa sesleniş konuşmasında Irak, İran ve Kuzey Kore ülkelerini Şer eksenini kapsamında değerlendirmiş, bu ülkelerin ABD ve müttefiklerine saldırabileceğini söylemiştir.¹⁸⁵ ABD tarafından ilerleyen dönemde şer eksenini genişletilmiştir. Kitle imha silahları üretme çabası içinde oldukları iddiasıyla Küba, Libya ve Suriye gibi ülkeler de şer eksenine dahil edilmiştir.¹⁸⁶

11 Eylül saldırıları sonucu başlayan ABD müdahaleciliği Afganistan operasyonundan sonra da devam etmiştir. Ortadoğu'daki dengeleri alt üst edecek ve bölge ülkelerini ekonomik ve siyasal anlamda çok zorlayacak bir dönemin eşiğine gelinmiştir. ABD, Irak'ın elinde kitle imha silahları bulunduğu gerekçesiyle bu ülkeye savaş açmıştır.

4.1.2. 2003 Irak Savaşı

Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'taki silahların kontrolü ve denetimi BM kararına rağmen sorun olmaktan bir türlü çıkmamıştır. Bu durum 2002 yılına kadar bu şekilde sürmüştür.

BM Genel Sekreteri silah denetçilerinin Irak'a geri dönmesi ve çalışmalara başlaması hususunda Bağdat Hükümeti ile yaptığı istişarelerden bir sonuç

¹⁸³ "U.S led attack on Afghanistan begins", *History*, <http://www.history.com/this-day-in-history/us-led-attack-on-afghanistan-begins>, (31.12.2013)

¹⁸⁴ "About ISAF", *ISAF*, <http://www.isaf.nato.int/history.html>, (31.12.2013)

¹⁸⁵ "Terörle savaşın bir yılı", *Hürriyet*, <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/11eylul/krono.asp>, (31.12.2013)

¹⁸⁶ "ABD şer eksenini genişletti", *NTVMSNBC*, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/151076.asp>, (14.08.2013)

alamamıştır. Bunun üzerine BMGK 8 Kasım 2002’de 1441 sayılı kararı almıştır.¹⁸⁷ 1441 sayılı kararda silahlanma konusunda belirtilen kriterlere uyulmaması durumunda Irak’a bir takım yaptırımlar uygulanabileceği ifade edilmiştir. Bu kararlar Irak’ın 1990 yılından itibaren alınan BM kararlarına rağmen, kitle imha silahları ve uzun menzilli silah üretimine devam etmesi ve bu türden silahların bulunduğu yerler hakkında eksiksiz ve nihai bir rapor vermemiş olması kınanmakla birlikte, ilgili kuruluşlara Irak’ta gözlem ve denetleme imkanı verilmemiş olması eleştirilmektedir. Irak’tan, 1441 sayılı kararı izleyen 30 gün içerisinde uyguladığı silah programı hakkında ayrıntılı bir raporu BM’ye vermesi beklenmekteydi. Irak’ın buna uymadığı takdirde BM kararlarını tekrar ihlal edeceği belirtilmekteydi.¹⁸⁸

Bağdat yönetimi, 20 Eylül 2002 tarihinde BM silah denetçilerini kabul ettiklerini ve BM’nin yeni kararının Irak’a yönelik bir savaşın bahanesi olduğunu açıklamıştır. İlaveten, Irak 13 Kasım 2002’de BMGK’nin BM silah denetçilerinin Irak’a dönmesini ve burada serbestçe çalışmalarını öngören 1441 sayılı kararını koşulsuz kabul ettiğini BM Genel Sekreteri’ne bildirmiştir. Bu gelişmeleri takiben BM silah denetçileri 3 Aralık 2002 tarihinde Irak’ta denetime başlamıştır. Aynı gün ise ABD Başkanı Bush BM kararına istinaden elindeki silahların listesini vermesi için Irak’a 8 Aralık 2002’ye kadar süre vermiştir. Irak bu sürenin dolmasına bir gün kala kitle imha silahları hakkındaki raporu BM yetkililerine teslim etmiştir. Ayrıca Saddam Hüseyin Körfez Savaşı dolayısıyla Kuveyt ve komşu Arap ülkelerinden özür dileyerek Irak’ın Arap ülkelerine tehdit olmadığı hususunda güvence vermek istemiştir. Kitle imha silahları konusunda 9 Ocak 2003’te BM Silah Denetleme Heyeti Başkanı, Irak’ta 60 günlük incelemenin sonunda hiçbir kitle imha silahı bulunmadığını bildirmiştir.¹⁸⁹

ABD yönetimi açıklamalardan memnun kalmamıştır. 5 Şubat 2003’te ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Güvenlik Konseyi’nde Saddam Hüseyin’in işbirliği yapmadığı konusunda kanıtların olduğunu ve bunun bedelini ödeyeceğini ifade etmiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan ise bütün alternatiflerin başarısızlığı

¹⁸⁷ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 604.

¹⁸⁸ Sercan Reçber, “Irak’a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Önemi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 4, No:13,2007, s.59-82,

¹⁸⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, 8. Basım, Der Yayınları, 2010, s. 1028-1029.

halinde, Irak'ın savaş yoluyla silahsızlandırılmasıyla ilgili tüm kararların BM tarafından alınması gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁰

Güvenlik Konseyi üyeleri arasında da ayrım göze çarpmaktaydı. Daimi üyelerden Fransa, Rusya ve Çin ve geçici üyelerden Almanya ve Suriye kesinlikle savaşa karşı olduklarını açıklamışlardır. Öbür taraftan, Meksika ve Kanada güç kullanımına taraf olmadıklarını bildirmekteydiler. BMGK'nin geçici üyelerinden Pakistan, Angola, Kamerun, Gine ve Şili kararsızlar arasında yer alırken, Bulgaristan; ABD ve İngiltere'nin yanında yer almıştır. İspanya, İtalya, Danimarka, Portekiz, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Arnavutluk, Hırvatistan, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya ABD ve İngiltere'nin yanında saf tutmaktaydılar. Amerika'nın tek taraflı güç kullanma tutumuna karşı çıkan ülkeler arasında Fransa, Almanya, Belçika, tüm Ortadoğu ülkeleri, Türkiye ve Endonezya bulunmaktaydı. 114 ülkenin katılımıyla gerçekleşen Bağlantısızlar toplantısında Irak'ın 1441 sayılı karara uyması istenmiş ve ABD'nin tek taraflı güç kullanma isteğine karşı çıkmıştır.¹⁹¹

Bu sırada çeşitli yerlerdeki protesto gösterilerine rağmen ABD askeri yığınak yapmaya devam etmiştir. 17 Mart itibarıyla bölgede konuşlanan Amerikan askeri sayısı 225 bine yükselmiştir. Bush Saddam Hüseyin'e ülkeyi terk etmesi için 48 saat süre tanımıştır, aksi takdirde askeri operasyon başlatacakları ultimatomeni vermiştir. Irak Parlamentosu ve Baas Partisi yönetimi olan Devrim Komuta Konseyi'nin bu ultimatomeni reddetmesi üzerine Bush yönetimi savaşı başlatmıştır.¹⁹²

ABD ve İngiltere kuvvetleri tarafından düzenlenen Irak'a Özgürlük Operasyonu 20 Mart sabahı başlamıştır. BMGK üyelerinden Fransa, Rusya, Çin ve Almanya saldırıların durdurulması çağrısında bulunmuşlardır. Birçok ülke saldırıları

¹⁹⁰ "Savaşın Kronolojisi", *Hürriyet*, 19.03.2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=211006>, (15.08.2013)

¹⁹¹ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 605-606.

¹⁹² "Savaşın Kronolojisi", *Hürriyet*, 19.03.2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=211006>, (15.08.2013)

kınamıştır. ABD kuvvetleri 9-10 Nisan 2003'te bir direnişle karşılaşmadan Bağdat'a girmiştir. ABD Başkanı Bush, 1 Mayıs'ta savaşın resmen bittiğini açıklamıştır.¹⁹³

Soğuk Savaş'ın bitişiyle tek süper güç konumuna gelen ABD, bu gücünü belki de tek taraflı olarak Irak üzerinde kullanarak hem kendi müttefikleri açısından hem de bölge ülkeleri açısından bir güvensizlik ortamı yaratmıştır.

4.1.3. 2003 Irak Savaşı ve Türkiye

2001 yılı sonlarından itibaren ABD'nin Irak'a yönelik baskıları artmaktaydı. Türk yöneticiler bu baskıyı görmüşler ve Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Genelkurmay Başkanı düzeyinde Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduğu ve parçalanmaması gerektiği yönünde demeçler vermişlerdir.¹⁹⁴ Başbakan Bülent Ecevit Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e 4 Şubat 2002 tarihinde bir mektup göndererek ABD'nin Irak'a saldırmasını önlemek amacıyla BM silah denetçilerini ülkesinde kabul etmesini önermiştir. Ancak bu istek, 9 Şubat 2002'de reddedilmiştir.¹⁹⁵

Türkiye, 1991 Körfez Savaşı'nın da verdiği tecrübeyle yeni bir Amerikan müdahalesinin Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupları güçlendireceğini ve bağımsız bir Kürt devletinin kurulabileceği endişesini yaşamaktaydı.

Bölgede gerginliğin tırmandığı sıralarda, 4 Ekim 2002'de Irak'ın kuzeyinde Kürdistan Ulusal Meclisi'nin yeniden toplanması ve anayasa çalışmalarına başladığı söylentileri Türkiye'nin tepkisini çekmiş ve endişesini daha da arttırmıştır. Türk karar vericileri Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir devletin kurulamayacağı yönünde açıklamalar yapmaktaydılar. 22 Ekim'de Milli Güvenli Kurulu, ABD ve Irak'a aralarındaki sorunu BM zemininde ve uluslararası hukuk çerçevesinde barışçıl yollarla çözmesi yönünde açıklamada bulunmuştur. Ayrıca Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin kurulması halinde Türkiye'nin bunu Irak'a müdahale nedeni olarak göreceği belirtilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹³ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 607-609.

¹⁹⁴ Hürriyet, 26.12.2001, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/12/26/hurriyetim.asp>, (16.08.2013)

¹⁹⁵ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 1196.

¹⁹⁶ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 1196-1197.

Öbür taraftan Türkiye, sorunun barışçıl yollardan çözümü için girişimlerde bulunmaktaydı. Başbakan Abdullah Gül bölge gezisine çıkmıştır. Ocak ayında yaptığı gezide Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve İran'a ziyaretlerde bulunmuştur.

Bu ziyaretlerin sonucunda Irak sorununun Türkiye'nin ev sahipliğinde 24 Ocak 2003 tarihinde Irak Konusunda Bölgesel Girişim-Dışişleri Bakanları toplantısı İstanbul Çırağan Sarayı'nda yapılmıştır. Toplantıda Irak'tan BM kararlarına daha aktif katılması ve BM silah denetçileriyle daha fazla işbirliği içinde olması istenmiştir.¹⁹⁷ Türkiye bölge ülkelerini de sürecin içine katarak ortak bir düşünce oluşturmaya çalışmıştır. Diğer yandan ABD'li yetkililerle Türkiye üzerinden Irak'a ikinci cephe açılmasına yönelik tezkereye ilişkin görüşmeler de sürdürülmüştür.

Türkiye'nin tezkere konusundaki görüşmelerdeki temel prensipleri şu şekildeydi: Türk ordusu Irak operasyonu ile ilgili oluşturulan uluslararası koalisyonun dışında kendi başına Kuzey Irak'a girecek ve böylece doğrudan Irak'a yönelik harekatin içinde bulunmamış olacaktır. Türkiye'nin bunu yapmasının nedeni Irak'ın kuzeyinde oluşacak göç hareketlerine karşı bölge içinde önlem almak ve sınır güvenliğini korumaktır. ABD'nin Türkiye'deki üslerden yararlanabilmesi de Irak'ın kuzeyine giren Türk birliklerinin tamamen bağımsız hareket etmesine bağlanmıştır. Irak'ın kuzeyine giren Türk birliklerinin komutası ABD'de olamayacak, Türk general de olacaktı. Türkiye; bir ortak hareket merkezinin oluşturulmasını, Celal Talabani ve Mesut Barzani'ye bağlı Kürt gruplarına silahların kendi denetiminde verilmesini ve kendi denetiminde toplanmasını istiyordu. Silahların PKK'nın eline geçmesi istenmemiştir.¹⁹⁸

ABD, Türkiye'den altı hava üssü, Akdeniz'e kıyısı olan üç limanın kullanımını, 80 bin kadar Amerikan askerinin Irak'a geçişinin Türkiye toprakları üzerinden sağlanmasını ve 6 bin kişilik ABD özel kuvvetinin Türkiye'de kalmasına

¹⁹⁷ "Irak'a Uyarı", *Hürriyet*, 24.01.2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/23/238739.asp>, (16.08.2013)

¹⁹⁸ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 636-637.

izin verilmesini istemiştir.¹⁹⁹ ABD Hükümeti savaşın Türkiye ekonomisinin üzerindeki yükünü hafifletmek amacıyla 4 ile 15 milyar dolar arasında mali yardım sözü vermiştir. Bu arada Meclis, Türkiye'deki üslerin modernizasyonuna ilişkin tezkereyi geçirmiştir. Bu tezkereye göre, ABD personeli üslerin yenilenmesi ve geliştirilmesi için çalışmalara başlamak için yetkilendirilmiştir.²⁰⁰

Ancak Türk askerinin yurt dışına gönderilmesi ve yabancı ülke askerlerinin Türk topraklarında bulunmasına ilişkin 1 Mart tezkeresi 264 evet oyunun bulunmasına rağmen, salt çoğunluk olan 267'nin bulunamaması nedeniyle reddedilmiştir.²⁰¹

1 Mart tezkeresinin reddedilmesi üzerine ABD'nin isteği doğrultusunda Başbakanlık Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ikinci tezkereyi göndermiştir ve Meclis savaşın başladığı gün bu tezkereyi kabul etmiştir. Bu tezkere ile hükümete yabancı devletlerin askeri uçaklarına Türkiye'nin hava sahasını açma ve Türk silahlı kuvvetlerini sınır dışına gönderme yetkisi verilmiştir. Fakat ABD ve İngiltere tarafından Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine girmesine karşı oldukları yönünde açıklamalar gelmiştir.²⁰²

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler gitgide gerginleşmekteydi. Temmuz ayının başında 11 Türk subayı Süleymaniye'de ABD askerleri tarafından tutuklanmıştır. Bu olay NATO müttefiki iki ülkenin ilişkilerini derinden sarsmıştır.²⁰³

Türkiye, 2003 Irak Savaşı'na 1991 Körfez Savaşı'ndan aldığı derslerle yaklaşmıştır. ABD yönetimi ise Körfez Savaşı sırasında dış politikasını kendininkiyle uyumlaştıran Türkiye'yi hala Soğuk Savaş mantığı içinde değerlendirmekteydi. ABD, Irak Savaşı sırasında Türkiye ile kapsamlı bir müzakere yürütmemiş ve Türkiye'nin endişelerini giderememiştir. Irak'ın kuzeyinden gelen

¹⁹⁹ Nicole Pope, "Turkey is Playing Hard to Get", *Middle East International*, No. 691, 10 January 2003, s.14-15, Akt., Ramazan Gönen, "Causes and Consequence of Turkey's Out-Of-War Position in the Iraq War of 2003", *The Turkish Yearbook*, Vol. XXXVI, s.76.

²⁰⁰ "Turkey agrees to aid US war", *BBCNEWS*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2731515.stm>, (18.12.2003)

²⁰¹ "Tartışmalı tezkere reddedildi", *Hürriyet*, 01.03.2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/01/255362.asp>, (16.08.2013)

²⁰² Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 1030.

²⁰³ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s. 639.

tehditler Türkiye'yi bölgesel politikalarını yeniden gözden geçirmeye yöneltmiştir. ABD'nin tek taraflı işgali bölge ülkelerini diyalog oluşturmaya ve ilişkilerini geliştirmeye itecektir.

4.1.4. 2003 Irak Savaşı ve Suriye

11 Eylül 2001'de Usame Bin Ladin'in liderliğini yaptığı terör örgütü El-Kaide'nin New York ve Washington'da gerçekleştirdikleri saldırılar Suriye ve Amerika ilişkilerinde yepyeni bir dönem başlatmıştır. Saldırılar dünyada ve Ortadoğu'da büyük bir değişim süreci başlatmıştır. Saldırılardan düşmanlarına karşı mücadelede daha kararlı olarak çıkan ABD Suriye'den tavrını değiştirmesini ve terörizmle mücadele konusunda uluslararası toplumla beraber hareket etmesini istemiştir.²⁰⁴ Türkiye, ayrılıkçı terör ile senelerdir mücadele etmesine rağmen, uluslararası toplumdan somut bir destek görmemiştir.

Beşar Esad yönetimi, 11 Eylül saldırılarının Suriye üzerindeki etkilerini azaltmak gerektiğinin farkındaydı. Esad saldırıları kınamıştır ve saldırıların sorumlularını yakalamak için ABD'ye işbirliği teklif etmiştir. 2002 yılının başlarında FBI ajanları Suriye'de bulunan ve Suriye vatandaşları ile bağlarını sürdüren El-Kaide militanlarını araştırmak için Suriye'ye gelmiştir. ABD Başkanı Bush bundan dolayı Beşar Esad'ı arayıp teşekkür etmiştir. Üst düzey Amerikalı yetkililer de Suriye'den aldıkları bilgilerin çok önemli olduğuna işaret etmişlerdir.²⁰⁵

Ekim 2002'de Suriye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne seçilmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin önemini arttırmıştır. Böylece Suriye bir buçuk yıl boyunca Irak Savaşı'na giden süreçte konseyin kararlarında kendine bir yer bulmuştur. Irak'a yönelik 1441 sayılı BMGK kararına aksi yönde karar vermesi beklenen Suriye evet demiştir. Şam ve Bağdat arasındaki dostane ilişkileri sekteye

²⁰⁴ Eyal Zisser, "Syria and the War in Iraq", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 7, No. 2 June, 2003, s. 47.

²⁰⁵ Eyal Zisser, *a.g.e.*, s. 47-48.

uğratan bu hareket, Suriye'nin Washington'a zeytin dalı uzatması olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁶

Amerika ile yumuşatılmaya çalışan ilişkilere rağmen Suriye cephesinden ABD'ye yönelik çok sert eleştiriler gelmiştir. Washington'un gizli ajandası olduğu iddia edilmiş ve ABD, Ortadoğu'da kendi ve İsrail lehine yeni bir Amerikan düzeni inşa etme hedefiyle suçlanmıştır. Bu konuda Suriye Başkan Yardımcısı Abd-al Halim Kaddam Irak'a yönelik Amerikan saldırısının bu ülkeyi böleceğini ve bunun da İsrail'in stratejik bir amacı olduğunu belirtmiştir. Irak'ın Suriye'nin hinterlandı olduğunu ve Irak Kuveyt'e saldırdığında nasıl Kuveyt'in yanında durdulursa, şimdi Irak'ın saldırı altında olduğunu ve onların yanında durduklarını belirtmiştir.²⁰⁷

Savaşın başlamasına az bir zaman kala Suriye ABD'ye karşı söylemlerini daha da sertleştirmiştir. Beşar Esad, ABD'nin sadece Irak petrolünün kontrolü ve Ortadoğu haritasını kendi dünya görüşüne göre yeniden çizmek ile ilgilendiğini söylemiştir. Esad Lübnan gazetesi El-Safir'e verdiği röportajda Suriye'nin ABD'nin sıradaki hedefi olabileceğini söylemiştir. Suriye yönetimi, vatandaşlarını Şam'da ve diğer şehirlerde Amerika'nın Irak saldırısını protesto etmeleri için cesaretlendirmiş ve teşvik etmiştir.²⁰⁸

Diğer taraftan, Amerikalı yetkililer Suriye'yi Irak'a yardım etmekle Arap gönüllülerinin Suriye üzerinden Irak'a geçişlerine ve Irak'lı yetkililerin Suriye üzerinden kaçışlarına izin vermekle suçlamıştır. Dışişleri Bakanı Colin Powell Suriye'yi yaptırım uygulamakla tehdit etmiştir. En sert mesaj ise Başkan Bush'tan gelmiştir. Bush, Suriye'yi kimyasal silah geliştirmekle suçlamış ve bunun ABD'yi Suriye'ye karşı harekete geçmeye zorlayabileceğini iletmıştır.²⁰⁹

İki ülke arasındaki gerginlik dönemi savaş süresince ve sonrasında da devam etmiştir. Suriye aradığı desteği yakın çevresinde bulmaya çalışmıştır.

²⁰⁶ Steven Simon, "Won't You Be My Neighbor: Syria, Iraq and the Changing Strategic Context in the Middle East", *United States Institute Of Peace Working Paper*, March 2009, www.usip.org, s. 27.

²⁰⁷ Eyal Zisser, *a.g.e.*, s. 50.

²⁰⁸ Eyal Zisser, *a.g.e.*, s. 51.

²⁰⁹ Eyal Zisser, *a.g.e.*, s. 51.

4.1.5. Beşar Esad Dönemi Dış Politikası

Beşar Esad babasının ölümü üzerine 2000 yılının temmuz ayında Suriye Devlet Başkanlığı'na getirilmiştir. Böylece Suriye babadan oğula geçen ilk Arap cumhuriyeti olma özelliğini de kazanmıştır.²¹⁰ Beşar Esad'ın yerine Hafız Esad'ın en büyük oğlu Basil geçecekti. Ancak 1994 yılında şüpheli bir trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Beşar Esad Suriye'ye dönmüş ve liderlik için hazırlanmaya başlamıştır.

Beşar Esad'ın dış politikada karşısına çıkan en zorlu husus, geçiş sürecinde İsrail ve ABD ile baş edebilmek için gerekli kaynağa, desteğe ve korumaya ulaşabilmek ve bu arada ülkedeki rejimi sürdürebilmek olmuştur. Ancak Beşar Esad'ın iktidara geldiği Suriye ile babasının Suriye'si arasında farklar vardır. Beşar Esad Amerika ve Sovyetler arasında kendisine manevra alanı bulamayacaktır. Ayrıca Arap dünyasındaki bölünmüşlük pan-Arap politikaları harekete geçirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, Beşar Esad Suriye'nin konumunu bölgesel ve küresel düzlemde çoklu ortaklıklar kurarak savunmaya çalışmıştır.²¹¹

Suriye'nin son yıllardaki dış politikasındaki önemli gelişmeler şöyle özetlenebilir:

1. Suriye'nin anayasal olarak ve ideolojik düzeyde Lübnan'dan tarihi çekilmesi
2. Lübnan'da görüşmelerin başlaması ve anti-Suriye muhalefetiyle kişisel münasebetler
3. Türkiye üzerinden Golan tepeleri hususunda Suriye ile dolaylı görüşmelerin başlaması
4. Türkiye ile hızlı derinleşen ilişkiler
5. Irak ile diplomatik ilişkilerin ve çok pürüzsüz olmasa da ekonomi ve güvenlik alanlarında ikili işbirliğinin başlaması
6. Suudi Arabistan ve böylece Lübnan'daki Hariri kampıyla yumuşamanın oluşması

²¹⁰ "Syria Under Bashar (II): Domestic Policy Challenges", ICG Middle East Report N°24, 11 February 2004, s. 4.

²¹¹ Raymond Hinnebusch, "Globalization and Generationa lChange: Syrian ForeignPolicy between Regional Conflict and European Partnership", *The Review of International Affairs*, Vol.3, No.2, Winter 2003, s.198.

7. ABD ve İngiltere ile istihbarat işbirliğinin sessiz bir şekilde başlaması (2003 yılında kesilmiştir.)
8. Suriye özellikle Paris olmak üzere birçok Avrupa başkentinde temsil edilir hale gelmiştir ve 2008 Temmuzundaki Akdeniz Konferansı'na davet edilmiştir.²¹²

Beşar Esad Suriye devlet başkanı olduğunda birçok önemli uluslararası sorunla karşıya kalmıştır. 1991 Körfez Savaşı'nın etkileri hala bölgede hissedilmektedir. Bunun üzerine 11 Eylül terörist saldırıları gerçekleşmiş ve ABD terörizme ve terörizme destek veren ülkelere karşı savaş açmıştı. Bunun en somut örnekleri de ilk önce Afganistan işgaliyle başlamış, daha sonra da 11 Eylül saldırılarıyla hiçbir ilgisi bulunmamasına rağmen, kitle imha silahları bulundurduğu gerekçesiyle Irak, Amerikan işgaline uğramıştır. Bu durum ABD-Suriye ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur.

Beşar Esad, ABD ile komşu olmanın verdiği çevrelenmişlikle küresel ve bölgesel aktörlerle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bu anlamda Rusya ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Rusya, bölgede daha etkili olabilmek için Suriye'ye uluslararası alanda destek çıkmıştır ve bu da iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde büyük önemi haizdir. Lübnan Başbakanı Refik Hariri'ye düzenlenen suikast ve İsrail- Hizbullah Savaşı'nda Suriye'nin Hizbullah'a destek vermesi ve bu savaş sonrasında uluslararası kamuoyu tarafından suçlanması ve köşeye sıkışması sonucunda Rusya'nın Suriye'ye verdiği destek iki ülke ilişkilerinin ne boyutta olduğunu göstermesi açısından önemlidir.²¹³

Suriye dış politikasında diğer önemli bir değişiklik Avrupa ile ilişkilere verilen stratejik önceliktir. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac Hafız Esad'ın cenazesine katılan tek Batılı liderdi ve Fransız etkisinin Ortadoğu'da sürmesini istiyordu. Beşar Esad'ın Arap dünyası dışındaki ilk ziyareti eski müttefik Moskova'ya değil; Fransa, İspanya, Almanya, İngiltere gibi Avrupa ülkelerine

²¹² Carsten Wieland, "The present context of Syria's foreign policy change in the region and stagnation at home", *CMES Report No. 2*, June 2010, www.cmes.lu.se/archives/publications/reports, (17.08.2013)

²¹³ Muhammed Hüseyin Mercan, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim", *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 4, Sayı 2, 2010, s. 110.

olmuştur. Beşar Avrupa'yı Suriye'nin ekonomik canlanması için önemli görmekle birlikte ABD'nin düşmanca tavırlarına karşı da politik kalkan olarak düşünmekteydi. Ancak Suriye'nin Batılı politik değerleri kucaklama konusunda yavaş davranması Avrupa ile ilişkilerin stratejik düzeyde gelişmesini engellemiştir.²¹⁴

2006 yılındaki İsrail-Hizbullah savaşında Hizbullah'a verilen desteğin yanında, Esad'ın İsrail'e karşı direnişte başı çeken Hamas örgütüne arka çıkması ve Hamas üst düzey yetkililerinin Şam'da ikamet etmesi, İsrail'e karşı mücadele eden tüm grupları destekleme politikasına devam ettiğini göstermekteydi.²¹⁵ Suriye dış politikadaki hedeflerini gerçekleştirmede yeterli askeri-ekonomik kapasiteye sahip olmadığı için çeşitli grupları desteklemek, müttefikler edinip denge politikası izlemeye çalışmıştır. Golan tepelerini askeri olanaklarla alamamakta ve yıpratma politikası izlemektedir. Su konusunda Türkiye'ye yönelik terör kartını senelerce kullanması da bundandır.

Suriye için diğer bir konu Lübnan meselesidir. 2005 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesi Suriye'nin Lübnan politikalarında değişiklikler yaratmıştır. Öncelikle; suikasttan Suriye sorumlu tutulmuş ve BM'de suikastı incelemek üzere bir komisyon kurulmuştur. Suriye iddiaları reddetmesine rağmen sonuçlarından kurtulamamıştır. Komisyon raporunda, Suriye'nin ilgisi iddiası ülkeyi zor durumda bırakmıştır.²¹⁶ Suriye Lübnan'daki askeri varlığına son vermek, Lübnan'ı bir parçası olarak değil bağımsız bir devlet olarak algılamak zorunda kalmıştır.

Suriye iki bölgesel güçte ülke olan İran ve Türkiye ile de ilişkilerini geliştirmiştir. Suriye ve İran mezhep yakınlığı dolayısıyla birbirlerine sempati ile bakmaktadırlar. Günümüzde Suriye rejiminin en büyük destekçisi İran'dır. Son yıllarda Şii Hilali²¹⁷ tartışmaları Ortadoğu jeopolitiğinde sıklıkla dile getirilmektedir. Türkiye ile Suriye ilişkileri de Beşar Esad'ın iktidara gelmesinin ardından on yıllık süre içerisinde çok önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye, Suriye uluslararası

²¹⁴ Raymond Hinnebusch, *a.g.m.*, s.203.

²¹⁵ Muhammed Hüseyin Mercan, *a.g.m.*, s. 112.

²¹⁶ Muhammed Hüseyin Mercan, *a.g.m.*, s. 113.

²¹⁷ Bkz., Atilla Sandıklı, Emin Salih, "İran, Şii Hilali ve Arap Baharı", Rapor No: 35, Ağustos 2011, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.

toplum tarafından köşeye sıkıştığında komşu devlet olarak diplomatik desteğini uzatmıştır. Bu iki ülkeyle geliştirilen ilişkiler Suriye'nin bölge yalnızlığını azaltmıştır.

4.1.6. Adalet ve Kalkınma Partisi Dış Politika Anlayışı

AKP'nin çekirdeği 2001 yazında 2002 seçimlerinden yaklaşık 15 ay önce Fazilet Partisi'nden ayrılarak oluşmuştu. Parti geniş bir muhafazakar kesimin desteğinin yanında piyasa ekonomisi, eşitsizlik, yolsuzluk ve adaletsizlikle mücadeleyi savunan liberal kesimin itici gücünü de kazanmıştı. AKP, inanç özgürlüğü, ekonomik liberalizasyon ve demokratikleşmeyi teşvik etmekteydi ve laik bir devletin sınırları içerisinde Türk tarzı politik İslam'ın yeniden tanımlanmasını kolaylaştırmıştı.²¹⁸

Ahmet Davutoğlu 11 Eylül sonrası oluşan dünyada Türkiye'nin pozisyonunun yeniden tanımlanması gerektiğini söylemektedir. Türkiye'nin tek bir bölge ve karaktere indirgenemeyeceğini, Rusya, Almanya, İran, Mısır ve Türkiye gibi ülkelerin kültürel ve coğrafi açıdan tek bir bölgeyle ilişkilendirilerek açıklanamayacağını belirtmektedir. Davutoğlu, Türkiye'yi merkez ülke olarak tanımlamaktadır. Coğrafi açıdan Türkiye eşsiz olmakla birlikte Türkiye'nin çevresiyle olan tarihi bağları da onu merkez ülke konumuna getirmektedir.²¹⁹

2002 yılından beri Türkiye'nin yeni vizyon anlayışıyla politikalarını oluşturmaya başladığını söyleyen Davutoğlu, Türkiye'nin coğrafi konumundan ve tarihi değerlerinden faydalanması gerektiğini söyleyerek dış politika yapım sürecinde beş tane prensip saymaktadır. Bunlardan ilki demokrasiyle güvenlik arasındaki dengenin kurulmasıdır. İkincisi ise komşularla sıfır sorun politikasıdır. Türkiye'nin Gürcistan ve Suriye ile gelişen ilişkileri örnek olarak gösterilmektedir. Üçüncü prensip komşu bölgelerle ilişkileri geliştirmektir. Türkiye bu anlamda Ortadoğu sorunlarının çözümünde aktif bir şekilde yer almaktadır. Dördüncüsü çok taraflı dış

²¹⁸Galip Dalay, Dov Friedman, "The AK Party and the Evolution of Turkish Political Islam's Foreign Policy", *Insight Turkey* Vol. 15 / No. 2 /2013, s. 127.

²¹⁹Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Vol.10/No:1/2008, s. 78-79

politika yürütülmesidir. Beşinci ise ritmik diplomasıdır. Türkiye uluslararası örgütler de aktif bir şekilde yer almaktadır.²²⁰

Bu prensipleri derinleştirmek ve genişletmek mümkündür: İlki, Türkiye'nin çok boyutlu bir dış politika izlemeye başlamasıdır. Soğuk Savaşın bitişiyle, Türkiye ikili ve çok taraflı düzlemde bir diplomasi yürütmeye çalışmaktadır. Arap Ligi ile yapılan Çerçeve Anlaşması ve Körfez İşbirliği Konseyi ile Stratejik Diyalogun geliştirilmesi Türkiye'nin izlemeye çalıştığı çok taraflı diplomasiye örnek gösterilebilir. İkincisi, Türkiye'nin yakın çevresinde olumlu angajmanıdır. Türkiye, bölge ülkeleriyle ilişkilerini hiç olmadığı kadar geliştirmiştir. Üçüncüsü, Türkiye samimi ve uzun süreli ilişkiler geliştirmektedir. Türkiye, ülkelerdeki bütün farklı gruplarla ilişki içine girmektedir. Dördüncüsü, Türkiye bağımsız bir dış politika izlemektedir. Türkiye uzunca bir süre Ortadoğu'da Batı'nın ve ABD'nin jandarması olarak algılanmıştır. Irak konusunda ABD ve Türkiye'nin fikir ayrılıkları Türkiye hakkında yeni bir algının oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca Başbakan Erdoğan'ın 2009 Davos çıkışı ve İsrail'e yönelik tepkisi Ortadoğu ülkeleri gözünde Türkiye'nin Amerika ve Batı'dan ayrı hareket ettiğini göstermiştir. Beşincisi de Türkiye problemleri kazan-kazan stratejisi ile çözmeye çalışmaktadır. Bölgesel sorunların çözümünde bu stratejiyle davranılmaktadır.²²¹

AKP, dış politikasını iki ana kavram üzerine oturtmuştur. Bunlardan birincisi coğrafi ve tarihi bağlara dayanan stratejik derinlik kavramı, ikincisi de komşularla sıfır sorun politikasıdır. Stratejik derinlik kavramı Türk dış politikasında Yeni Osmanlılık tartışmalarını başlatmıştır. Davutoğlu'na göre Büyük Britanya'nın sahip olduğuna benzer bir uluslar topluluğunu Türkiye eski Osmanlı topraklarında niçin kurmamalıdır.²²²

²²⁰ Ahmet Davutoğlu, *a.g.m.*, s. 79-82.

²²¹ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, "Turkey's New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria And Lebanon", *Akademik Bakış*, Cilt 4 Sayı 7 Kış 2010, s. 3-4-5.

²²² Jackson Diehl, "How Wikileaks cables capture 21st-century Turkey", <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/05/AR2010120503428.html>, (20.08.2013)

Başbakan Erdoğan'ın Başdanışmanı İbrahim Kalın da Türkiye'nin post modernliğinin kendi Osmanlı geçmişinde saklı olduğunu söylemektedir.²²³

Türk dış politikasının ikinci ayağı komşularla sıfır sorun politikasıdır. Bu politikanın amacı Soğuk Savaş bunalımlarını ilişkilerin üzerinden atmak ve Türkiye'nin yakın çevresinde eski güvenlik kaygılarından arındırılmış bir refah alanı oluşturabilmektir. Bu politika çerçevesinde Suriye de dahil olmak üzere birçok ülkeyle ilişkiler geliştirilmiştir.

4.1.7. 2000'li yıllarda Türkiye-Suriye İlişkileri

Türkiye'nin dış politikasında Suriye ile olan ilişkiler Soğuk Savaş öncesi, sırası ve hemen sonrasında en problemlili alanlardan birisiydi. İki ülke 1998 yılında savaşın eşiğine gelmiş, Suriye'nin Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmesiyle ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. İmzalanan Adana Anlaşması iki ülke arasındaki işbirliğinin önemli bir habercisiydi. Ancak ilişkilerin somut anlamda ilerlemesi için Suriye'de Beşar Esad dönemini beklemek gerekecektir.

Adana Anlaşması Suriye-Türkiye ilişkilerinde ilk dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. İkinci dönüm noktası ise 2000 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze törenine katılmasıdır. Bu ziyaret, Suriye kamuoyunu olumlu yönde etkilemiştir ve Suriye-Türkiye arasındaki yakınlaşmanın başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.²²⁴

İki ülkenin yakınlaşmasının uluslararası konjonktürden doğan yansımaları da bulunmaktaydı. 11 Eylül saldırılarının devamında gelen ABD'nin Irak savaşı, Türkiye ve Suriye açısından büyük zorluklar yaratmıştır. Suriye'nin Irak konusunda iki önemli endişesi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki ABD'nin Irak'taki varlığıdır. Suriye rejimini ve izlediği politikaları eleştiren ABD, şimdi Suriye'nin komşusu olmuştu. Savaş sonrasında Bush yönetiminin Suriye'ye yönelik söylemi daha da düşmanca bir hal almıştır. Diğer yandan, Ortadoğu'da rejimlerin değişeceğine yönelik ABD yönetiminden gelen mesajlar Şam'ı sıradaki hedefin Suriye olduğu konusunda endişelendirmiştir. Suriye açısından ikinci endişe konusu ise, Irak'ın

²²³ Bülent Aras, "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", *SETA Policy Brief*, No:32, May 2009, s.7

²²⁴ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, *a.g.e.*, s. 9.

toprak bütünlüğünün bozulması ve bir Kürt devletinin kurulmasıdır. Bu endişe çoğunlukla Suriye'nin kendi Kürt popülasyonunun bağımsız bir Kürt devletine olan eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Mart 2005'de Kürt bölgelerindeki ayaklanmalar bu endişeleri güçlendirmiştir. Türkiye de Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulmasıyla ilgili benzer endişeleri yaşamaktaydı. 2004'te PKK ile ateşkesin bitmesi ve ardından yükselen şiddet hareketleri Türkiye'nin konuya ilişkin duyarlılığını arttırmıştır. Türkiye Suriye'deki muhtemel istikrarsızlıktan dolayı endişelenmiş ve bunun Kürt devletinin kurulmasını kolaylaştıracağını düşünmüştür.²²⁵ ABD'nin Irak işgali ve sonrasında yaşananlar önemli ölçüde Kürt nüfus barındıran iki ülkeyi Irak'ın toprak bütünlüğünün yanında kendi toprak bütünlükleri açısından da endişeye sevk etmiştir. Uluslararası ortamdan kaynaklanan gelişmelerin yansımaları bu iki ülkeyi daha da yakınlaştıracaktı.

Başbakan Abdullah Gül'ün Irak'ta olası bir savaşı engellemek için başlatılan mekik diplomasi çerçevesinde Şam'a yaptığı ziyaret, Başbakan Süleyman Demirel'in 1992'de yaptığı ziyaretinden sonra Suriye'ye başbakanlık düzeyinde yapılan ilk ziyaret olmuştur. Bu ziyaret sırasında Beşar Esad Abdullah Gül'e geçmişte yapılan hataların unutulmasını ve geleceğe bakmak gerektiğini belirtmiştir.²²⁶

6 Ocak 2004 tarihinde Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad beraberinde 100 kişilik bir heyetle Türkiye'ye gelmiştir. Böylece, Esad Türkiye'yi 57 yıl aradan sonra ziyaret eden ilk Suriye Devlet Başkanı olmuştur.²²⁷ Beşar Esad ile Ahmet Necdet Sezer'in gerçekleştirdikleri görüşme sonrasında 'çifte vergilendirmenin önlenmesi', yatırımların karşılıklı teşviki anlaşmaları imzalanmıştır. Anlaşmanın 3. Maddesindeki 'Genel Tanımlar' bölümünde Türkiye'nin tanımı şöyle yapılmaktadır: “ *Bu anlaşmadaki Türkiye terimi, uluslararası hukuka uygun olarak, Türkiye'nin, üzerinde egemenlik hakları bulunan iç suları, karasuları ve bunların altındaki toprağı ve üzerindeki hava sahasını içermek üzere Türkiye Cumhuriyeti ülkesini ve Türkiye'nin tabi kaynakların araştırılması, işletilmesi ve korunması konularında*

²²⁵ Meliha Benli Altunışık, Özlem Tür, "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", *Security Dialogue*, vol. 37, no. 2, June 2006, s.228-229.

²²⁶ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 1204.

²²⁷ "Sezar Esad'ı Köşk'te karşıladı", *Hürriyet*, 6 Ocak 2004, [http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/01/06/394655.asp,\(21.08.2013\)](http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/01/06/394655.asp,(21.08.2013))

*üzerinde egemenlik haklarını icra ettiği deniz alanlarını ifade eder.”*²²⁸ Böylece, Suriye Hatay’ın Türkiye’ye ait olduğunu kabul etmiş oluyordu. Sancak sorunun ortaya çıkışından ve Hatay’ın Türkiye topraklarına katılmasından beri zaman zaman dile getirilen Hatay’ın Büyük Suriye’nin bir parçası olduğu iddiası da iki ülke arasında gerginlik oluşturan faktörler arasından çıkmış bulunmaktaydı.

Beşar Esad’ın ziyaretinin ardından Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Aralık 2004’te Şam’a gerçekleştirdiği ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilere büyük ivme kazandırmıştır. Bu ziyaret esnasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanırken, su konusunda da işbirliği çabalarının geliştirileceği mesajı verilmiştir. Erdoğan ve Suriyeli muhatabı Muhammed Naci tarafından imzalanan anlaşma ‘yeni bir dönemin başlangıcı olarak’ ifade edilmiştir.²²⁹ Bu ziyarette imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması 2007 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve Suriye bu anlaşmayla işbirliğini ve karşılıklı bağımlılığı güvence altına almayı ve bu anlaşmayı bölgesel düzeyde genişletmeyi hedeflemişlerdir.²³⁰ Beşar Esad Erdoğan’a dış politikada Türkiye’yi örnek aldıklarını söyleyerek Türkiye’nin AB’den müzakere tarihi almasına istinaden Türkiye’nin AB’ye girişinin hem Suriye için hem de bölge için çok önemli olduğunu ve Türkiye’nin AB’ye üye olmasıyla kendilerinin de Avrupa’ya komşu olacaklarını belirtmiştir.²³¹

Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler gelişirken Lübnan konusunda ABD ve Fransa’dan gelen baskılar iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Bu baskının sonucu olarak Suriye 2005 yılının Mart ayında Lübnan’dan askerlerini çekmek zorunda kalmıştır. Tartışmalara neden olan gelişme ise Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Mart ayında Suriye’ye gerçekleştirdiği ziyaretidir. ABD Lübnan Başbakanı Refik Hariri’ye düzenlenen suikastin ardından Suriye üzerinde baskılarını arttırmıştı ve uluslararası alanda ülkeyi izole etmeye çalışmaktaydı. Türkiye Cumhurbaşkanı’nın ziyareti de tam bu sırada denk gelmişti ve ABD’nin tepkisini

²²⁸ Utku Çakırözer, “Hatay ticaret merkezi olcak sorun aşılacak”, *Milliyet*, 8 Ocak 2004, <http://www.milliyet.com.tr/2004/01/08/siyaset/asiy.html>, (21.08.2013)

²²⁹ “Suriye ile su anlaşmazlığı bitti”, *Hürriyet*, 22 Aralık 2004, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/12/22/573086.asp>, (22.08.2013)

²³⁰ Özlem Tür, “Turkish Syrian Relations-Where are we going?”, *UNISCI Discussion Papers*, N° 23 (May / Mayo 2010), s. 163-175.

²³¹ Turan Yılmaz, “Ekonomik partner olduk”, *Hürriyet*, 23 Aralık 2004, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/12/23/573781.asp>, (22.08.2013)

çekmiştir.²³² Suriyeli üst düzey bir yetkili Suriyelilerin zor zamanlarda gelen Türk desteğini hiçbir zaman unutmayacaklarını söylemiştir.²³³ Suriye uluslararası alanda ABD tarafından yalnızlaştırılmaya çalışılırken ve üzerindeki baskılar artmışken, Türkiye’den Suriye’ye cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da derinleşmesini sağlamıştır.

Türkiye ve Suriye arasında siyasi alandaki yakınlaşmalar neticesinde ekonomik işbirliğinde de önemli gelişmeler gözlenmiştir. 2004 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 750 milyon dolar civarındayken 2008 yılında 1.8 milyar dolara yaklaşmıştır. Ayrıca petrol hususunda devlete ait TPAO ile Suriye’deki karşılığı arasında işbirliği başlamıştır. Yapılan işbirliği sonucunda TPAO, Suriye’den petrol ve petrol ürünleri ithal ve ihraç etmeye başlamıştır.²³⁴

Türkiye ve Suriye teknik, ekonomik, kültürel ve bilimsel işbirliğini amaçlayan Türkiye-Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programını oluşturmuşlardır. Program 2006 yılında işlevsel hale gelmiş ve iki ülkenin ekonomilerinin entegrasyonunu, bölgenin ortak bir şekilde geliştirilmesini amaçlamaktadır. Serbest Ticaret Anlaşması ile de iki ülkenin ticaret hacmi artmış, Türk firmalarının Halep başta olmak üzere önemli ölçüde yatırımları olmuştur. Çok sayıda ortak altyapı projeleri de geliştirilmiştir.²³⁵

Türkiye’ye gelen Suriyeli sayısında da önemli miktarlarda artışlar yaşanmıştır. T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı verilerine göre 2000 yılında bu sayı 122 376 iken 2009 yılında 509 679’a çıkmıştır. 2009 yılında büyük bir artış göstererek 899 494’e ulaşmış, 2011 yılında da tarihin en üst seviyesine ulaşarak 974 054 gibi bir ziyaretçi sayısı ortaya çıkmıştır. 2012 yılında ise bir düşüş göstermiştir.²³⁶ Yükselişin ardında gelişen ilişkiler olmakla birlikte düşüşün arkasında Suriye’de yaşanan çatışmalar bulunmaktadır.

²³² Meliha Benli Altunışık, Özlem Tür, *a.g.m.*, s. 230-231.

²³³ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, *a.g.m.*, s.9.

²³⁴ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, *a.g.m.*, s.10.

²³⁵ Özlem Tür, *a.g.m.*, s.163-175.

²³⁶ “Ülkemize gelen Yabancıların Milliyetlerine Göre Dağılımı 1991-2012”, <http://www.ktbayirimisletmeler.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>, (24.08.2013)

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad 16 Ekim 2007 tarihinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün resmi davetlisi olarak Türkiye'ye gelmiştir. Beşar Esad Abdullah Gül ile düzenlediği basın toplantısında Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine yapacağı sınır ötesi operasyona tam destek verdiğini söylemekteydi. Esad, Türkiye hükümetinin teröre karşı aldığı kararları desteklediklerini ve arkasında olduklarını belirtti. Esad, iki ülkenin Irak konusunda tam bir uzlaşısı içinde olduğunu ve Irak'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini belirtmiştir. Abdullah Gül de Suriye'nin Golan Tepeleri'ndeki tezlerini desteklediklerini söylemiştir.²³⁷ Beşar Esad'ın bu ziyareti Türkiye'ye sınır hareketi konusunda verilen bir destektir. Hele bunun komşu bir Arap ülkesinden gelmesi desteğin boyutunu arttırmıştır.

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin gelişmesiyle Türkiye Ortadoğu'da arabulucu ve kolaylaştırıcı rolünü üstlenmeye başlamıştır. Ortadoğu barışı konusunda Türkiye, Suriye ve İsrail arasındaki dolaylı barış görüşmelerinde arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Ancak süreç İsrail'in Gazze'ye saldırısı nedeniyle kesintiye uğramıştır. Beşar Esad iki tarafında ilk defa bu kadar çözüme yakın olduğunu belirtmiştir.²³⁸

Ayrıca iki ülkenin Ortadoğu barışı için girişimleri de olmuştur. Ortadoğu'da kalıcı barışı sağlamak amacıyla "İstikrar İçin Diyalog" sloganıyla 2008'de Şam'da Türkiye, Suriye, Arap Ligi, Körfez İşbirliği ve AB'nin katılımıyla bir zirve yapılmıştır.²³⁹

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Beşar Esad'ın daveti üzerine 15-17 Mayıs 2009 tarihlerinde Suriye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette ikili ilişkilerin yanında çeşitli konularda görev alışverişinde bulunulmuştur. Abdullah Gül'ün ziyaretinin ikinci günü Halep'te bulunması Türkiye'den cumhurbaşkanlığı düzeyinde yapılan ilk ziyaret özelliğini taşımaktadır.²⁴⁰

²³⁷ "Beşar Esad'ın Türkiye Ziyareti ve Bölgesel Güvenlik", *TASAM*, 19.10.2007, [http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/700/bessar_esadin_turkiye_ziyareti_ve_bolgesel_guvenlik,\(25.08.2013\)](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/700/bessar_esadin_turkiye_ziyareti_ve_bolgesel_guvenlik,(25.08.2013))

²³⁸ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, *a.g.m.*, s. 10.

²³⁹ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 1205.

²⁴⁰ "Suriye", *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, [http://www.tccb.gov.tr/yurt-disi/254/49604/suriye.html,\(25.08.2013\)](http://www.tccb.gov.tr/yurt-disi/254/49604/suriye.html,(25.08.2013))

Türkiye ve Suriye 2009 yılının Nisan ayında ortak askeri tatbikat gerçekleştirmişlerdir. Türkiye Suriye ile ilk kez askeri tatbikat yapmıştır. Tatbikat, Suriye ve Türkiye arasındaki işbirliği ve güveni pekiştirmek için düzenlenmiştir. Türkiye ile Suriye arasında gerçekleşen tatbikata İsrail'den tepki gecikmemiştir. İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak, bu ortak askeri tatbikatın İsrail açısından rahatsız edici bir gelişme olduğunu belirtmiştir.²⁴¹

16 Eylül 2009'da Beşar Esad'ın İstanbul ziyareti iki ülke ilişkileri açısından tam bir dönüm noktası olmuştur. Esad ve Başbakan Erdoğan arasında gerçekleşen görüşmede vizelerin kaldırılmasına ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına karar verilmiştir.²⁴² Dışişleri Bakanı Davutoğlu iki ülke vatandaşlarının artık vizeye ihtiyaç duymadan seyahat edeceğini belirtmiştir. Ayrıca kurulması kararlaştırılan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi ile her yıl iki ülkenin başbakanlarının eş başkanlığında, hükümetlerinin bakanlarının katıldığı ortak kabine toplantıları yapılacağını söylemiştir.²⁴³

Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi bakanlar düzeyinde ilk defa 13 Ekim 2009 tarihinde Gaziantep ve Halep'te toplanmıştır. Bu amaçla Halep'e giden Davutoğlu ve beraberindeki heyetin katıldığı ilk toplantıda ticaretin ve işbirliğinin ilerletilmesi yönünde karar alınmıştır. Buna istinaden askeri işbirliği olmak üzere çok çeşitli konularda 40 protokol, anlaşma ve mutabakat belgesi imzalanmıştır. Aynı gün iki ülkenin dışişleri bakanları arasında vize uygulamasını sona erdiren anlaşma da imzalanmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'da bu çerçevede 22-23 Aralık 2009 tarihlerinde Şam'a gerçekleştirdiği ziyarette Türkiye ile Suriye arasında çeşitli konularda 51 mutabakat metni imzalanmıştır.²⁴⁴ Erdoğan bu toplantıda şöyle demiştir:

“...7 yıl önce neredeydik, şimdi neredeyiz. 2 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmine 2008 yılı sonuyla ulaştık, 3-4 yıl içinde biz bu rakamı 5 milyar dolara

²⁴¹ Zeynep Güranlı, “Türkiye-Suriye tatbikatı İsrail’de endişe yarattı”, *Hürriyet*, 28 Nisan 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11524330.asp>, (26.08.2013)

²⁴² Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 1205.

²⁴³ “Suriye ile vizeler karşılıklı kaldırıldı”, *Hürriyet*, 16.09.2009, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=12497020&tarih=2009-09-16>, (26.08.2013)

²⁴⁴ “Suriye ile vizeler karşılıklı kaldırıldı”, *Hürriyet*, 16.09.2009, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=12497020&tarih=2009-09-16>, (26.08.2013)

*çıkaralım istiyorum. Bu irade her iki tarafta da var, bunu başarmamak için hiçbir sebep yok, bunu başarabiliriz. Biz kendimize Suriye ve Türkiye olarak inanıyoruz...*²⁴⁵

10 Haziran 2010 tarihinde Dışışleri Bakanları düzeyinde gerçekleştirilen toplantıda Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında Dörtlü Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Bu konsey dört ülke arasında malların ve insanların serbest dolaşımını gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı.²⁴⁶

4.2.Arap Baharı ve Kopan İlişkiler

4.2.1. Arap Baharı

Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yaklaşık olarak yarım asırlık yönetimlere karşı başlayan halk hareketleri Arap Baharı veya Arap Uyanışı diye adlandırılmaktadır. İnsanların baskıcı rejimlere dur deme noktasında başlattığı eylemler bir yayılma etkisi göstererek Ortadoğu ve Kuzey Afrika’yı etkilemiştir.

17 Aralık 2010 tarihinde 26 yaşındaki Tunuslu seyyar sebze ve meyve satıcısı Mohammed Bouazizi’nin gerekli satış izni olmadığından dolayı polis arabasına el koymuş ve Bouazizi’yi aşağılamıştır. Şikayet edecek makam bulamayan Bouazizi kendini yakmıştır.²⁴⁷ Bunun üzerine Ortadoğu ve Kuzey Afrika’yı kapsayan halk direnişleri tüm bölgeye yayılmıştır. Tunus’ta başlayan gösteriler Mısır’a sıçramış, oradan Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye’yi etkisi altına almıştır.

Tunus’ta başlayan gösterilerin ardından Ocak 2011’de Tunus Cumhurbaşkanı Ben Ali görevi bırakmak zorunda kalmış ve Suudi Arabistan’a kaçmıştır. Hükümet karşıtı gösteriler ve halkın sosyal talepleri Mısır’ın Tahrir Meydanı’na, Ürdün’e ve Cezayir’e sıçramıştır. Şubat 2011’de Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek uluslararası baskılar ve şiddetli protestolar karşısında istifa etmek zorunda kalmış ve yetkilerini orduya bırakmıştır. Libya’da ise isyan, ilk gününde Libya güvenlik güçleri

²⁴⁵ “Erdoğan ve Esad’dan Basın Toplantısı”, *Hürriyet*, 23 Aralık 2009, [http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=13291083&tarih=2009-12-23,\(26.08.2013\)](http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=13291083&tarih=2009-12-23,(26.08.2013))

²⁴⁶ , “Relations between Turkey and Syria”, *T.C. Dışışleri Bakanlığı*, [http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa,\(26.08.2013\)](http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa,(26.08.2013))

²⁴⁷ Rania Abouzeid, “Bouazizi: The Man Who Set Himself and Tunisia on Fire”, *Time Magazine* ,[http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2044723,00.html,\(24.12.2013\)](http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2044723,00.html,(24.12.2013))

tarafından sert bir şekilde başlamıştır. İlerleyen günlerde Kaddafi isyancılara karşı ağır silahlarla karşılık vermiştir. Mart ayında BMGK Libya için uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. Uçuşa yasak bölge kararı Ekim sonu itibariyle kaldırılmıştır. Bu arada Suriye’de de gösteriler başlamıştır. İsyen bir iç savaşa dönüşmüş ve çıkmaza girmiştir. Ekim’de Muammar Kaddafi Sirte’de yakalanmış ve öldürülmüştür. Şubat 2012’de Yemen Cumhurbaşkanı Saleh bir yıllık protestoların ardından 33 yıldır süren görevini bırakmak zorunda kalmıştır.²⁴⁸

Arap Baharı’nı başlatan Tunus’tur ama onun dönüşümünü sağlayan ve ateşleyen ise Mısır olmuştur. Bu iki ülkedeki demokrasi yanlısı hareketler Arap Baharı’nın gelişmesini sağlamıştır. İki ülkede de protestocular benzer sosyo-ekonomik mağduriyetlerden ve politik durumdan şikayet etmekteydiler. İki ülkede de durum benzer bir şekilde rejimlerin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. İki ülkede de ekonomik kırılganlık olayların çıkışında ana etkindir. Ayrıca siyasi baskılar ve temel özgürlüklerin eksikliği de protestocuların sokaklara çıkışında önemli saiklerdir. Protestocular kendi hükümetlerinin uluslararası arenada prensipsizliğinden ve kaygısızlığından da şikayet etmekteydiler. Mısır ve Tunus’taki protestolar ekonomik, özgürlük ve haysiyet noksanlıklarının birleşmesinden kaynaklanmıştı ve bundan dolayı toplumun her kesimine hızlı bir şekilde yayılmıştır.²⁴⁹ Bu iki ülkedeki protestolar açık bir yabancı müdahalesi veya desteği olmadan gerçekleşmiştir.

Libya’da ise kitlesel gösteriler 15 Şubat 2011 tarihinde başlamıştır. Kaddafi’ye karşı örgütlenen muhalefet Ulusal Geçiş Konseyi’ni(National Transitional Council) kurmuştur, Kaddafi güçleri ve UGK arasında kanlı çatışmalar hızlanmıştır. Çatışmalar Ekim 2011’de Kaddafi’nin ölümüyle sonuçlanmış ve UGK zaferini ilan etmiştir. UGK’nin silahlanması ve askeri eğitimi, muhalif güçlerin koalisyonu, BM ve NATO’nun müdahalesi ve Arap Ligi’nin etkisi barışçıl bir

²⁴⁸ Oliver Masetti, Kevin Körner, Magdalena Forster, Jacob Friedman, “Two years old Arab Spring, Where are we now? What’s Next”, s.5.

²⁴⁹ TimoBehr, Mika Aaltola, “The Arab Uprising, Causes, Prospects and Implications”, *FIIA BRIEFING PAPER* 76, March 2011, s. 3-4.

şekilde başlayan protestoların kaçınılmaz şekilde kanlı bir iç savaşa dönmesine neden olmuştur.²⁵⁰

4.2.2. Türkiye'nin Arap Baharı Tutumu ve Değişen Dış Politikası

Arap Baharı Türkiye'nin ABD, İsrail ve AB ile ilişkilerinde önemli sorunlar yaşadığı bir dönemde gelmiştir. 2010 yılının Haziran ayında İsrail'in operasyonu sonucu 8 Türk vatandaşının öldürülmesiyle sonuçlanan Gaza Filosu krizi ve Türkiye'nin BMGK'de İran'a yönelik yeni yaptırımlara hayır oyu vermesi Türkiye üzerinde ateşli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.²⁵¹

2000'li yıllarda Türkiye ve Libya arasındaki ticari ilişkiler büyük artış göstermiştir. Libya'daki isyandan önce 60'ın üzerinde inşaat firması, 7.6 milyarın üzerinde projeler gerçekleştirmekteydi. Suriye'de de durum keza büyük gelişme göstermiştir. 2010 itibariyle Türkiye, 2.5 milyar dolarlık ticaret hacmiyle Türkiye Suriye'nin en büyük ticaret ortağı olmuştur. Türkiye'nin bu iki ülkeyle olan derin ilişkileri, Arap Baharı'nın ilk aşamalarında tereddüt etmesine neden olmuştur.²⁵²

Libya'da Türkiye büyük ekonomik ilişkilerinin yanında, orda yaşayan birçok vatandaşının Türkiye'ye geri getirilmesi için çaba göstermiştir. Başbakan Erdoğan Türkiye için şöyle konuşmuştur:

*“Bugün Libya’da asgari 25 bin civarında vatandaşımız, 200’ü aşkın yatırımcımız var. Türkiye hiç kimsenin keyfi için acele ve duygusallıkla, özellikle de ısmarlama beyanat veren dış politikasını gündelik gelişmelere göre belirleyen bir ülke değildir. Birilerinin peşine takılıp giden, akıntıya göre yol alan en önemlisi de gündemi belirlenen bir ülke değildir....”*²⁵³

²⁵⁰ Maya Bhardwaj, “Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: FromRevolutiontoCivilWar”, <http://pages.wustl.edu/wuir/development-conflict-arab-spring-libya-and-syria-revolution-civil-war>, (24.12.2013)

²⁵¹ Ömer Taşpınar, “‘TheTurkish Model and its Applicability’, Turkey and the Arab Spring: Implications forTurkish Foreign Policy From a Transatlantic Perspective”, *Mediterranean Paper Serie* October 2011, The German Marshall Fund of the United States, s. 9.

²⁵² Joshua W. Walker, “Turkey’s re-imagined neighbourhood after the Arab Spring”, <http://www.ifri.org/downloads/actuellejoshwalkerturquie.pdf> , (28.08.2013), s. 2.

²⁵³ “Erdoğan Libya’ya neden çıkmadı!”, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-libya-ya-neden-cikismadi-siyaset/sondakika/22.02.2011/1355602/default.htm>, (28.08.2013)

Bu nedenlerden ve Türkiye'nin Kuzey Afrika ile gelişen ilişkileri Türkiye'yi erken dönem kesin reaksiyonlardan alıkoymuştur.

Öbür taraftan Libya'ya yönelik bir NATO müdahalesi gündeme geldiğinde Başbakan Erdoğan buna şiddetle karşı çıkmıştır. NATO'nun Libya'da ne işi var diyerek tepkisini dile getirmiştir.²⁵⁴

Türkiye Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte model ülke olarak anılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin model ülke olarak gösterilmesinin çeşitli nedenleri vardır:

- 1- Türkiye bütün demokratik eksikliklerine rağmen Müslüman ağırlıklı bir nüfusa, laik ve işler bir demokrasiye sahiptir. Yani demokrasi ve İslam'ın yan yana olabileceğinin kanıtı durumundadır.
- 2- İslami geleneklerden gelen muhafazakar bir partinin iktidara gelmiş olması ve laik-demokratik yapıyı sahiplenmiş olması etkili olmuştur. Mısır ve Tunus'ta seçimi kazanan partiler benzer parti programları benimsemişlerdir.
- 3- Türkiye'nin model olarak öne çıkmasının bir başka sebebi de İran gibi Müslüman ülkelerin model olarak gösterilemeyeceğidir.²⁵⁵

Ayrıca Türkiye dünya ekonomisinin yaklaşık %90'ını; dünya ticaretinin %80'ini ve dünya nüfusunun üçte ikisini temsil eden, küresel, ekonomik ve finansal sistem açısından büyük önem taşıyan G-20 ülkeleri arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin Ortadoğu'da çoğunlukla model ülke olarak görülmesine²⁵⁶ rağmen İslam ülkelerine neden model olamayacağına yönelik tartışmalar da bulunmaktadır:

- 1- Türkiye'nin reform tecrübesi kendine özgüdür ve başka bir yerde uygulanamaz. Bu kendine özgürlük genel olarak Türkiye'nin seküler yapısıyla açıklanmaktadır

²⁵⁴ "NATO'nun Libya'da ne işi var", 28 Şubat 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25187334/>, (28.08.2013)

²⁵⁵ Hasan Duran, Çağatay Özdemir, "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of AcademicInquiries) Cilt/ Volume: 7, Sayı/Number: 2, Yıl/Year: 2012, s. 191-192.*

²⁵⁶ Bkz., Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar, "Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2013", *Tesev Dış Politika Programı*, <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/03122013120651.pdf>, (24.12.2013)

- 2- Türkiye'nin demokratikleşmesindeki sorunlar Türkiye'nin model olamayacağını göstermektedir.
- 3- Türkiye'nin Arap dünyası başta olmak üzere Ortadoğu ile ilgili geleneksel sorunları model olmasının önünde engel teşkil etmektedir. Türkiye'nin Osmanlı'dan kaynaklanan, bölgedeki olumsuz mirası, seküler yapısı, Batı ile ittifakı ve İsrail ile ilişkileri Türkiye'nin model olmasını sınırlamaktadır.
- 4- Türkiye'nin Batı ile olan tarihi ve kurumsal bağları Türkiye'nin kendine özgü yapısını oluşturmaktadır. Türkiye'nin NATO, Avrupa Konseyi, AGİT gibi kurumlara üyeliği onu Ortadoğu'da farklı bir yere koymaktadır.
- 5- Avrupa Birliği'nin bazı Ortadoğu ülkeleriyle ortaklık ilişkileri olsa da hiçbiri Türkiye'nin aday ülke olması gibi bir gelişme göstermemiştir.²⁵⁷

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bu konuda Türkiye'nin ya baskıcı yönetimlerle ilişkilerini devam ettireceğini ya da temel demokratik hakları güvence altına almak için bu popüler ayaklanmaları destekleyeceğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin yürüttüğü dış politikanın belirlenen prensiplere göre şekillendiğini belirtmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'da olaylar başladığında gelişmelere seyirci kalmadığını ve bölgenin tarihi dönüşümünü etkileyen aktif bir aktör olduğundan bahsetmiştir. İlaveten; Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikası kapsamında değerlerden arındırılmış bir reel-politik izlediğini, sadece ekonomik ve güvenlik çıkarlarını ilerletmeye odaklandığına işaret etmektedir. Türkiye'nin sıfır sorun vizyonu ile kendisini bölge insanına yabancılaştıracak kararlar alamayacağını söylemektedir.²⁵⁸

Türkiye için sıfır sorun politikası ideal bir politika hedefidir. Ancak gelişmeler karşısında Türkiye'nin dış politikası ve kullandığı yöntemler sıfır sorun politikasının ileride yeni kurulacak yönetimlerle ne derece başarılı olabileceğini belirsiz kılmaktadır. Türkiye demokratik olmayan yönetimlerle ileri düzeyde ilişkiler kurmuş, gelişmeler karşısında da ilişkilerini kesmiştir.

²⁵⁷ Meliha Benli Altunışık, "The Turkish Model and Democratization in the Middle East", *Arab Studies Quarterly*, Volume 27, Numbers 1-2, Winter/Spring, s.46.

²⁵⁸ Ahmet Davutoğlu, "Zero Problems in a New Era, Foreign Policy", *Foreign Policy*, http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/03/21/zero_problems_in_a_new_era_turkey?page=0,2, (29.08.2013)

4.2.3. Suriye İç Savaşı

Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da başlayan halk ayaklanmaları Suriye’ye de sıçramıştır. Protestolar Mart 2011’de Şam ve Dara’da başlamış ve protestocular siyasi tutukluların bırakılmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine Beşar Esad çok sayıda siyasi mahkumu serbest bırakmış, hükümeti feshetmiş ve Nisan ayında 48 yıllık olağanüstü hali kaldırdığını açıklamıştır. Mayıs ayında ordu ve muhalifler arasındaki çatışmalar şiddetlenmiştir. ABD ve AB yaptırımları sıklaştırmış, Başkan Esad ise siyasi mahkumlar için genel af ilan ettiğini açıklamıştır. Ayrıca reformlar konusunda ulusal diyaloga başlama sözü vermiştir. Esad’a karşı muhalefette organize olmaya başlamıştır. Haziran ayında muhalifler İstanbul’da muhalefeti birleştirmek için toplanmışlar, Ekim ayında kurulan Suriye Ulusal Konseyi, dahili ve sürgünde olan muhaliflerden ortak bir cephe oluşturduğunu açıklamıştır. Rusya ve Çin Suriye’yi kınayan BM kararını veto etmişlerdir. Kasım ayında Arap Ligi, Arap barış planını uygulamadığı gerekçesiyle Suriye’nin üyeliğini askıya almıştır ve yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Özgür Suriye Ordusu protestolar başladığından beri Şam yakınlarındaki askeri üsse en büyük saldırısını gerçekleştirmiştir. Hükümeti destekleyenler de yabancı ülkelerin elçiliklerine saldırmışlardır. Aralık ayında Suriye, Arap gözlemcileri ülkesine alarak Arap Ligi girişimini kabul ettiğini duyurmuştur. Humus’taki protestocular bunu sevinçle karşılamışlardır. Ancak Arap Ligi ülkede artan şiddetten dolayı misyonunu askıya almıştır. 2012 yılına girildiğinde BM’nin baskıları artmaya başlamıştır. Şubat ayında Rusya ve Çin Suriye için BM karar taslağını engellemişlerdir. Mart ayı geldiğinde BMGK, BM özel temsilcisi Kofi Annan tarafından hazırlanan bağlayıcılığı olmayan barış planını onaylamıştır. Çin ve Rusya, plan revize edildikten sonra destekleme kararı almışlardır. Fakat BM resmi karar alma da yetersiz kalmıştır. Fransa, Birleşik Krallık, Almanya, İspanya, Kanada ve Avustralya protesto amacıyla üst düzey Suriyeli diplomatları sınır dışı etmişlerdir. 2012 yılının Haziran ayında Türk jeti Suriye tarafından düşürülmüştür. Türkiye Suriye’ye yönelik angajman kurallarını (rules of engagement) değiştirmiştir. Ağustos ayında Suriye hükümeti uluslararası toplumdan da darbe yemiştir. BM Genel Kurulu kararı Başkan Beşar Esad’ın istifasını istemekteydi. Başkan Obama kimyasal silah kullanımının ABD’yi müdahaleye yöneltceği hususunda uyarmıştır. Bu arada Kofi

Annan istifa etmiş ve BM emekli bir Cezayirli diplomat olan Lakhdar Brahimi'yi Annan'ın yerine atamıştır. Ekim ayında Türkiye ve Suriye arasındaki gerilim tırmanmıştır. Suriye'den açılan havan ateşi sonucu beş sivil hayatını kaybetmiştir. Türkiye buna ateşle karşılık vermiş ve Rusya'dan Suriye'ye giden bir kargo uçağını askeri mühimmat taşıdığı gerekçesiyle indirmiştir. İki ülke de birbirlerine hava sahalarını kapatmıştır. İsrail ordusu Golan Tepeleri boyunca uzanan Suriye hedeflerini vurmuştur. 1973 Yom Kippur Savaşı'ndan sonra açılan ilk ateş olma özelliğini taşımaktadır. 2012 Aralık ayında ABD İngiltere, Fransa, Türkiye ve Körfez Ülkeleri'ne katılarak Suriye Ulusal Koalisyonu'nu Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanımıştır. ABD ve İngiltere asilere askeri olmayan yardım sözü vermektedir. Fransa ve İngiltere Avrupa Birliği silah ambargosunu kaldırmak için teklifte bulunmuşlardır.²⁵⁹

Ulusal Koalisyon ABD'de öğrenim görmüş bir teknokrat olan Ghassan Hitto'yu geçici başbakan seçmiştir. Mayıs ayında AB liderleri silah ambargosunun yenilenmemesi konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bu, AB ülkelerinin muhaliflere silah yardımı yapmasının önünü açmaktaydı. Ağustos ayına gelindiğinde muhalifler ve Batılı ülkeler Şam yakınlarında kimyasal silah kullanılmasından dolayı 300 kişinin ölümüyle sonuçlanan saldırılardan Esad yanlısı güçleri sorumlu tutmuşlardır. ABD ve İngiltere müdahale hazırlığını konuşmuştur. Ekim ayında Başkan Esad, ABD ve Rusya arasındaki anlaşma çerçevesinde uluslararası gözlemciler Suriye'nin kimyasal silahlarının yok edilmesi için izin vermiştir.²⁶⁰

4.2.4. Türkiye ve Suriye: Kopan İlişkiler

Türkiye Suriye ilişkilerinde dönüm noktası Ağustos 2011'de gerçekleşmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nu Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ile görüşmesi için yollamıştır. Davutoğlu'nun Esad ile gerçekleştirdiği yedi saatlik toplantıdan sonra reformların yapılacağı ve şiddetin

²⁵⁹“Syria profile: A chronology of key events, *BBCNEWS*, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14703995>, (31.08.2013)

²⁶⁰“Syria profile: A chronology of key events, *BBCNEWS*, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14703995>, (25.12.2013)

durdurulacağı yönünde Esad'dan sözler alınmıştır. Davutoğlu'na verilen sözler akabinde bozulmuştur.²⁶¹ 22 Kasım 2011 tarihinde²⁶² Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ilk defa Beşar Esad'a çekilmesi yönünde seslenmiştir. Hatta Başbakan Erdoğan Beşar Esad'ın vahşice öldürülen Libya lideri Kaddafi'den dersler alması gerektiğini söylemiştir. Türkiye'nin Beşar Esad hükümetine olan tavrı ve Suriye muhalefetiyle olan ilişkileri Esad yanlılarının Türkiye'nin Suriye'deki diplomatik misyonlarına saldırmasını tetiklemiştir.²⁶³

Türkiye, Tunus ve Mısır'daki gösterilerde açık tavır almış ve Başbakan Erdoğan Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'e seslenerek görevini bırakması için uyarılmıştı. Ancak Suriye'deki olayların başlamasıyla beraber Türkiye önce durumu dışarıdan gözlemlemek ve Suriye hükümetiyle kurduğu yakın bağlardan dolayı ikna sürecine girmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun ziyaretinin ardından Türkiye'nin uyarılarının hiçbir şekilde Esad hükümeti tarafından dikkate alınmadığının görülmesi Türk hükümetini Beşar Esad ile yollarını ayırmaya götürmüştür. Türkiye komşu ülke Suriye ile yakın bağları ve hükümetler nezdindeki model ilişkisine rağmen, Esad hükümeti üzerinde caydırıcı gücünün olmadığını farkına varmıştır. Bu andan itibaren Türkiye Esad aleyhine keskin ve sert tutum almaya başlamıştır.

Türkiye, Davutoğlu'nun ziyaretinin ardından bir netice alamayınca muhalif grupları desteklemeye başlamıştır. Türkiye Suriye muhalefetine toplantılarına ev sahipliği yapmış ve Türkiye'de devam eden toplantılardan sonra 2 Ekim 2011 tarihinde muhalefeti temsilen Suriye Ulusal Konseyi kurulmuştur. Ayrıca Temmuz 2011'de Özgür Suriye Ordusu da kurulmuş ve silahlı mukavemete başlamıştır. Türkiye muhalif hareketleri destekleyerek Tunus, Mısır ve Libya örneklerinde olduğu gibi muhalefetin başarı sağlayabileceğini düşünmüştür.²⁶⁴

²⁶¹ Joshua W. Walker, "Turkey's Syrian Dilemma: Testing the 'Regional Solutions for Regional Problems' Proposition", *European Policy Center*, s. 1.

²⁶² Protestoların Mart ayında başladığı düşünüldüğünde Başbakan'ın istifa çağrısı yaklaşık sekiz ay sonra gelmiştir. Halbuki Tunus ve Mısır'da Türkiye çok çabuk hareket etmiştir.

²⁶³ Şebnem Arsu, "Turkish Premier Urges Assad to Quit in Syria", *The New York Times*, 22 Kasım 2011, <http://www.nytimes.com/2011/11/23/world/middleeast/turkish-leader-says-syrian-president-should-quit.html>, (01.09.2013)

²⁶⁴ Atilla Sandıklı, Ali Semin, "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", Rapor No:52, Kasım 2012, *Bilgesam*, s. 42.

22 Kasım'da Başbakan Erdoğan'ın Esad'a istifa etmesi yönünde seslenmesinin ardından 30 Kasım'da Dışışleri Bakanı Davutoğlu Türkiye'nin Suriye'ye yönelik yaptırımlarını şu şekilde açıklamıştır:

1. Suriye'de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması.
2. Suriye'de temel liderlik kadrosu mensubu olup, haklarında halka karşı şiddete ve hukuk dışı yöntemlere başvurdıklarına dair iddialar bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki malvarlıklarının dondurulması; Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki tanınmış bazı işadamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi.
3. Suriye Ordusu'na her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması.
4. Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi.
5. Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması.
6. Suriye Hükümeti'nin Türkiye'deki finansal varlıklarının dondurulması.
7. Suriye Hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması.
8. Mevcut işlemler hariç, Suriye Ticaret Bankası (Commercial Bank of Syria) ile işlemlerin durdurulması.
9. Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması.²⁶⁵

20 Kasım 2011 tarihinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Suriye'de yaşananlara ilişkin Türkiye'nin dışarıdan askeri müdahaleyi onaylamadığını ve çözümün Suriye içinden gelmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁶⁶

²⁶⁵ "Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun Suriye yaptırımları açıklaması", *Hürriyet*, 30 Kasım 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19360440.asp>, (02.09.2013)

²⁶⁶ "President says Turkey against foreign intervention in Syria", *Today's Zaman*, 21 Kasım 2011, http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?newsId=263440, (02.09.2013)

Diğer yandan 2012 başı itibariyle Malatya'ya erken uyarı radar sistemi yerleştirilmiştir; ancak ABD menşeli radar İran ve Rusya gibi ülkelerde büyük rahatsızlık yaratmıştır.²⁶⁷

Bu arada Tunus'taki ilk toplantısının ardından Suriye Halkının Dostları Grubu toplantısı Nisan ayında İstanbul'da düzenlenmiştir. 80'in üzerinde uluslararası temsilci bu toplantıya katılmıştır. Bu toplantıda Suriye halkının meşru müdafaa hakkı desteklenmiş ve zirvede Suriye Ulusal Konseyi Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, bu toplantının Suriye rejimine ve BMGK'ye açık bir mesaj gönderdiğini vurgulamıştır. Öte yandan Suriye yönetimi toplantıyı şiddetle eleştirmiş ve bunun uluslararası komplonun bir parçası olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁸

Türkiye-Suriye arasındaki en büyük gerilimlerden biri Türkiye'ye ait F-4 savaş uçağının 22 Haziran 2012 tarihinde Akdeniz üzerinde Suriye tarafından düşürülmesidir. İki Türk pilotun şehit olduğu olayda Türkiye Suriye'ye karşı angajman kurallarının değişmiş olduğunu, Türk kara ve hava sahasına Suriye'den gelecek unsurların hedef alınacağını belirtmiştir.²⁶⁹ Bunun üzerine NATO'nun dördüncü maddesine dayanarak Türkiye'nin acil toplantı talebiyle NATO'nun Brüksel'deki genel merkezinde toplanılmıştır. NATO açıklamasında Suriye'nin uluslararası normları ihlal ettiği ve eylemin kabul edilemez olduğu belirtilmiş ve Suriye şiddetle kınanmıştır. NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen NATO'nun güvenliğinin ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu ve Türkiye ile dayanışma içinde olduklarını ancak ittifak üyelerinden birine yapılan saldırının üye ülkelerin tümüne yapıldığını belirten 5. Maddenin gündeme gelmediğini belirtmiştir.²⁷⁰

²⁶⁷ Serkan Demirtaş, "NATO radar system in Turkey up, running", *Hürriyet Daily News*, 14 Ocak 2012, <http://www.hurriyetdailynews.com/nato-radar-system-in-turkey-up-running.aspx?pageID=238&nID=11474&NewsCatID=338>, (02.09.2013)

²⁶⁸ Servet Yanatma, Ayten Çiftçi, Ela Demir, "Suriye'nin Dostları'ndan, halkın meşru müdafaa hakkına destek", *Zaman*, http://www.zaman.com.tr/dunya_suriyenin-dostlarindan-halkin-mesru-mudafaa-hakkina-destek_1267336.html, (02.09.2013)

²⁶⁹ Atilla Sandıklı, Ali Semin, *a.g.e.*, s. 44.

²⁷⁰ NATO'dan tam destek geldi, 27 Haziran 2012, <http://haber.gazetevatan.com/natodan-tam-destek-geldi/460658/1/gundem>, (02.09.2013)

Türkiye'ye bu konuda üyesi olduğu ittifaktan ve uluslararası toplumdan büyük destek gelmiştir; fakat somut bir yaptırım kararı çıkmamıştır.

Suriye'de yaşanan çatışmalar Türkiye'nin sınır bölgelerini etkilemeye devam etmekteydi. 20 Eylül itibariyle şiddetlenen çatışmalarda Suriye'den atılan top mermileri Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine düşmüştür. 3 Ekim tarihinde de Akçakale'ye düşen top mermileri kadın ve çocuk olmak üzere beş Türkiye cumhuriyeti vatandaşının hayatını kaybetmesine neden olmuş ve çok sayıda insan da yaralanmıştır.²⁷¹ Bu arada Türkiye'nin çağrısı üzerine tekrar toplanan NATO Suriye'yi saldırgan tutumundan dolayı uyarmıştır.²⁷² Başbakanlıktan yapılan açıklamada Türkiye'nin bunun üzerine Suriye'ye karşılık verdiği ve askeri hedefleri vurduğu belirtilmiştir.²⁷³

Yaşanan gelişmeler üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve görevlendirilmesi konusunda hükümete 1 yıl süreyle yetki verilmesini öngören Başbakanlık tezkeresi TBMM'den geçmiştir. Tezkerede 20 Eylül 2012 tarihinden itibaren Türkiye topraklarında saldırgan eylemlerin gerçekleştiği, bunun Türkiye'nin ulusal güvenliğine ciddi tehdit oluşturduğu belirtilmiştir.²⁷⁴

2013 yılına girildiğinde Türkiye diplomatik girişimlerine devam etmiştir. 20 Nisan 2013 tarihinde Suriye Halkının Dostları Grubu toplantısı Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleşmiştir. Suriye krizine çözüm bulmak amacıyla kurulan grup, dışişleri bakanları seviyesinde, İstanbul'da Adile Sultan Sarayı'nda toplanmıştır. Toplantıya Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun yanı sıra ABD, İngiltere, Katar, Suudi Arabistan, Ürdün, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, İtalya, Almanya, Fransa dışişleri bakanları ve Suriye Ulusal Koalisyonu temsilcileri katılmıştır. Toplantının ardından Dışişleri Bakanı Davutoğlu, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ve Suriye

²⁷¹ "Türkiye-Suriye siyasi ilişkileri", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, [http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa,\(02.09.2013\)](http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa,(02.09.2013))

²⁷² "NATO'dan Suriye'ye uyarı", *Hürriyet*, 03 Ekim 2012, [http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=21617127&tarih=2012-10-03,\(02.09.2013\)](http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=21617127&tarih=2012-10-03,(02.09.2013))

²⁷³ "Suriye 10 gün önce de vurulmuş", *Hürriyet*, 3 Ekim 2012, [http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=21618258&tarih=2012-10-03,\(02.09.2013\)](http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=21618258&tarih=2012-10-03,(02.09.2013))

²⁷⁴ "Tezkere TBMM'den geçti", *Hürriyet*, 4 Ekim 2012, [http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21622897.asp,\(03.09.2013\)](http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21622897.asp,(03.09.2013))

Ulusal Koalisyonu Başkanı Muaz El Hatip basın toplantısı düzenlemişlerdir. Davutoğlu yaptığı konuşmada krizin insani boyutuna değinmiş ve Suriye Dostları Grubu içinde çekirdek grup niteliğinde bazı ülkelerle bir araya geldiklerini belirtmiştir.²⁷⁵

Türkiye 11 Mayıs 2013 tarihinde cumhuriyet tarihinin en kanlı ve en yıkıcı terör eylemiyle karşı karşıya kalmıştır. Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde meydana gelen bombalı saldırılarda 51 kişi hayatını kaybetmiş ve 146 kişi yaralanmıştır.²⁷⁶

Saldırıları dünya ülkelerinden ve uluslararası örgütlerden de tepki almıştır. ABD, İran, Mısır, KKTC, Almanya, Birleşmiş Milletler, NATO, İslam Birliği Teşkilatından kınamalar ve taziye mesajları gelmiştir.²⁷⁷

Türkiye, son on yıldaki dış politika söyleminde bölgesinde düzen koyucu bir aktör olacağını ve bunu gerçekleştirmek içinde çok taraflı, pro-aktif politikalar izleyeceğini ilan etmişti. Bu anlamda; Ortadoğu ülkeleri ve rejimleriyle beraber, Suriye ve İran gibi komşu ülkelerle de Batı'ya karşı ilişkilerin geliştirileceği ortaya koyulmuştu. Ancak Suriye'de çatışmalar başladığında, Türkiye Suriye'yi uyarılmış; buna karşın Beşar Esad Türkiye'nin girişimlerini karşılıksız bırakmıştı. Türkiye ve Suriye arasındaki gerilim de yukarıda yaşanan olaylar çerçevesinde hızla tırmanmıştır.

Suriye'de yaşanan çatışmalar devam ederken 21 Ağustos'ta Şam'da kimyasal silah kullanımı sonucu binin üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. ABD Hükümetinin ön değerlendirmesine göre 426'sı çocuk olmak üzere 1429 kişi hayatını kaybetmiştir. ABD 21 Ağustos'ta gerçekleşen saldırıların Suriye Hükümeti tarafından gerçekleştirildiğini söylemekte ve değerlendirmelerine göre muhalefetin bu düzeyde bir saldırıyı gerçekleştirebilecek kapasiteye sahip olmadığını

²⁷⁵ “Kerry ile ortak basın toplantısı”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/837771-kerry-ile-ortak-basin-toplantisi>, (03.03.2013)

²⁷⁶ Oytun Orhan, “Reyhanlı Saldırısı ve Türkiye'nin Suriye İkilemi”, “*Ortadoğu Analiz*”, Haziran 2013, Cilt:5,Sayı:54, s. 14.

²⁷⁷ “Reyhanlı saldırısına dünya tepkisi”, <http://www.cnnturk.com/2013/dunya/05/11/reghanli.saldirisina.dunya.tepkili/707535.0/>, (03.09.2013)

belirtmektedir.²⁷⁸ ABD Suriye konusunda kırmızı çizgisinin kimyasal silah kullanımı olduğunu belirtmişti. Daha önce de aşıldığı söylenen bu kırmızı çizgi üzerine Obama yönetimi harekete geçme kararı almıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye’de gerçekleştirilen kimyasal silah saldırısının sorumlusunun Suriye rejimi olduğunu, muhaliflerin elinde bunu gerçekleştirecek silahlar olmadığını belirtirken kimyasal saldırının sorumlusunun Suriye rejimi olduğundan herhangi bir kuşkuları olmadığını söylemiştir.²⁷⁹ Davutoğlu konuyla ilgili olarak, BM heyetinin inceleme sonucuna bakacaklarını, eğer inceleme sonucunda BMGK’dan bir müeyyide kararı çıkmaması halinde, süreç içerisinde Suriye’ye karşı bir koalisyon oluştuğu takdirde Türkiye’nin de bu koalisyonun içinde yer alacağını söylemiştir.²⁸⁰

İlerleyen günlerde; ABD ve Rusya, Cenevre’de yapılan yoğun görüşmeler sonucunda Suriye’nin kimyasal silah depolarının 2014 ortaları itibariyle yok edilmesi için anlaşmışlardır.²⁸¹

Öbür taraftan, İran ile BM Güvenlik Konseyi’nin beş üyesi ve Almanya arasında İran’ın nükleer programına ilişkin müzakerelerde anlaşma sağlanmıştır.²⁸² Böylece, uluslararası konjonktürde değişimler yaşanmaktadır.

Suriye hükümetinin iç savaş süresince en büyük destekçisi Rusya, İran ve Çin olmuştur.²⁸³ ABD, önce Suriye hususunda Rusya ile anlaşmıştır. Daha sonra ise İran ile müzakerelerde önemli gelişmenin yaşanması Suriye’deki gidişatın seyrini de önemli derecede etkileyebilecektir.

²⁷⁸ “US government’s assessment of Syria’s use of chemical weapons”, <http://www.foxnews.com/politics/2013/08/30/us-government-assessment-syria-use-chemical-weapons/>, (03.09.2013)

²⁷⁹ “Davutoğlu’ndan flaş Suriye açıklaması”, <http://siyaset.milliyet.com.tr/davutoglu-ndan-kimyasal-silah/siyaset/detay/1756871/default.htm>, (03.09.2013)

²⁸⁰ Fikret Bila, “Davutoğlu: Koalisyon katılırız”, 26 Ağustos 2013, <http://siyaset.milliyet.com.tr/davutoglu-koalisyona-katiliriz/siyaset/ytetay/1754626/default.htm>, (03.09.2013)

²⁸¹ Michael R. Gordon, “U.S And Russia Reach Deal to Destroy Syria’s Chemical Arms”, http://www.nytimes.com/2013/09/15/world/middleeast/syria-talks.html?_r=0, (24.12.2013)

²⁸² “İran ile tarihi anlaşma”, <http://www.mynet.com/haber/dunya/iran-ile-tarihi-anlasma-870580-1>, (24.12.2013)

²⁸³ Holly Yan, “Syria allies: Why Russia, Iran and China are standing by the regime”, CNN, <http://edition.cnn.com/2013/08/29/world/meast/syria-iran-china-russia-supporters/>, (24.12.2013)

4.2.5. Türkiye'nin Suriye Halkına Yönelik Politikası

Türkiye Ortadoğu ve Kuzey Afrika da yaşanan halk hareketleriyle birlikte dış politikasını revize etme ihtiyacı duymuştur. Bu düşünceden hareketle; insani diplomasi olarak adlandırılan diplomatik çerçeve Türk dış politikasındaki yerini almıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı yeni çerçevenin insan unsuruna odaklanacağını belirtmektedir. Bu bağlamda Beşinci Büyükelçiler Konferansı 'İnsani Diplomasi' temasıyla 2-7 Ocak 2013 tarihlerinde Ankara ve İzmir'de gerçekleştirilmiştir.²⁸⁴

Dışişleri Bakanı Davutoğlu, konferansın teması olan 'İnsani Diplomasi'nin' 3 boyutu olduğunu, bunlardan birincisinin bir devletin kendi insanı ile ilgili olduğunu, kendi insanının hayatını kolaylaştırmak olduğunu söylemiştir. İnsani diplomasinin ikinci boyutunun ise kriz bölgelerindeki tutum olduğunu kaydetmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye'nin mülteci politikasının ileri seviyede olduğunu, Suriyelilerin insani diplomasinin bir parçası olarak Türkiye'de ağırlandığını, Türk kültüründe muhtaç durumdakine kapı kapatmanın olmadığını belirtmiştir. İnsani diplomasinin üçüncü boyutunun "BM sistemi içinde insani sahiplenme" olduğuna işaret eden Dışişleri Bakanı Davutoğlu, "BM sisteminin vicdandan yoksunlaştığını gösteren tablolar" bulunduğunu, sistemin işleminde sıkıntılar olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁵

Davutoğlu'nun açıkladığı üç boyutu incelediğimizde ilk boyut, insani politik unsurları en başta ülkelerin kendi içerisinde gerçekleştirmesi gerektiğidir. Bu bağlamda ülkeler kendi demokrasilerini, ekonomilerini güçlendirmeli ve insan hakları alanında ilerleme kaydetmelidirler. İkinci boyut, kriz diplomasisinin etkin bir şekilde yürütülmesi gerektiğidir. Bu ülkelere uzun vadede prestij ve yumuşak güç sağlayacaktır. Üçüncü boyut, BM'nin insani politikaların etkin bir şekilde uygulanmasında rol oynaması gerektiğidir. Suriye krizinde BMGK yapısı, uluslararası müdahale ve güç kullanma da en yetkin ve meşru kurum olarak kabul edilen Konsey'in harekete geçememesine neden olmaktadır.

²⁸⁴ "Beşinci Büyükelçiler Konferansı Sonuç Bildirgesi", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/besinci-buyukelciler-konferansi-sonuc-bildirisi.tr.mfa>, (28.05.2013)

²⁸⁵ "2012, tarihin hızlı aktığı bir yıldır. 2013 daha hızlı olacak ve biz daha çok çalışacağız.", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-2012-tarihin-hizli-aktigi-bir-yildi.tr.mfa>, (28.05.2013)

Özellikle Türkiye'nin yakın çevresinde gerçekleşen tarihi dönüşüm bağlamında, insanı referans alan ve elindeki tüm imkan ve kabiliyetlerini bu doğrultuda kullanma iradesini ortaya koyabilen Türkiye'nin, önümüzdeki dönemde de Suriye'den Afganistan'a, Myanmar'dan Somali'ye kadar uzanan geniş bir coğrafyada insani diplomasiyi etkin ve kararlı bir şekilde uygulamaya devam etmesi gerektiği konferansın başlıca saptamalarından birini teşkil etmiştir.²⁸⁶

Suriye'de yaşanan çatışmalardan ötürü hayatını kaybedenlerin sayısı 130 bine yaklaşmış bulunmaktadır. Ancak, gerçek rakamın daha fazla olabileceği söylenmektedir.²⁸⁷ Suriye'deki çatışmalardan doğrudan etkilenen mülteci sayısı 2.335.000'e yaklaşmıştır. Suriyeli mültecilerin sayısında zamanla büyük artış olmuştur. 2013 yılının ilk beş ayında bu sayı bir milyonu geçmiştir. Kayıtlı mültecilerin yarısı çocuklardır.²⁸⁸ BMMYK Guterres, Ruanda soykırımından bu yana böyle korkutucu bir orana çıkan mülteci akını görmediklerini belirterek vahim tabloyu çizmiştir.²⁸⁹ Ayrıca Suriyeli mülteciler için gereken yardım miktarının 3 milyar dolara yaklaştığını bunun %69'ının karşılanabildiği ve 2 milyar doları aşan bir açık olduğu bildirilmektedir. Kadınlar ve çocuklar 2 milyondan fazla mültecinin üçte dördünü oluşturmaktadırlar.²⁹⁰

Türkiye, sığınmak isteyen Suriyeliler için geçici bir koruma sistemi oluşturmuştur. Sistemin unsurları açık sınır politikası, zorla geri göndermeme, Türkiye'deki kalma süresinde kısıtlama olmaması ve kamplarda insani yardım sağlanmasıdır.²⁹¹

²⁸⁶ “Beşinci Büyükelçiler Konferansı Sonuç Bildirgesi”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/besinci-buyukelciler-konferansi-sonuc-bildirisi.tr.mfa>, (28.05.2013)

²⁸⁷ Erika Solomon, “Syria death toll hits nearly 126,000: monitoring group”, *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/2013/12/02/us-syria-crisis-toll-idUSBRE9B10ES20131202> , (24.12.2013)

²⁸⁸ UNHCR, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/syria.php>, (24.12.2013)

²⁸⁹ UNHCR, http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/bm_m%C3%BCltwiler_y%C3%BCksek_komiseri.pdf, (01.09.2013)

²⁹⁰ UNHCR, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/syria.php>, (24.12.2013)

²⁹¹ “Suriye Krizi”, *UNHCR*, <http://www.unhcr.org.tr/?content=417#768> (01.09.2013)

Türkiye'nin Suriye halkına yönelik açık kapı politikası çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Birincisi Ekim 2011 itibariyle, Türkiye Suriyeli mültecilere geçici koruma sağlamıştır. Bu politika, kitlesel göç olduğu durumlarda mültecilere geçici koruma sağlamayı öngören AB yönergesine dayanmaktadır. İkincisi, yukarıda bahsedilen uluslararası mülteci hukukunun yapı taşlarından biri olan 'geri göndermeme' ilkesidir. Bu ilke mültecilerin kaydını gerektirmektedir. Böylece kamplarda mültecileri kaydetme işlemi yapılmakta ve hükümet kamplar dışında yaşayan mültecilerin kaydını tamamlama çalışmaktadır. Ayrıca açık kapı politikası Suriyelilerin pasaportlarıyla Türkiye'ye serbest bir şekilde girişine imkan tanımaktadır. Üçüncüsü, Türk hükümeti mülteciler için en iyi yaşam standartlarını sağlamaya ve insani yardım ulaştırmaya büyük önem vermektedir. Bu konuda Kızılay ve AFAD büyük çaba göstermektedirler. Nisan ayında yayınlanan bir rapor Türkiye'deki mülteci kamplarının şu an görülen en iyi kamplar olduğunu belirtmiştir.²⁹²

Suriye'den gelenlere yönelik olarak sorumlu kurum olarak Başbakanlığa bağlı AFAD belirlenmiştir. 26 Eylül 2013 tarihi itibariyle Suriye vatandaşlarına yönelik olarak Hatay, Şanlıurfa, Gaziantep, Osmaniye, Kahramanmaraş, Adıyaman, Mardin, Adana, Kilis, Malatya'da olmak üzere 14 çadırkent, 1 geçici kabul merkezi ve 6 konteynerkent kurulmuştur. Suriyeli vatandaşlarla ilgili olarak tüm bu illerdeki koordinasyon da AFAD tarafından sağlanmaktadır. Ülkemize gelen 380 binden fazla Suriyeli kamplarda insani yardım almışlar ve almaya devam etmektedirler. Kampların dışında da Türkiye'nin çeşitli illerinde bulunan Suriyelilerin sayısı da 300 bini bulmaktadır.²⁹³ Türkiye'deki toplam kayıtlı Suriyeli mülteci sayısının ise 555 bin civarındadır.²⁹⁴ Öbür taraftan Suriyeli mülteci sayısının 600 bini geçtiği söylenmektedir.²⁹⁵ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Ağustos 2012'de mülteci

²⁹² Kemal Kirişçi, "Syrian Refugees in Turkey: The Limits Of an Open Door Policy", <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/06/27-syrian-refugees-in-turkey-kirischi> (02.09.2013)

²⁹³ "Suriye Afet Raporu", AFAD, www.afad.gov.tr, (25.12.2013)

²⁹⁴ UNHCR, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, (25.12.2013)

²⁹⁵ "Suriyeli mülteci sayısı 600 bini aştı", *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24951072.asp>, (26.12.2013)

sayısının 100 bini geçmesi halinde Suriye içinde güvenli bölge oluşturulmasını belirtmişti. Davutoğlu kritik eşik olarak 100 bin rakamını söylemişti.²⁹⁶

Türkiye'nin Suriye halkına yönelik olarak yürüttüğü insani yardım politikası kayda değer bir nitelik taşımaktadır. Türkiye ekonomik açıdan büyük bir özveri göstermektedir ve desteğini sürdürmektedir. Kamplarda yaşayanların barınma ihtiyaçlarının dışında, sağlık eğitim gibi hizmetler de Suriyelilere ulaştırılmaktadır. Bu anlamda; Türkiye örnek alınması gereken bir ülke konumundadır.

²⁹⁶ İsmet Berkan, "Suriye'de kritik bir eşiğe gelindi", *Hürriyet*, 20.08.2012.,<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/21261884.asp>, (26.12.2013)

SONUÇ

Çalışmanın amacı Türkiye-Suriye ilişkilerini ortaya konulan hipotez doğrultusunda değerlendirmeye çalışmaktır. Çalışmanın hipotezi Türkiye-Suriye ilişkilerinin bozulmasında ve düzelmesinde ana etkenin uluslararası konjonktür olduğudur.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde Soğuk Savaş yıllarında yaşananlar ve Arap Baharı ile gelişen olaylar hipotezimizi doğrular niteliktedir. Soğuk Savaş öncesinde iki ülke arasındaki en büyük mesele Sancak Sorunu olmuştur. Bunun Türkiye lehine çözülmesi Suriyelilere büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Soğuk Savaş sırasında da iki ülke dirayetli dış politika yürütmekten uzak olmuşlardır. Kendilerini karşıt kamplarda bulan iki komşu ülke blok liderleri etrafında kümelenmişler ve politikalarını blok politikalarıyla eşgüdümlü hale getirmeye çalışmışlardır. Bloklar arasındaki gerginlik iki ülke arasında da yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1957 Suriye Krizi adeta yoktan var edilen bir gerginlik gibidir.

Soğuk Savaşın bitişiyle beraber 1990'lı yıllar iki ülke arasındaki gerginliklerin devam etmesiyle sonuçlanmıştır. Soğuk Savaşın artçıları ilişkilerde devam etmiştir. Sovyetler Birliği yıkılmış, ABD Körfez Savaşı ile Ortadoğu'ya yerleşmiş ve tek süper güç haline gelmişti. İlişkilerde yaşanan gerilim iki ülke ilişkilerinin tarihinde zirveye ulaşmıştır. Abdullah Öcalan'ın Suriye'den sınır dışı edilmesi ve Adana Mutabakatıyla yumuşayan ilişkiler 2000'li yıllarda hızlıca gelişmeye başlamıştır.

Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde ABD'nin 2003 yılında Irak işgali ve önemli bir Ortadoğu ülkesi olan Irak'ta yaşanan dram ilişkilerin seyrini etkilemiştir. ABD'nin iki ülkeye komşu olması ve Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin kurulma ihtimali önemli ölçüde Kürt nüfus barındıran iki komşu ülkeyi ilişkilerde yakınlaşmaya ve ortak politikalar oluşturma yoluna götürmüştür. Ayrıca iki ülke ilişkilerinin gelişiminde Beşar Esad'ın liderliği ve AKP'nin Ortadoğu politikaları da etkili olmuştur. Türkiye ve Suriye bu süreçte ekonomik anlamda yakınlaşmış, sınırları kaldırmış ve siyasi olarak ortak bakanlar kurulu toplantıları ile örnek komşuluk oluşturmuşlardır.

Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte Ortadoğu da halk gösterileri başlamış ve on yıllardır devam eden demokratik olmayan bazı rejimler yıkılmıştır. Türkiye'de bu süreçte Tunus ve Mısır'da mevcut rejimleri eleştirme konusunda ilk hareket edenlerden olmuştur. Ancak Libya özelinde derin ekonomik ilişkileri, Kaddafi ile geliştirilen ilişkiler ve kendi vatandaşlarının Libya'da bulunması nedeniyle daha geç hareket etmiştir.

Suriye'de olayların başlamasıyla Türkiye başta bekle-gör politikası izlemiştir. Türkiye, Suriye yönetimi ve Beşar Esad üzerinde büyük nüfuzu olduğunu düşünmekteydi. Bu amaçla, Dışişleri Bakanı Davutoğlu Suriye'de Esad ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve Başbakan Erdoğan'ın Esad'ın askeri operasyonları durdurması ve reformlara hız vermesi yönündeki mesajını iletmiştir.²⁹⁷ Davutoğlu'nun görüşmesi sonrasında Esad yönetimi bazı adımlar atmış gibi gözüktüyse de aradan biraz zaman geçince Türk hükümetinin önerilerinin ve görüşlerinin Suriye hükümeti tarafından göz önüne alınmadığı fark edilmiştir. Bunu fark eden Erdoğan hükümeti Suriye yönetimi ile olan ilişkilerini sert ve hızlı bir biçimde koparmıştır. Süreç içerisinde Suriye sorununun çözümü konusunda uluslararası toplum ortak bir konsensus oluşturamamış; ancak Cenevre'de ABD ve Rusya Suriye'nin kimyasal silah deposunun imha edilmesi konusunda anlaşmışlardır.

Türkiye-Suriye ilişkileri uluslararası ortamdan yoğun bir şekilde etkilenmiştir ve etkilenmeye devam etmektedir. Soğuk Savaş, 2003 Irak Savaşı ve Arap Baharı, Türkiye-Suriye ilişkilerinin seyrine büyük etkide bulunmuştur.

²⁹⁷ “6 saatlik kritik görüşmeden ilk detaylar, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18446872.asp>, (30.12.2013)

KAYNAKÇA

Abouzeid, Rania, “Bouazizi: The Man Who Set Himself and Tunisia on Fire”, *“TimeMagazine”*,
<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2044723,00.html>, erişim tarihi,
 24.12.2013

Altunışık, Meliha Benli, Tür, Özlem, “From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian–Turkish Relations”, *Security Dialogue*, vol. 37, no. 2, June 2006

Altunışık, Meliha Benli, “The Turkish Model and Democratization in the Middle East”, *Arab Studies Quarterly*, Volume 27, Numbers 1-2, Winter,/Spring

Akdevelioğlu, Atay, Kürkçüoğlu Ömer, “Arap Olmayan Ülkelerle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, Derleyen: Baskın Oran, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Akgün, Mensur, Gündoğar, Sabiha Senyücel, “Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2013”, *Tesev Dış Politika Programı*,
<http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/03122013120651.pdf>, erişim tarihi,
 24.12.2013

Amanov, Şatlık, “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Derleyen: Türel Yılmaz, Ankara, Platin Yayınları

Aras, Bülent, “Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”, *SETA Policy Brief*, No:32, May 2009, www.setav.org

Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul

Arı, Tayyar, Pirinççi, Ferhat, “Turkey’s New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria And Lebanon”, *Akademik Bakış*, Cilt 4 Sayı 7 Kış 2010

Arıkan, Pınar, “Suriye’nin Nusayri yüzü ve İran”,
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012717_kapak2.pdf, erişim tarihi,
 24.01.2014

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, cilt:1, 10. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Arsu, Şebnem, "Turkish Premier Urges Assad to Quit in Syria", *The New York Times*, 22 Kasım 2011, <http://www.nytimes.com/2011/11/23/world/middleeast/turkish-leader-says-syrian-president-should-quit.html>, erişim tarihi, 01.09.2013

Atlıoğlu, Yasin, Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı, <http://heartoforient.blogspot.com/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnik-ve.html>, erişim tarihi, 12.06.2013

Baharçiçek, Abdülkadir, "Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Derleyen: İdris Bal, 2. Baskı, Ocak 2004

Balbay, Mustafa, *Suriye Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, Ekim 2006

Behr, Timo, Aaltola, Mika, "The Arab Uprising, Causes, Prospects and Implications", *FIIA BRIEFING PAPER* 76, March 2011

Berkan, İsmet, "Suriye'de kritik bir eşiğe gelindi", 20.08.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/21261884.asp>, erişim tarihi, 26.12.2013

Beşe, Ahmet, "İngiliz ve Amerikan Kayıtlarında Nusayriler", <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/viewFile/1151/1140>, erişim tarihi, 24.01.2014.

Bhardwaj, Maya, "Development of Conflict in Arab Spring Libya and Syria: From Revolution to Civil War", <http://pages.wustl.edu/wuir/development-conflict-arab-spring-libya-and-syria-revolution-civil-war>, erişim tarihi, 24.12.2013

Bila, Fikret, "Davutoğlu: Koalisyonu katılırız", 26 Ağustos 2013, <http://siyaset.milliyet.com.tr/davutoglu-koalisyonu-katiliriz/siyaset/ynetay/1754626/default.htm>, erişim tarihi, 03.03.2013

Bishku, Michael B., "Turkish Syrian Relations: A Checked History", *Middle East Policy*, Vol. XIX, No. 3, Fall 2012

Cumhuriyet, "Hatay artık bizimdir", 24.06.1939

Cumhuriyet, "Türkiye'ye karşı ittifak", 16 Kasım 1993

Cumhuriyet, "Türkiye Suriye'ye sertleşiyor", 1 Ocak 1996

Cumhuriyet, "Irak petrolüne Suriye yolu", 20 Ağustos 1998

Cumhuriyet, "Yılmaz'dan Şam'a sert yanıt", 9 Eylül 1998

Cumhuriyet, "Suriye'nin Türkiye Kaygısı", 20 Eylül 1998

Cumhuriyet, “Suriye’ye sert tepki”, 2 Ekim 1998

Cumhuriyet, “Şam’dan geri adım, 10 Ekim 1998

Cumhuriyet, “Washington’dan Suriye’ye uyarı”, 12 Ekim 1998

Çakırözer, Utku, “Hatay ticaret merkezi olacak sorun aşılacak”, *Milliyet*, 8 Ocak 2004, <http://www.milliyet.com.tr/2004/01/08/siyaset/asiy.html>, erişim tarihi, 21.08.2013

Dam van, Nikolaos, *Suriye’de İktidar Mücadelesi*, İletişim Yayınları, 2000

Dalay, Galip, Friedman, Dov, “The AK Party and the Evolution of Turkish Political Islam’s Foreign Policy”, *Insight Turkey* Vol. 15 / No. 2 /2013

Davutoğlu, Ahmet, “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Vol.10/No:1/2008,

Davutoğlu, Ahmet, “Zero Problems in a New Era, Foreign Policy”, *Foreign Policy*, http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/03/21/zero_problems_in_a_new_era_turkey?page=0,2, erişim tarihi, 29.08.2013

Değer, Evren, “Çetin’e Suriye’de Soğuk Duş”, *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1992

Değer, Evren, “Şam’da Sular Ilındı”, *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1992

Değer, Evren, “Suriye: Apo bizde değil”, *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1992

Değer, Evren, “PKK liderini Esad’ın kardeşi koruyor”, *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1993

Devlin, John F., “The Baath Party: Rise and Metamorphosis”, *The American Historical Review*, Vol. 96, No. 5., Dec., 1991

Demirtaş Serkan, “NATO radar system in Turkeyup, running”, *Hürriyet Daily News*, 14 Ocak 2012, <http://www.hurriyetdailynews.com/nato-radar-system-in-turkey-up-running.aspx?pageID=238&nID=11474&NewsCatID=338>, erişim tarihi, 02.09.2013

Diehl, Jackson, , “How Wikileaks cables capture 21st-century Turkey”, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/05/AR2010120503428.html>, erişim tarihi, 20.08.2013

Duran, Hasan, Özdemir, Çağatay, “Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of AcademicInquiries) Cilt/ Volume: 7, Sayı/Number: 2, Yıl/Year: 2012*

Ehteshami, Anoushiravan, Hinnebusch, Raymond A., *Syria and Iran, Middle Powers in a penetrated regional system*, Routledge, 1997

Erhan, Çağrı, Kürkçüoğlu Ömer, "Filistin Sorunu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, Derleyen: Baskın Oran, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Fawaz, A. Gerges, *The 1967 Arab-Israeli War: US Actions and Arab Perceptions, Middle East & the United States: A Historical & Political Reassessment*, US: Perseus Books, LLC, 2006. History Reference Center, EBSCOHOST, (11.12.2013)

Fırat, Melek, Kürkçüoğlu Ömer, "Ortadoğu Bunalımları ve Türkiye", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, Derleyen: Baskın Oran, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Fırat, Melek, Kürkçüoğlu Ömer, "Ortadoğu ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 2, Derleyen: Baskın Oran, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Fırat, Melek, Kürkçüoğlu Ömer, "Sancak (Hatay) Sorunu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Derleyen: Baskın Oran, cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Geray, Haluk, "Ankara'da Suriye Bunalımı", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1993

Gordon, R. Michael, "U.S And Russia Reach Deal to Destroy Syria's Chemical Arms", http://www.nytimes.com/2013/09/15/world/middleeast/syria-talks.html?_r=0, erişim tarihi, 24.12.2013

Gönen, Ramazan, "Causes and Consequence of Turkey's Out-Of-War Position in the Iraq War of 2003", *The Turkish Yearbook*, Vol. XXXVI

Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1939 Dönemi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987

Gönlübol Mehmet, Ülman, A. Haluk, Bilge, A. Suat, Sezer, Duygu, *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1945-1965 Dönemi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987

Gürcanlı, Zeynep, "Türkiye-Suriye tatbikatı İsrail'de endişe yarattı", *Hürriyet*, 28 Nisan 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11524330.asp>, erişim tarihi, 26.08.2013

Hinnebusch, Raymond, "Globalization and Generational Change: Syrian Foreign Policy between Regional Conflict and European Partnership", *The Review of International Affairs*, Vol.3, No.2, Winter 2003

ICG Middle East Report N°24, 11 February 2004, “Syria Under Bashar (II): Domestic Policy Challenges”

Ikenberry, G. John, “The restructuring of the international system after the Cold War”, *The Cambridge History of the Cold War Volume III Endings*, ed. Melvyn P. Leffler and OddArneWestad, Cambridge University Press

Kansu, Işık, “Türkiye kimseyi suyla tehdit etmez”, *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1993

Kantarıcı, Şenol, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:8, Sayı:16

Kartay, Günseli, “Irak’ın toprak bütünlüğü korunmalı”, *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1994

Keskin, F., "Soğuk Savaş Kavramı ve Kronolojisi kutusu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, Derleyen: Baskın Oran, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Kinzer, Stephen, “Turkey's Ties To Syria Sink To War in All But the Name”, *The New York Times*, 04.10.1998, <http://www.nytimes.com/1998/10/04/world/turkey-s-ties-to-syria-sink-to-war-in-all-but-the-name.html>, erişim tarihi, 17.12.2013

Kirişçi, Kemal, “Syrian Refugees in Turkey: The Limits Of an Open Door Policy”, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2013/06/27-syrian-refugees-in-turkey-kirisici> (02.09.2013)

Köni, Hasan, “1921 tarihli Türk-Fransız Anlaşması Hakkında Bir Belge”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/806/10266.pdf>, erişim tarihi, 08.12.2013

Kuyumcu, Oğuz, “Suriye Ülke Raporu”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara 2011

Masetti, Oliver, Körner, Kevin, Forster, Magdalena, Friedman, Jacob, “Two years old Arab Spring, Where are we now? What’s Next”

Mercan, Muhammed Hüseyin, “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası’nda Süreklilik ve Değişim”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 4, Sayı 2, 2010

Okur, Mehmet Akif, “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/214.pdf>, erişim tarihi, 15.06.2013

Oran, Baskın, “Dönemin Bilançosu”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 2, Derleyen: Baskın Oran, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Orhan, Oytun, “Reyhanlı Saldırısı ve Türkiye’nin Suriye İkilemi”, “*Ortadoğu Analiz*”, Haziran 2013, Cilt:5,Sayı:54

Öymen, Edip Emil, “Suriye’de yeni PKK Kampı”, *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1992

Özey, Ramazan, *Dünya Denkleminde ORTADOĞU “Ülkeler-İnsanlar Sorunlar”*, İstanbul, 1997

Özmen, Hasan, "Suriye'nin Etnik Yapısı", *Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye'nin Etnik Yapısı*, İstanbul, 2000

Öztürkler, Harun, “Suriye Ekonomisinin Genel Özellikleri ve 2001 Sonrası Dönemdeki Gelişimi”,
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011513_makale3.pdf, erişim tarihi, 07.06.2013

Pehlivanoglu, A. Öner, *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, Temmuz 2004

Reçber, Sercan, “İrak’a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Önemi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 4, No:13, 2007

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 2001

Sandıklı, Atilla, Salih, Emin, “İran, Şii Hilali ve Arap Baharı”, Rapor No: 35, Ağustos 2011, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Sandıklı, Atilla, Semin Ali, “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, Rapor No:52, Kasım 2012, Bilgesam

Simon, Steven, “Won’t You Be My Neighbor: Syria, Iraq and the Changing Strategic Context in the Middle East”, *United States Institute Of Peace Working Paper*, March 2009, www.usip.org

Solomon, Erica, “Syria death toll hits nearly 126,000: monitoring group”, *Reuters*,
<http://www.reuters.com/article/2013/12/02/us-syria-crisis-toll-idUSBRE9B10ES20131202>,(24.12.2013)

Soysal, İsmail, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, 1. Cilt (1920-1945), Ankara, 2000

Sökmen, Tayfur, *Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1978

Sönmezoğlu, Faruk, 2. *Dünya Savaşı Sonrasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006

Stevens, Elizabeth, “Caught on the Top: The Yom Kippur War”, *History Today* 58, no.10, History Reference Center, EBSCOhost, erişim tarihi, 13.12.2013

Stratejik Düşünce Enstitüsü, “Türkiye-İsrail İlişkileri,
<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYE%20ISRAIL%20ILISKILERI.pdf>,
 erişim tarihi, 26.12.2013

Şahin, Türel Yılmaz, “Suriye’de Baas Yönetimi”, *Mülkiye*, 2011, Cilt: XXXV,
 Sayı:272

Tanış, Tolga, "Kuzey Suriye'den Rojava'ya, *Hürriyet*,
<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/25082952.asp>, erişim tarihi, 06.12.2013

Taşpınar, Ömer, “‘The Turkish Model and its Applicability’ , Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy From a Transatlantic Perspective”, *Mediterranean Paper Series* October 2011, The German Marshall Fund of the United States

Tomambay, Mehmet, “Fırat ve Dicle’nin Sularında Oynanan Santraç”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 7, Sayı 20, Bahar 1996

Tür, Özlem, “Turkish Syrian Relations-Where are we going?”, *UNISCI Discussion Papers*, N° 23 (May / Mayo 2010)

Türkmenoğlu, Deniz, Suriye Türkmenleri,
<http://www.turansam.org/makale.php?id=367>, erişim tarihi, 06.12.2013

Umar, Ömer Osman, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)* Elazığ, 2003

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Beşinci Baskı, 2000

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2010)* , Sekizinci Baskı, Der Yayınları, 2010

Uzgel, İlhan, “ABD ve NATO ile ilişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 2, Derleyen: Baskın Oran, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Walker, Joshua W., “Turkey’s re-imagined neighbourhood after the Arab Spring”,
<http://www.ifri.org/downloads/actuellejoshwalkerturquie.pdf> , erişim tarihi, 28.08.2013

Walker, Joshua W, “Turkey’s Syrian Dilemma: Testing the ‘Regional Solutions for Regional problems’ Proposition”, *European Policy Center*

Wieland, Carsten, “The present context of Syria’s foreign policy change in the region and stagnation at home”, *CMES Report No. 2*, June 2010,
www.cmes.lu.se/archives/publications/reports., erişim tarihi, 17.08.2013

Yan, Holly, Syria allies: Why Russia, Iran and China are standing by the regime”, *CNN*, <http://edition.cnn.com/2013/08/29/world/meast/syria-iran-china-russia-supporters/>, erişim tarihi, 24.12.2013

Yanatma, Servet, Çiftçi, Ayten, Demir, Ela, “Suriye'nin Dostları'ndan, halkın meşru müdafaa hakkına destek”, *Zaman*, http://www.zaman.com.tr/dunya_suriyenin-dostlarindan-halkin-mesru-mudafaa-hakkina-destek_1267336.html, erişim tarihi, 02.09.2013

Yavuz, Celalettin, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara-2005

Yılmaz, Turan, “Ekonomik partner olduk”, *Hürriyet*, 23 Aralık 2004, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/12/23/573781.asp>, erişim tarihi, 22.08.2013

Zisser, Eyal, “Syria and the War in Iraq”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 7, No. 2 June, 2003

<http://lubnan.ihh.org.tr/tarihisurec/icsavas/taifanlasmasi.html>, erişim tarihi, erişim tarihi, 17.07.2013

<http://www.hatay.gov.tr/IcerikDetay.aspx?IcerikId=184#>, erişim tarihi, 08.12.2013

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, erişim tarihi, 03.12.2013

<http://dunya.milliyet.com.tr/250-bin-kurt-50-yil-sonra-vatandas-odu/dunya/dunyadetay/08.04.2011/1374800/default.htm>, erişim tarihi, 12.06.2013

<http://www.history.com/topics/9-11-attacks>, erişim tarihi, 13.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/09/17/67031.asp>, erişim tarihi, 06.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/01/69497.asp>, erişim tarihi, 07.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/03/69860.asp>, erişim tarihi, 07.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/04/70049.asp>, erişim tarihi, 08.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/05/70258.asp>, erişim tarihi, 08.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/06/70442.asp>, erişim tarihi, 08.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/07/70602.asp>, erişim tarihi, 08.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/07/70607.asp>, erişim tarihi, 08.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/08/70769.asp>, erişim tarihi, 08.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/13/71713.asp>, erişim tarihi, 09.08.2013

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=211006>, erişim tarihi, 15.08.2013

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=211006> erişim tarihi, 15.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/12/26/hurriyetim.asp>, erişim tarihi, 16.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/23/238739.asp>, erişim tarihi, 16.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/03/01/255362.asp>, erişim tarihi, 16.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/01/06/394655.asp>, erişim tarihi, 21.08.2013

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/12/22/573086.asp>, erişim tarihi, 22.08.2013

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=12497020&tarih=2009-09-16>, erişim tarihi, 26.08.2013

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=12497020&tarih=2009-09-16>, erişim tarihi, 26.08.2013

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=13291083&tarih=2009-12-23>, erişim tarihi, 26.08.2013

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/19360440.asp>, erişim tarihi, 02.09.2013

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=21617127&tarih=2012-10-03>, erişim tarihi, 02.09.2013

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=21618258&tarih=2012-10-03>, erişim tarihi, 02.09.2013

<http://www.milliyet.com.tr/erdogan-libya-ya-neden-cikismadi-/siyaset/sondakika/22.02.2011/1355602/default.htm>, erişim tarihi, 28.08.2013

<http://www.ulkeler.net/suriye.htm>, erişim tarihi, 30.05.2013

<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=7F86AC865C88>, erişim tarihi, 04.06.2013

<http://www.mfa.gov.tr/suriye-ekonomisi.tr.mfa>, erişim tarihi, 06.12.2013

Background Notes On Countries Of The World: Syria, Economy 2012, Business Source Complete, erişim tarihi, 06.12.2013

<http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, erişim tarihi, 12.12.2013

<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/turkish/art1.html>, erişim tarihi, 13.08.2013

<http://www.history.com/this-day-in-history/us-led-attack-on-afghanistan-begins>, erişim tarihi, 31.12.2013

<http://www.isaf.nato.int/history.html>, erişim tarihi, 31.12.2013

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/11eylul/krono.asp>, erişim tarihi, 31.12.2013

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/151076.asp>, erişim tarihi, 14.08.2013

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2731515.stm>, erişim tarihi, 18.12.2003

<http://www.ktbayirimisletmeler.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>, erişim tarihi, 24.08.2013

<http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/700/bessar-esadin-turkiye-ziyareti-ve-bolgesel-guvenlik>, (25.08.2013)

<http://www.tccb.gov.tr/yurt-disi/254/49604/suriye.html>, (25.08.2013)

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25187334/>, erişim tarihi, 28.08.2013

<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14703995>, erişim tarihi, 31.01.2013

http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?newsId=263440, erişim tarihi, 02.09.2013

<http://haber.gazetevatan.com/natodan-tam-destek-geldi/460658/1/gundem>, erişim tarihi, 02.09.2013

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, erişim tarihi, 02.09.2013

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21622897.asp>, erişim tarihi, 03.03.2013

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/837771-kerry-ile-ortak-basin-toplantisi>, erişim tarihi, 03.03.2013

<http://www.cnnturk.com/2013/dunya/05/11/reghanli.saldirisina.dunya.tepkili/707535.0/>, erişim tarihi, 03.09.2013

<http://www.foxnews.com/politics/2013/08/30/us-government-assessment-syria-use-chemical-weapons/>, erişim tarihi, 03.03.2013

<http://www.mynet.com/haber/dunya/iran-ile-tarihi-anlasma-870580-1>, erişim tarihi, 24.12.2013

<http://www.mfa.gov.tr/besinci-buyukelciler-konferansi-sonuc-bildirisi.tr.mfa>, (28.05.2013)

<http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-2012-tarihin-hizli-aktigi-bir-yildi.tr.mfa>, erişim tarihi, 28.05.2013

<http://www.mfa.gov.tr/besinci-buyukelciler-konferansi-sonuc-bildirisi.tr.mfa>, erişim tarihi, 28.05.2013

<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/syria.php>, erişim tarihi, 24.12.2013

http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/bm_m%C3%BCltwciler_y%C3%BCksek_komiseri.pdf, erişim tarihi, 01.09.2013

<http://www.unhcr.org.tr/?content=417#768> erişim tarihi, 01.09.2013

www.afad.gov.tr, erişim tarihi, 25.12.2013

<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, erişim tarihi, 25.12.2013

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/24951072.asp>, erişim tarihi, 26.12.2013

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/18446872.asp>, erişim tarihi, 30.12.2013